

Аляксей Пяткевіч

**Літаратурная
Гродзеншчына**

Мясціны. Людзі. Кнігі

Мінск, 1996

ББК 83.3 (4 Бел) П 99
УДК 882.6.09: 908.476

Пяткевіч А.

Літаратурная Гродзеншчына: Публіцыстыка.— Мн.: Выд. цэнтр «Бацькаўшчына», 1996,— 96 с.

ISBN 985-6025-11-3

Прафесар Гродзенскага універсітэта Аляксей Пяткевіч напісаў надзвычай багатую на факты і імёны кнігу пра літаратараў Прынёманскага краю, якія яшчэ са старажытных часоў пакідалі прыкметны след у шматнацыянальнай культуры Беларусі, цікава сцвярджаюць сябе ў творчасці і ў наш час.

Гэтае выданне будзе цікава і карысна студэнтам і вучням, філолагам і гісторыкам, краязнаўцам і работнікам культуры, адукацыі, усім, хто цікавіцца гісторыяй, неаб'якавы да роднага слова.

© А. М. Пяткевіч, 1995

АД ГРОДЗЕНСКИХ ПАЛЕТКАЎ

На гэтай зямлі здаўна жылі песні. Тут цанілі трапнае слова, любілі музыкаў, шанавалі ўсякія артыстычныя здольнасці. Тут, дзе цячэ імклівы Нёман, яго дзеці-прыгокі Шчара, Рось, Дзітва, Моўчадзь, Чорная Ганча, Котра, дзе разлегліся на ўзвышшах старабеларускія гарады і мястэчкі Гародня, Наваградак, Слонім, Ліда, Зэльва, Ашмяны, Мір, Юрацішкі, Радунь, Жалудок, Усельюб, дзе мудра ўзіраюцца ў даўніну пацямнелыя ад часу камяні шматлікіх замкаў і бажніцаў, а ў ціхіх восеньскія вечары густа пахне на ўзлесках настоем хвоі, пажоўклага лісця асіны, ліпы, клёна, цягне з поля водарам перастаялага бульбоўніку, дзе ў добрым суседстве з беларускай жывой гаворкай вякамі чуліся гукі мовы польскай, яўрэйскай, літоўскай — тут нараджаліся, клапаціліся пра добрае і светлае і адыходзілі на вечны спачын людзі, вартыя добрай памяці. Яны адчувалі сілу і характэрнае слова, разумелі значэнне школы, пісьменнасці, кнігі і, дбаючы пра добрую долю бацькаўшчыны, неслі роднаму люду як неабходны духоўны спажытак плён свае творчае працы.

Зараз з далечыні гадоў добра бачыцца высакароднасць іх мастацка-патрыятычных спраў. Гэтыя людзі хораша паказалі нам свой час, стварылі вобразы роднага народу, збераглі для нас яго думы і мары, інтарэсы і густы. У сваіх творах яны раскрылі багаты побыт гэтага краю, мараль і псіхалогію, моўную стыхію тутэйшага жыцця.

З тых жа мястэчак і вёсак, тымі ж сцежкамі Прынёмання пайшлі на літаратурны шлях іх пераемнікі — пісьменнікі нашых дзён. Але цяперашнія старэйшыя і маладыя песняры, ідучы ўперад, мусяць азірацца назад, каб не бяднець душою. Мусяць слухаць галасы тых, што тут калісь узраслі. Чуць у іх паэтычным слове рытмы іх сэрцаў, разумець іх набыткі і страты, каб не збіцца з дарогі, знайсці свой кірунак.

Азірацца і слухаць патрэбна ўсім, бо там Спадчына.
Яна для ўсіх нас адна.

ЗА СМУТОЮ СТАГОДДЗЯЎ

На ніве пісьменства натхнёна рупіліся ў гэтым краі даўнія кнігапісны. За тоўстымі сценамі кляштараў ці храмаў, у мудрай адзіноце, сам-насам са словам праходзілі гады, пакуль яны, старанна выводзячы літару за літарай на пергаменце ці паперы, рыхтавалі свяшчэнны па боскаму і зямному закону дарунак нашчадкам.

Былі яны не толькі пісцамі, а і складальнікамі, рэдактарамі, перакладчыкамі, часцей і мастакамі. Аднак аўтарства сваё звычайна не занатоўвалі, бо ўласная асоба ўяўлялася маленькаю і нязначнаю перад веліччу кнігі як з'явы духоўнага жыцця. Рэдка хто асмельваўся нагадаць пра сябе ці мясціну, у якой стваралася кніга. Гэтыя скупыя звесткі адкрываюць нам сёння жывую рэальнасць роднага мінулага. Мы дазнаёмся, што «Напісанія Афанасія мниха к Панкові...» (1241) выкананы «рукою многогрешного дьяка Никиты з Любчи» (Навагрудскі р-н). У трыюдзі 1466 года зазначана: «Написана бысть сия книга к церкви... еже ест оу Городне роукою многогрешного раба божія дьякона Еоустафія». Мінея з Жыровічаў (Слонімскі р-н) завершана была ў 1487 годзе «рукою... Сенка». Навагрудскі пралог 1512 года пісаў «инок діаконец Іоакімец», а «переплетена быс сія книга рукою іерея Прьфирія иж в Любчи». Евангелле 1668 года з Вялікіх Жухавічаў (Карэліцкі р-н) падпісаў «Лукаш».

Рукапісныя кнігі прыходзілі на свет таксама ў Лаўрышаве, Шчорсах, Ятры (Навагрудскі р-н), Малых Жухавічах (Карэліцкі р-н), Сапоцкіне (Гродзенскі р-н), Вялікай Гальнцы (Зэльвенскі р-н), Барунах (Ашмянскі р-н), Малым Мажэйкаве (Лідскі р-н), у Карэлічах, Слоніме, Ваўкавыску, Шчучыне і іншых мясцінах.

Не дзіўна, што дасведчаныя ў прыгожым пісьменстве людзі з гэтага краю праявілі сябе на кніжнай ніве і за яго межамі. Так, у Камянцы на Брэстчыне ў 1489 годзе створана чэцця, «а псал сію книгоу нехто ес Березка з Новагородка с литовского». Для Дубенскага кляштара на Украіне пісаў евангелле і шмат іншых кніг у XVI стагоддзі «смеренный ермонах Арсеніе родом бывший отцовскы сын пана Вльковыского Лукачов сын». Украінскі пралог 1530 года, пачаты ў Луцку і завершаны ў Дубне, пісаны «рукою... священноинока Макария Лвовича з Голшан родом» (Ашмянскі р-н).

Беларускае літаратурнае слова развівалася асабліва шчодро з XVI стагоддзя ў сувязі з размахам дзяржаўнага заканадаўства ў Вялікім княстве Літоўскім. У строгай дакументальнай форме, якая, зрэшты, умяшчала ў сабе маналагічныя, апавядальна вольныя прыёмы, увасаблялася разнастайныя юрыдычныя акты. Універсалы, граматы, прывілеі караля, фундушковыя запісы і запісы аб продажы маёмасці, судовыя пастановы, завяшчанныя становяцца з цягам часу фактамі літаратуры. Пісаліся яны ў «Городне», «Волковыйску», «Новгородку», «Слоними», «Смуркгойнех», «Ашменех», «Жупранех» (Ашмянскі р-н), «Волексичах» (Бераставіцкі р-н) «Варненех» (Астравецкі р-н), «Жирмунех» (Воранаўскі р-н), «Щерсах», «Любечи» і іншых мясцінах Прынёманья.

Беларуская мова ў гэтых помніках узбагачалася новай лексікай, стылістыкай, у творы ўваходзілі звычайныя з'явы і падзеі, мясцовыя прозвішчы, геаграфічныя назвы, што спрыяла збліжэнню пісьменства з жыццём.

Але на змену гусіным пёрам — прыладам тагачаснага пісьма — прыходзяць ужо друкарскія варштаты. Слова, графічна аформленае мастаком і адбітае на паперы, дзякуючы сваёй выразнасці, апэратыўнасці, набывае аўтарытэт у чытача. Друкаваная кніга нараджаецца ў тую пару і ў многіх пунктах Гродзеншчыны, пакідаючы яркі след у культурным жыцці краю, выходзячы ў вялікі свет.

У 2-ой палове XVI стагоддзя з'яўляюцца друкаваныя выданні ў Гродне і Дзярэчыне (Зэльвенскі р-н). З пачатку XVII стагоддзя пачынаюць дзейнічаць друкарскія двары ў Мураванай Ашмянцы (Ашмянскі р-н) і ў старажытным наднёманскім мястэчку Любча. У Любчы вельмі плённа працаваў выдавец Пётр Бласт Кміта, які праявіў сябе і як паэт, перакладчык, публіцыст. Чалавек перадавых асветніцкіх поглядаў, ён зацікавіў многіх тагачасных аўтараў і выпускаў не толькі рэлігійную пратэстанцкую літаратуру, а і кнігі па гісторыі, педагогіцы, фальклору. Выходзілі ў Любчы навуковыя, літаратурна-мастацкія выданні, пераклады класікаў старажытнасці, песеннікі з нотамі, календары. Тут выдавалі свае творы вядомыя тады пісьменнікі Саламон Рысінскі, Язэп Даманеўскі, Ян Зыгроўскі, Даніла Набароўскі, Пётр Сестранцэвіч і іншыя аўтары, звязаныя сваім лёсам з Навагрудкам і Навагрудчынаю.

У 2-ой палове XVIII стагоддзя адраджаецца друк у Гродне, набываючы тут шырокі размах, працуюць друкарні ў Слоніме, Навагрудку, Жыровічах. Прадукцыя тутэйшых друкарняў ішла да чытача на многіх мовах, і гэта адпавядала патрэбам шматмоўнай літаратуры Беларусі эпохі Асветніцтва.

Літаратурнае слова ў старажытную пару ўсяляк аберагала сваю непасрэднасць, жывую стыхію свайго бытавання і заставалася больш пісьмовым, чым друкаваным. Гэта добра відаць у творах мемуарных, прамоўніцкіх жанраў. Пісьмовы помнік такога тыпу стварыў у канцы XVI — пачатку XVII ст. навагрудскі падсудака (памочнік судзі) Фёдар Еўлашоўскі (1546-1616). У яго мемуарах (дзённіку) каларытна паказаны побыт і норавы, культура, грамадскія інтарэсы беларускай шляхты, падрабязна апісана мясцовае жыццё. Добра раскрываецца ў творы асоба аўтара, патрыёта роднай зямлі, чалавека дабрадзеянага, прыхільнага да традыцыйнай маралі.

Той жа час адлюстраваны ў мемуарным творы «Дыярыуш» Самуіла Маскевіча (1580-1642). Нарадзіўся ён у Сэрвачы (Карэліцкі р-

н), быў на службе ў Навагрудку, прымаў непасрэдны ўдзел у вайне Рэчы Паспалітай з Маскоўскай дзяржаваю і ярка апісаў ваенныя падзеі, побыт Масквы, тыпы сучаснікаў. Яго сын Багуслаў Маскевіч (1625-1683), родам таксама з Сэрвачы, вучыўся ў Навагрудку, пазней удзельнічаў у баях з войскамі Б. Хмяльніцкага на Украіне і Беларусі, пра што ён раскажаў у «Дыярыушы». Другі яго «Дыярыуш» таксама прысвечаны ваенным падзеям у Беларусі.

Дыярыушы Маскевічаў — творы ваенна-гістарычнага жанру, у якіх паказаны і баявыя справы, і штодзённы побыт, успрынятыя эмацыянальна і разам з тым канкрэтна, з пазнавальнай дакладнасцю.

У розных жанрах рэлігійнай палемікі і на розных мовах (лацінскай, царкоўнаславянскай, беларускай, польскай, італьянскай) выступаў беларускі пісьменнік, уніяцкі мітрапаліт Восіп Вельямін Рудкі (1574-1637), які стаў буйнай інтэлектуальнай постацю ў жыцці Беларусі 1-ай паловы XVII стагоддзя (родам з маёнтка Рута Карэліцкага р-на).

У XVII стагоддзі ў мясцовых калегіях шырока развіваецца тэатральная творчасць. Для сваіх школьных каталіцкіх і уніяцкіх тэатраў пішуць драмы выкладчыкі з Гродна М. Сіповіч, У. Нарэвіч, С. Макоўскі, К. Гаршвіла, В. Нармунт, з Навагрудка — М. Юшкевіч, П. Быкоўскі. Ідуць на сцэне камедыйныя творы гродзенца Я. Пылінскага. Немалое літаратурнае значэнне маюць трактаты тутэйшых выкладчыкаў філасофіі і права, рыторыкі. Яны былі вядомыя як публіцысты, перакладчыкі, як заўзятыя палемісты. У канцы XVII — пач. XIX ст. на гэтай глебе дзейнічаюць І. Ляхніцкі, Я. Зноска, А. Кярсніцкі, М. Догель, Ю. Мышкоўскі, Б. Мажэйка, І. Стырпейка, С. Шадурскі, Д. Дамашэвіч, А. Бандзевіч, Б. Станкевіч.

Поруч з імі бачацца постаці польскага пісьменніка-мемуарыста з маёнтка Горка Слонімскага р-на Крыштофа Завішы (1666-1721), які цікава апісаў беларускае шляхецкае жыццё і некаторыя ваенна-палітычныя падзеі канца XVII — пач. XVIII ст., беларускага і польскага пісьменніка і асветніка Крыштофа Радзівіла (1712-1763, нар. у Дзятлаве), вядомага сваімі маральна-дыдактычнымі развагамі, элегіямі, перакладамі. Таксама — Міхала Карыцкага (1714-1781) з Дзітрыкаў (Лідскі р-н), які ў літаратуры Беларусі XVIII ст. праявіў сябе як шматгранны талент — аўтар лацінамоўных вершаваных пасланняў, элегій, сатырычных твораў.

Еўрапейскую вядомасць атрымалі асветніцкія ідэі вядомых вучоных XVIII — пач. XIX ст. Казіміра Нарбута, Марціна Пачобута-Адлянцкага, Станіслава Юндзіла, Іяхіма Храптовіча, якіх выводзілі ў жыццё сцежкі роднай Гродзеншчыны. Прыкметны след на гэтых

сцэжках пакінула іх літаратурна-мастацкая, публіцыстычная творчасць.

З Гроднам былі звязаныя жыццё і творчасць польскіх паэтаў Станіслава Трамбецкага і Станіслава Кубліцкага. Таксама выдатнага ваеннага дзеяча паўстання Т. Касцюшкі Якуба Ясінскага, які вызначыўся ў баях на Гродзеншчыне. Яго верш «Аб сталасці. Да польскіх выгнаннікаў» выйшаў асобным выданнем у Гродне ў 1793 г.

Яркая фігура XVIII ст.— Станіслаў Богуш-Сестранцэвіч (1731-1826), які нарадзіўся ў в. Занкі (Свіслацкі р-н). Чалавек складанага лёсу, шырокіх навуковых і творчых інтарэсаў, ён быў вучоным, асветнікам, краязнаўцам, выдаўцом, царкоўным дзеячам. Даследаваў паходжанне беларусаў, гісторыю Славянаў, вывучаў законы беларускай граматыкі, пісаў пра развіццё рускай мовы, праявіў сябе як паэт і драматург.

У ПАРУ СТАНАЎЛЕННЯ НАЦЫІ

Падарожныя маршруты вялі тутэйшымі мясцінамі класіка польскай літаратуры Юльяна Нямцэвіча (Слонім, Дзярэчын, Ваўкавыск, Гродна, Ліда, Навагрудак), рускага пісьменніка-сатырыка Дзяніса Фанвізіна (Слонім, Ізобэлін, Зэльва).

У І-ай палове XIX стагоддзя на Гродзеншчыне пабывалі Аляксандр Грыбаедаў (Слонім, Ваўкавыск), Пётр Вяземскі (Слонім), Надзея Дурава, якая была ў Гродне на вайскавай службе. Дзяніс Давыдаў займаў Гродна ў складзе расійскіх войскаў, праследуючы Напалеона. Спыняўся тут праездам з-за мяжы Мікалаай Гогаль. Долю вайскоўца зведаў у Лідзе аўтар «Наталкі-Палтаўкі» Іван Катлярэўскі. Кіруючыся ў Вільню разам з дваровымі людзьмі Энгельгардта, ішоў праз Смаргонь і Ашмяны вялікі ў будучым украінскі пясняр Тарас Шаўчэнка.

Моцнымі ніцямі лучыцца з Гродзеншчынаю жыццё і творчасць многіх літаратараў, што пісалі на польскай мове, але прыкметна збеларушанай паводле лексікі, марфалагічных формаў, стылістыкі, інтанацыйных асаблівасцяў. Выхадцы з тутэйшай шляхты, гэтыя пісьменнікі лічылі сябе «літвінамі», былі шчырымі патрыётамі «Літвы» (так звалася ў XIX ст. Беларусь), з любоўю пра яе пісалі. Сярод іх — выпускнікі Свіслацкай гімназіі Юзаф Крашэўскі, Юзаф Пашкоўскі, Лявон Зянковіч. У Хараўшчыне (Свіслацкі р-н) прайшлі апошнія гады жыцця (1818-1825) выдатнага паэта, пачынальніка сентыменталізму ў польскай літаратуры Францішка Карпінскага. Тут ён досыць энергічна займаўся дабрачынна-асветніцкімі справамі, тут завяршыў мемуары і скончыў апошнюю сваю кнігу — «Дзецам для забавы і навучання —

некаторыя цікавыя гісторыі, сабраныя з розных крыніц даўняга жыцця» (Вільня, 1820). У Гродне нарадзіўся і працаваў выкладчыкам гімназіі публіцыст Антон Жышкевіч, вядомы сваімі навукова-папулярнымі «гутаркамі», што друкаваліся ў «Варшаўскай газеце» ў 50-я гады, кніжкамі для моладзі. У Навагрудскай павятовай школе, пасля ў Гродзенскай гімназіі выкладаў доктар тэалогіі Якаб Фалькоўскі, аўтар грунтоўных рукапісных прац у галіне літаратуразнаўства, паэтыкі З. Дзярэчына родам краязнавец Цімафей Ліпінскі, сааўтар (з М. Балінскім) фундаментальнай трохтомнай працы «Старажытная Польшча з пункту гледжання гістарычнага, геаграфічнага, статыстычнага» (Варшава, 1843-1850), у якой прыводзіцца вельмі багаты матэрыял з гісторыі гарадоў і мястэчкаў Беларусі. У Варончы (Карэліцкі р-н) працаваў аканомам Зарыян Далэнга-Хадакоўскі, выдатны славяназнавец, пачынальнік беларускай, польскай, рускай фалькларыстыкі, этнаграфіі, дыялекталогіі.

Прынёманская зямля ўздавала вялікага польскага паэта і выдатнага дзеяча беларускай культуры Адама Міцкевіча (1798-1855). Навагрудак, дзе ён рос і вучыўся ў дамініканскай школе, блізкія і далёкія ваколіцы гэтага старажытнага беларускага горада, якія паэт абхадыў у юнацкія гады, сталі яго самай вялікай любоўю.

Маленства край! Ты з намі да сканання —
Чысты, святы, як першае каханне.

Тут ён бываў на кірмашах, вяселях, дажынках, захапляўся народнымі песнямі, легендамі, любаваўся таямнічай Свіцяззю, пазнаваў гераічную даўніну, фальварковы і сялянскі побыт, услахоўваўся ў жывое беларускае слова, якое высока цаніў усё сваё жыццё. Тут, сярод маляўнічых узгоркаў бацькаўшчыны, развінаў ён крылы для палёту — складаў рамантычную песню ў гонар красы і волі «Літвы». Паэмы А. Міцкевіча «Гражына», «Конрад Валенрод», «Дзяды», «Пан Тадэвуш», балады, лірычныя вершы моцна звязаны з родным краем аўтара. Характэрна, што ў яго творах сустракаецца шмат назваў тутэйшых мясцін: героі дзейнічаюць у рэальным асяроддзі, з якім так жывуць сам паэт. Навагрудак, Шчорсы, Зубкава, Негрымава, Кашалёва, Купіск, Налбакі, Ятра, Рутка, Пярэсека, Плучэвічы (Навагрудскі р-н), Карэлічы, Цырын, Унехава, Плужыны, Варонча, Мір (Карэліцкі р-н), Беліца (Лідскі р-н), Гродна, Слонім, Дзятлава — усё гэта часцінкі паэтычнага свету А. Міцкевіча. Варта дадаць сюды і мясціны, якія не ўпамінаюцца ў творах паэта, але ўвайшлі ў яго жыццё (Брацянка, Гарадзечна, Гарадзілоўка, Лоўчыцы Навагрудскага р-на, Райца Карэліцкага р-на, Заполле Лідскага р-на, Нагародавічы Дзятлаўскага р-на, Беняконі і Балценікі Воранаўскага р-на) і мы

ўбачым, што паэтычная муза Міцкевіча ўзрастала на жывым грунце гэтага рэгіёну.

Нёман, прытулак мой хатні! Празрыстай вадою

Ты абмываў мне калісьці малому далоні...

Што да паэтычнай мовы А. Міцкевіча, то яна ўвабрала ў сябе і дух, і канкрэтыку тутэйшага жыцця. Адказваючы сваім «варшаўскім крытыкам», якія абвінавачвалі паэта ў псаванні «польскага стылю», Міцкевіч рашуча бараніў гэтак звання правінцыялізму — мясцовую лексіку, якая была арганічнай часткай яго вобразатворчай практыкі. Вось толькі асобныя адзінкі з мастацкага тэксту паэта: вырай, кісель, катух, халадзец, люлька, атава, тварог, свірэпа, дзяцеліна, вушак, чарада, гарбуз, зашчапка, трасянка, незабудка, дзяркач, могільнік, пракосы, кросны, расол, сені, кабан, кумпяк, кірмаш, віціны, дранка, покуць, засценак, восці, брусніцы, скварада, бізун, Склют, пярун, туман, часам, умурзаны, шурпаты...

Тымі ж сцэжкамi ішоў у літаратуру лепшы сябар А. Міцкевіча, беларуска-польскі паэт і фалькларыст Ян Чачот (1796-1847). Нарадзіўся ў Малюшычах (Карэліцкі р-н), вучыўся ў Навагрудку. Чачот захапляўся беларускімі народнымі песнямі, што і вызначыла напрамак яго творчай дзейнасці. Вярнуўшыся са ссылакi, у якую быў адпраўлены царскімі ўладамі за ўдзел у рабоце таварыства філаматаў, ён нястомна збірае песенны фальклор, што склаў шэсць тамоў зборніка «Вясковыя песенькі...», выдадзенага ў Вільні. Тут Чачот змясціў і ўласныя вершы на беларускай і польскай мовах, вытрыманыя ў стылі народнай паэзіі. Некалькі кніг выпусціў як крытык і перакладчык. У 40-я гады жыў у Шчорсах, дзе працаваў у бібліятэцы Храптовічаў (Навагрудскі р-н), і ў Далматаўшчыне (Карэліцкі р-н).

Да філаматаў належалі таксама паэты, што пісалі на польскай мове: Юльян Корсак, Антон Адынец, Ануфры Петрашкевіч — землякі Міцкевіча і Чачота.

Ю. Корсак (1806-1885) нарадзіўся ў Слоніме, скончыў школу ў Шчучыне. Жыў пераважна ў бацькоўскім маёнтку Страла (Дзятлаўскі р-н). Выпусціў пяць кніг арыгінальнай і перакладной паэзіі, цікавай яркім рамантычным светаадчуваннем. Пасля смерці Ю. Корсака была выдадзена ў яго перакладзе «Боская камедыя» Дантэ. Рамантычныя песні, баллады, легенды пісаў А. Адынец (1804-1885). Нарадзіўся ў Гяйстунах, вучыўся ў Барунах Ашмянскага р-на. Ён выдаў шматтомнік перакладаў і багаты мясцовым матэрыялам мемуары, што выйшлі ўжо пад канец жыцця аўтара, у 80-я гады. Захапляўся беларускімі народнымі песнямі, легендамі, абрадамі А. Петрашкевіч (1793-1863), які нарадзіўся ў Шчучыне. Тут скончыў павятовую школу. Вучыўся ў

Віленскім універсітэце. Фальклорныя матывы моцна гучаць у яго лірычных вершах, гутарках на гістарычныя тэмы.

Амаль усё жыццё пражыў у Беларусі пісьменнік Ігнат Легатовіч (1796-1867). Родам ён з Малой Капліцы (Гродзенскі р-н), пісаў на польскай і беларускай мовах. У 40-50-я гады выходзілі яго маральна-дыдактычныя творы, адрасаваныя масаваму чытачу, моладзі, дзецям. У Біскупцах (Лідскі р-н) жыў вядомы польскі паэт, удзельнік паўстання 1831 г. Антон Гарэцкі. З Хмяльніцы (Слоніmsкі р-н) родам Юзаф Быхавец (1778-1845), аўтар многіх кніг папулярна-пазнавальнага зместу, перакладчык Лафонтэна, Ірвінга, Канта. У Шчорсах нарадзіўся і шмат гадоў жыў пісьменнік і фалькларыст Антон Глінскі (1817-1866), які выдаў чатыры тамы літаратурна апрацаваных казак, сабраных пераважна ў Шчорсах і Нягневічах (Навагрудскі р-н). У Свіслацкай гімназіі працаваў выкладчыкам літаратуры пісьменнік, перакладчык, фалькларыст Ігнат Шыдлоўскі.

Значным асяродкам культурнага жыцця ў І-ай палове XIX стагоддзя быў маёнтак Дабраўляны (Смаргонскі р-н), дзе жыла польскамоўная пісьменніца Габрыэля Пузыня (1815-1869). Тут, у доме яе бацькоў Гюнтараў была багатая калекцыя рукапісных твораў, старадрукаў, жывапісу, графікі. Тут бывалі многія вядомыя пісьменнікі, якія пакідалі ў альбомах Пузыні свае аўтографы (Я. Чачот, Ю. Корсак, Т. Зан, А. Адынец, В. Поль, І. Ходзька, Я. Ходзька і інш.). Пузыня выдавала асобнымі кнігамі свае вершы, прозу, п'есы, напісала вялікія ўспаміны. Яна любіла мову беларусаў («ліцьвінаў»), да якіх адносіла і сябе, шырока выкарыстоўвала ў тэксце твораў беларускую лексіку, народныя прыказкі. Гаворачы пра краёвую інтэлігенцыю, з жалем зазначала: «Мы мала знаёмыя з мовай вёскі» і «збераглі з яе хіба што ўсяго некалькі аўтэнтчных словаў». Выказвала ўпэўненасць, што «сабраныя разам пяшчотныя слоўцы і шляхетныя ўчынкі, рассяяныя па загонах нашай Літвы, што нясмела ўзыходзяць, як рунь на беднай глебе», былі б вельмі каштоўнымі і павучальнымі. У 50-60-я гады пісьменніца жыла пераважна ў Нястанішках (Смаргонскі р-н), а ў Дабраўляны пасля смерці бацькі перабралася яе сястра М. Бучынская. Па просьбе Бучынскай Дабраўлянскі маёнтак арандаваў у пачатку 60-х гадоў В. Дунін-Марцінкевіч.

У Жыровічах у 30-40-я і 60-70-я гады жыў вельмі цікавы чалавек Плакід Янкоўскі (1810-1872), уніяцкі, пасля праваслаўны духоўнік. Будучы святаром паводле службовага становішча, ён па прызначанні, напэўна, заставаўся літаратарам, пісьменнікам шырокіх творчых інтарэсаў, краязнаўцам. З сярэдзіны 30-х гадоў выходзяць яго кнігі прозы, паэзіі, мемуараў. Быў ён каларытным бытапісальнікам,

гумарыстам і сатырыкам, перакладаў Шэкспіра і Гётэ. Выпусціў некалькі дзесяткаў сваіх зборнікаў, стварыўшы запамінальныя вобразы тагачаснага жыцця.

У родавым маёнтку Дзевятні (Смаргонскі р-н) прайшло жыццё пісьменніка Ігната Ходзькі (1794-1861), паэта, празаіка, мемуарыста. Каштоўныя яго шматтомныя цыклы «Літоўскія малюнкі» і «Літоўскія паданні» (выдадзены ў 40-60-я гады), дзе паэтычна адлюстраваны побыт беларускага сялянства і шляхты, апісаны бацькоўскія мясціны аўтара.

Дарогі, вёскі, шляхецкія маёнткі, вулачкі і кірмашовыя плошчы тагачасных мястэчкаў Гродзеншчыны... Яны былі сведкамі гора і слёз беднаты, гарачых спрэчак па сялянскім пытанні, балючых споведзяў пра нацыянальную нядолю і рамантычных планаў вызвалення краю.

Не абышлі гэтых ідэй і настрояў першая беларуская паэтка Адэля з Устроіні (дзесьці на Гродзеншчыне), якая ў паэме «Мачаха» выказала глыбокі жаль па абяздоленай радзіме і веру ў яе моц і будучыню; беларуска-польскія паэты і краязнаўцы Уладзіслаў Сыракомля (скончыў гімназію ў Навагрудку) і Вінцэсь Каратынскі (1831-1891) з в. Селішча Карэліцкага р-на.

Маладосць В. Каратынскага прайшла ў бацькоўскіх мясцінах, тут ён жыў, працаваў хатнім настаўнікам. У пачатку 50-х гадоў па запрашэнні У. Сыракомля перайшоў да яго на службу, быў літаратурным сакратаром. У сваіх вершах, паэме «Таміла» даў праўдзівыя малюнкі наднёманскай вёскі, сацыяльнага лёсу селяніна. Драматычна-журботным пачуццём прасякнуты яго верш «Туга на чужой старане» — узор патрыятычнай лірыкі таго часу. Як самую цяжкую жыццёвую страту трактуе аўтар расстанне з бацькаўшчынаю.

Я ж зямліцу меў радную,

Быў свабодзен сам...

Багаты краязнаўчы матэрыял змешчаны ў яго артыкулах, нарысах, дзе ўвасоблены постаці Саламона Рысінскага, Адама Міцкевіча, Яўстафа і Канстанціна Тышкевічаў і інш.

На самую высокую вяршыню жыцця ў барацьбе за народную волю ўзышоў у XIX стагоддзі Кастусь Каліноўскі (1838-1864), нацыянальны герой беларускага народу, кіраўнік паўстання 1863-1864 гг., палымяны публіцыст і паэт. Яго кароткае і легендарнае жыццё моцна злучанае з роднай Гродзеншчынаю. Свіслач, дзе вучыўся ў прагімназіі, Гродна, дзе стварыў рэвалюцыйную арганізацыю па кіраўніцтву паўстаннем, Вялікая Бераставіца, дзе жыў блізкі яго саратнік і памочнік па выданні «Мужыцкай праўды», беларускі паэт Фелікс Ражанскі, Якушоўка (Свіслацкі р-н), куды клікала бацькоўская

страха,— адсюль часта цягнуцца ніці паездак Каліноўскага па вёсках і маёнтках Гродзеншчыны. Ён кантралюе дзейнасць рэвалюцыйных уладаў, наладжвае сувязі, робіць агляды паўстанцкіх войскаў і, вядома ж, займаецца справамі першай беларускай газеты, што выпускалася дзесьці ў гэтых мясцінах і тут распаўсюджвалася. Са старонак «Мужыцкай праўды» ішло да людзей баявое слова К. Каліноўскага, які клікаў да нястомнага змагання з царызмам.

У шэрагах паўстанцаў 1863-га да апошніх трагічных баёў ішоў Францішак Багушэвіч (1840-1900), пазней выдатны беларускі пісьменнік. Гады яго маленства і юнацтва прайшлі ў Кушлянах (Смаргонскі р-н), тут бавіў час на вакацыях, калі вучыўся ў Вільні. З пачатку 60-х гадоў, як давялося пакінуць сцены Пецярбургскага ўніверсітэта, працаваў настаўнікам прыватнай школы ў Доцішках (Воранаўскі р-н). Часта ездзіў адсюль у Ашмяны на сходкі нелегальнага патрыятычнага таварыства. У гэты час Багушэвіч напэўна пабываў у маёнтку Падзітва (Воранаўскі р-н), дзе асеў пасля смерці бацькі Ян Карловіч, пазней вядомы вучоны, польска-беларускі фалькларыст і мовазнавец. З ім звязвалі Багушэвіча многія гады глыбокай прыязнасці, ідэйнай блізкасці.

У Доцішках пачалася паўстанцкая дарога беларускага паэта, на якой ён зведаў горыч паражэнняў і веліч духу сяброў па зброі. Праз многія гады, калі схлынулі хвалі рэпрэсій царскага самаўладства, Багушэвіч вяртаецца на бацькаўшчыну. Працуючы адвакатам у Вільні, часта бывае ў Кушлянах, дзе летам адпачывала сям'я. Ездзіць ён і ў Вішнева (Смаргонскі р-н), дзе ў пасажным маёнтку жонкі жыву ў 1873-1882 гг. Я. Карловіч распачынаў тут многія свае даследаванні. Выехаўшы з Вішнева, Карловіч даручыў апеку над маёнткам Ф. Багушэвічу. Пісьменнік, напэўна, многае пазнаў тут з народнага жыцця, і шмат якія мясцовыя сітуацыі, дэталі ўвайшлі ў яго творы.

Многа разоў прыязджае Ф. Багушэвіч па справах у Гродна і звычайна заходзіць у блакітны домік на адной з цэнтральных вуліц, абсаджаны тапалямі і каштанамі. Гаспадыня доміка Э. Ажэшка заўсёды сардэчна сустракала беларускага песняра. І гэта зразумела: іх збліжалі і грамадскія, і літаратурныя інтарэсы. «Каралева жывога слова і прыгнечанай праўды» (Ф. Багушэвіч) высока цаніла беларускую паэзію «мужыцкага адваката».

Выдатная польская дэмакратычная пісьменніца Эліза Ажэшка (1841-1910) вырасла на грунце мясцовага жыцця і стала буйнай постаццю ў беларускай культуры. Маёнтак Мількаўшчына (Гродзенскі р-н), суседнія вёскі і ваколіцы — радзіма пісьменніцы, калыска яе дзіцячых гадоў. Тут у яе свет уваходзілі сялянскія трывогі і беды,

беларускае слова, народныя казкі і песні. У Мількаўшчыну Ажэшка вярнулася пасля разгрому паўстання 1863 г., у якім прыняла ўдзел, і праз шэсць гадоў пераехала ў Гродна, дзе прайшло яе далейшае жыццё. З патрыятычнай паслядоўнасцю трымалася пісьменніца свайго «сумнага краю», старалася служыць яму і грамадзянскімі паводзінамі, і суроваю праўдаю сваіх твораў. Летам шмат бывала на вёсцы. Любіла заходзіць у сялянскія хаты, гутарыць з простымі людзьмі, распытваць пра іх жыццёвыя клопаты. Наведвала вясковыя святы. Настойліва вывучала мясцовыя лекавыя зёлкі. Часцінку свае душы пакінула Э. Ажэшка ў вёсках Міневічы, Багатырэвічы, Паніжаны, Лунна (Мастоўскі р-н), Панямонь, Свіслач, Сухая Даліна, Квасоўка, Путрышкі (Гродзенскі р-н). У сваіх творах змагла яна раскрыць маральныя сілы беларускага народу, паказаць яго духоўнае багацце. Матэрыял з родных мясцінаў арганічна ўвайшоў у яе раманы і аповесці «Над Нёманам», «Прывіды», «Мэір Эзафовіч», «Два полюсы», «Арганаўты», «Джурдзі», «Хам», «Нізіны», у многія апавяданні. Цікавыя этнаграфічныя малюнкi народнага жыцця стварыла ў цыкле нарысаў «Людзі і кветкі на берагах Нёмана».

Усю сваю жыццёвую дарогу прайшла ў Гродне і працавала як пісьменніца ў адзін час з Ажэшкай Вільгельміна Зындрам-Касцялкоўская (1844-1926). Яе апавяданні, літаратурна-крытычныя артыкулы і даследаванні, пераклады з англійскай, французскай, італьянскай літаратур былі вядомы шырокаму чытачу і карысталіся папулярнасцю. Мясцовым жыццём былі падказаны яе карэспандэнцыі, работы пра У. Сыракомля, І. Ходзьку, даследаванне «Шляхта на Літве». З Ажэшкай яны сябравалі з дзяцінства, нават напісалі разам апавяданне «Залатая графінька», хаця арыстакратычныя інтарэсы і густы В. Касцялкоўскай перашкаджалі ім стаць душэўна блізкімі.

Да іх пакалення блізка стаіць Чэслаў Янкоўскі (1857-1929), польскі паэт, празаік, публіцыст, перакладчык, літаратурны крытык, аўтар многіх кніг. Нарадзіўся ў маёнтку Паляны (Ашмянскі р-н), тут жыў у 80-90-я гады. У літаратурнай спадчыне Ч. Янкоўскага асабліва каштоўная краязнаўчая праца ў 4-х тамах «Ашмянскі павет. Матэрыялы да гісторыі зямлі і людзей» (1896-1900), у якой грунтоўна паказана мінулае Ашмяншчыны, дадзены летапіс шляхецкіх сядзібаў, гаспадары якіх пакінулі ў розныя часы прыкметныя здабыткі на інтэлектуальнай дзялянцы жыцця.

У вёсцы Пянюга (Зэльвенскі р-н) нарадзілася вядомая польская пісьменніца Марыя Радзевіч (1863-1944). У сваіх раманах, аповесцях, апавяданнях яна стварыла выразныя малюнкi дробнапамеснага і сялянскага жыцця Беларусі 2-ой паловы XIX ст.

Гэта быў час творчасці беларускіх сялянскіх паэтаў Мікалая Марозіка з Лаўрышава і Вільгельма Пратасевіча з вёскі Барышын (Дзятлаўскі р-н). У іх вершаваных гутарках праўдзіва паказаны многія моманты сацыяльна-бытавога жыцця вёскі.

З 80-х гадоў да I-ай сусветнай вайны ў маёнтку Бакшты (Іўеўскі р-н) жыла пісьменніца Зоф'я Кавалеўская, якая пісала (па-польску) на дакументальным матэрыяле беларускага жыцця, найбольш пра падзеі паўстання 1863 г.

Некаторыя пісьменнікі на кароткі час прыпынялі сваю хаду ў гэтых мясцінах. Так, Гродна і Навагрудак наведала Марыя Канапніцкая, у Дубнікі (Астравецкі р-н) не раз прыязджаў Генрых Сянкевіч, у Гродне пабывалі Мікалай Ляскоў, Вінцэсь Каратынскі, Уладзіслаў Рэймант.

Адсюль пайшлі ў вялікі свет буйныя вучоныя — даследчыкі мовы і літаратуры — лінгвіст-манголазнавец і этнограф Восіп Кавалеўскі (нарадзіўся ў Вялікай Бераставіцы, вучыўся ў гімназіі ў Свіслачы), рускі філолаг, этнограф і публіцыст Антон Будзіловіч, які нарадзіўся ў Коматаве (Гродзенскі р-н), беларускі і рускі мовазнавец Ігнат Казлоўскі (родам з Гродна).

Васільковым блакітам свяцілася тут маленства Максіма Багдановіча. Гады, праведзеныя ім у Гродне (1892-1896), пакінулі глыбокі след у душы, адгукнуліся пасля ў творах пранікнёнымі вобразамі роднай зямлі. У тыя гады бацька паэта Адам Ягоравіч выпусціў у Гродне свае этнаграфічныя працы «Пра паншчыну» (1894) і «Перажыткі старажытнага светасузірання ў беларусаў» (1895), таксама «Каталог рускіх і замежных кніг Гродзенскай публічнай бібліятэкі па аддзелах» (1895).

Педагог Міхаіл Дзмітрыеў, які працаваў у Навагрудку, пасля ў Гродне (тут памёр і пахаваны), быў нястомным збіральнікам беларускага фальклору. Ён апублікаваў некалькі дзесяткаў фальклорна-этнаграфічных прац, у тым ліку кнігу «Вопыт збірання песень і казак сялян Паўночна-заходняга краю» (1868), выдадзеную ў Гродне.

Настаўнікам семінарыі ў Свіслачы працаваў беларускі этнограф Мікалай Нікіфароўскі. У 80-90-я гады аб'ездзіў прынёманскі край, збіраючы фальклорны і этнаграфічны матэрыял, Міхал Федароўскі. У 1884-1894 гадах жыў у фальварку Косін (Ваўкавыскі р-н), працаваў тут арандатарам.

ЧАС АБУДЖЭННЯ І НАДЗЕЙ

На пачатку нашага стагоддзя шырокаю і магутнаю хваляю разлілася народная патрыятычная дзейнасць па адраджэнні Беларусі. Гэтая дзейнасць добра выявілася і на грамадска-палітычнай, і на літаратурна-мастацкай глебе жыцця.

Першая беларуская палітычная партыя Беларуская сацыялістычная грамада, развіццё нацыянальнага друку, асабліва выпуск «Нашай нівы», праца шматлікіх культурна-асветных гурткоў, тэатральных калектываў засведчылі гістарычны поступ народу да сваёй незалежнасці.

У 1902 г. Яніна Міхноўская (нар. у в. Міневічы, Мастоўскі р-н) складала ў Гродне першыя агітацыйныя брашурны на беларускай мове, неўзабаве выдадзеныя ў Лондане. У тым жа годзе ў маёнтку Іваноўскіх Лябёдка (Шчучынскі р-н) быў падрыхтаваны і аддрукаваны (В. Іваноўскім, Цёткаю і інш.) першы беларускі часопіс «Свабода». І хаця выданне не збераглося, магчыма, было знішчана паліцыяй, як была знішчана ў 1904 г. беларуская друкарня на кватэры Міхноўскай у Гродне, нацыянальны рух усё больш мацнеў. У 1910 г., у № 3 «Наша ніва», якую, дарэчы, можна было купіць у Гродне ў кнігарнях Любіча, Заморскай, Трацяніцкай, таксама ў хлапчука-газетчыка, пісала: «Горад гэты беларускі, але дагэтуль аб беларусах нешта мала было чуць, і толькі цяпер пачалі яны тут будзіцца. Спачатку, праўда, ішло тута, але пасля штораз болей і болей пачалі цікавіцца беларускім адраджэннем, і вось цяпер ужо маем нямала беларусаў, каторыя душой і сэрцам прыналежаць да сваёй бацькаўшчыны. Нядаўна яны справілі нават беларускую вечарынку, каторая вельмі добра ўдалася». Магчыма, невядомы карэспандэнт, што падпісаўся псеўданімам «Паўлюк», гаворачы пра вечарыну, меў тут на ўвазе выступленне мастацкага калектыву Гродзенскага гуртка беларускай моладзі, які дзейнічаў у 1909-1914 гг. Іван Луцкевіч, з якім гурток трымаў пісьмовыя кантакты, прыязджаў па яго запрашэнні ў Гродна ў 1911 г., пазнаёміўся з работаю гурткоўцаў, пабываў на іх спектаклі «Модны шляхцюк» і ў тым жа годзе ў «Нашай ніве» (№ 8) выказаў упэўненасць, што «гарадзенская беларуская моладзь родную справу пасуне ўперад». Сябры гуртка, праводзячы сярод насельніцтва шырокую культурна-асветную працу, чынна займаліся літаратурнай творчасцю. У выніку з'явіўся на свет у Гродне літаратурны альманах «Колас беларуская ніва» (1913). Найбольш прыкметны яго аўтар — гімназістка Людвіка Сівіцкая, знаная пазней як беларуская пісьменніца Зоська Вечас. Яна пісала вершы, аповяданні, імпрэсіі, перакладала з польскай мовы для

сцэны гуртка аднаактоўкі. Гродзенскі гурток беларускай моладзі падштурхнуў да творчасці таксама паэта Юрку Снапка, Уладзіслава Чаржынскага, які ў 20-я гады ў БССР стаў адным з найбольш дасведчаных літаратурных крытыкаў (падпісваўся як Дзяржынскі), Канстанціна Пушкарэвіча, што стаў перакладчыкам, мовазнаўцам, доктарам філалагічных навук (нарадзіўся ў Слоніме).

У 1913 г. не стала Яўстафа Арлоўскага, выкладчыка Гродзенскай гімназіі, які ў канцы XIX — пач. XX ст. выпусціў у Гродне больш дзесяці кніжных выданняў. Сярод іх — каштоўныя краязнаўчыя даследаванні, у першую чаргу — «Гродзенская даўніна» (Гродна, 1910), дзе грунтоўна прасочаны лёс горада, справы яго культурнага жыцця.

Культурны рух у Гродне стаў вельмі інтэнсіўны з канца 1918 г., калі сюды пераехаў урад БНР на чале з Антонам Луцкевічам. Тут дзейнічаюць шматлікія беларускія арганізацыі, выходзяць газеты «Беларускае слова» (ёю выдадзена ў 1920 г. «кніжка для беларускіх дзетак» «Каляда»), «Бацькаўшчына», «Беларускі шлях», «Беларусь», «Родны край», «Зорка», «Беларускі народ». Выкладчыкам Гродзенскай беларускай гімназіі працуе тут вядомы грамадска-палітычны дзеяч і публіцыст Сымон Рак-Міхайлоўскі. Аляксандра Смоліч, якая выкладае ў гімназіі беларускую мову і літаратуру, складае падручнік для першакласнікаў «Зорка», які быў пазней высока ацэнены Якубам Коласам. Паўліна Мядзёлка, якая кіруе тэатральным гуртком Грамады беларускай моладзі, ставіць у 1919 г. Купалаву «Паўлінку» (упершыню ў Гродне).

Пачатак XX ст.— час вышэйшых здабыткаў заснавальніка беларускай філалагічнай навукі экадэміка Яфіма Карскага (1861-1931). У 1903-1922 гадах выходзіць яго 3-томнае (у 7 кнігах) даследаванне «Беларусы». Гэтая манаграфія падагуліла ранейшыя напрацоўкі беларусістаў і стварыла разам з іншымі кнігамі вучонага фундаментальныя асновы фалькларыстыкі, літаратуразнаўства, мовазнаўства, бібліяграфіі Беларусі.

Нарадзіўся Я. Карскі ў вёсцы Лаша (Гродзенскі р-н), вучыўся ў пачатковай школе ў Ятры (Навагрудскі р-н). Працягваў вучобу ў Мінскай духоўнай семінарыі і Нежынскім гісторыка-філалагічным інстытуце. Далейшы лёс яго звязаны пераважна з Варшаўскім універсітэтам, дзе ён займаў пасаду прафесара, а пазней з Ленінградам, дзе працягвалася навуковая дзейнасць выдатнага беларускага філолага.

Найбольш дзейным у беларускім руху пачатку XX ст. было, напэўна, літаратурнае слова. Па вузкіх тады сцежках роднай літаратуры ішла нацыянальная падзвіжніца «гродзенка» Цётка (1876-1916). Фальварак Пясчына (Шчучынскі р-н), дзе прыйшла на свет, Гарэсін,

дзе гадавалася пад даглядам вясковай бабулі, якая баяла казкі, вучыла шанавачь усё жывое, Стары Двор, адкуль выпраўлялася ў горад на вучобу і дзе назаўсёды прыгарнула яе родная зямля ў пару ваеннай калатнечы, бежанства, эпідэміі... Шмат на Шчучыншчыне, Лідчыне мясцін, дзе хадзілі ногі Цёткі, палымянай агітатаркі Беларускай сацыялістычнай грамады, журналісткі, настаўніцы і арганізатара беларускіх школ, артысткі, падарожніцы, медыцынскай работніцы. Ды найперш была Цётка паэтэсаю, рамантычна ўзнёслаю, публіцыстычна адкрытаю.

Арлы-брацці, дайце скрыдлы,
Бо унізе жыць мне збрыдла...

Была яна і лірычна цёплаю, задуменна тужліваю, калі азіралася на родныя палеткі з далечыні чужых дарог.

Бягу думкай ў край далёкі,
У лес цёмны, ў бор высокі,
У сваю вёску, ў сваю ніўку...

Суцішаным і журботным, па-народнаму меладычным было паэтычнае слова Гальяша Леўчыка (1880-1944), якое жывіў Слонім і Слонімшчына. У Слоніме Г. Леўчык нарадзіўся, вучыўся тут у павятовай школе, служыў у канцылярыях. Перабраўшыся ў 1904 г. дзеля заробкаў у Варшаву, прыязджаў дадому кожнае лета, ды і ў іншую пару пры любой нагодзе — вяртаўся да родных гаючых крыніц. Інакш не мог жыць і пісаць. Гэта працягвалася многія гады і змучвала душу паэта. Лірыка аўтара «Чыжыка беларускага» (1913) абвострана спавядальная, задушэўная, несла ў сабе моцны смутак па радзіме.

Ніхто маіх не знае слёз,
Што ў сэрцы схованы глыбока,
Проч роднай хаты там-далёка,
Дзе я радзіўся, бегаў, рос,
Дзе йшоў касцоў праз горы-долы
Зык-звон вясёлы.

Пад вершамі нярэдка знойдзем паметкі: Слонім, Жыровічы, Сялявічы. Г. Леўчык заўсёды бараніў нацыянальную годнасць свайго народу, лічыў беларускась вышэйшай каштоўнасцю роднага жыцця.

Хто адрокся сваіх,
Хто стыдацца нас стаў
І прыліп да чужых,—
Каб ён свету не знаў!

Земляком Г. Леўчыка быў таленавіты беларускі прэзаік, драматург Кандрат Лейка (1860-1921). Нарадзіўся ў Збочыце, вучыўся ў суседняй Азярніцы (Слоніўскі р-н). Скончыў Свіслацкую настаўніц-

кую семінарыю. З Украіны, дзе жыў і працаваў у школе, прысылаў у «Нашу ніву» свае апавяданні, у якіх глыбока ўвасобіў тыпы, вобразы роднага жыцця. Выйшла асобным выданнем яго п'еса для лялечнага тэатра «Снатворны мак» (Вільня, 1912), прысвечаная «вясковым дзецям Слонімскага павету».

Нялёгкім быў лёс маладой беларускай інтэлігенцыі пачатку ХХ ст. Яна была раскідана-рассеяна па мястэчках і вёсачках, і толькі Вільня з «Нашай нівай» заставалася тым асяродкам нацыянальнага жыцця, з якім звязваліся лепшыя думы і спадзяванні. На кароткі час запыніўся на працы ў маёнтку Бенін (Навагрудскі р-н) Янка Купала. У Лідзе на будаўніцтве чыгункі знайшоў заробак Карусь Каганец. У Карэлічах нейкі час настаўнічаў Янка Журба. У Кулях і Сямёнаўцы (Бераставіцкі р-н) — Янук Дарашкевіч, у Турцы (Карэліцкі р-н) — Янка Маўр, на Навагрудчыне — Язэп Мазуркевіч, у Струзе (Мастойскі р-н) — М. Арол. Тэлеграфістам на станцыі Парэчча (Гродзенскі р-н) служыў Іван Піліпаў. У Міры, Іўі, Навагрудку, Свіслачы працаваў лекарам Напалеон Чарноцкі. Летам 1920 г. разам з Беларускай вайскавай камісіяй, якая вымушана была пакінуць Мінск, прыбыў у Ваўкавыск Алесь Гарун. Тут ён захварэў і неўзабаве быў адпраўлены ў санітарным цягніку на Захад.

У 1911 г., скончыўшы Пецябургскую каталіцкую духоўную семінарыю, прыехаў на духоўную службу ў мястэчка Трэбы (Іўеўскі р-н) і пачаў адразу ж гаварыць касцельныя казанні па-беларуску ксёндз Аляксандр Астравіч, вядомы ў нашай літаратуры як паэт Андрэй Зязюля (1878-1921). Нарадзіўся ён у вёсцы Навасады (Астравецкі р-н). Паэтызацыя беларускага патрыятызму, працы хлебароба — вядучыя матывы яго зборніка вершаў «З роднага загону» (1913, 2-е выд. у 1931). Земляком яго быў таленавіты крытык і публіцыст, актыўны аўтар «Нашай нівы» Альгерд Бульба (з маёнтка Антонішкі Астравецкага р-на).

На пачатку гэтага стагоддзя фармуецца ў Беларусі досыць вялікая яўрэйская літаратура. Зрэшты, працэсы яе пачатковага станаўлення ахопліваюць яшчэ канец XIX ст. Яна вылучае шмат цікавых асобаў, што атрымалі шырокую пісьменніцкую вядомасць. Няма яўрэйскіх мастакоў слова вырасла тады і на Гродзеншчыне. Сярод іх перш за ўсё — паэт Лейб Найдус, які нарадзіўся ў Гродне і памёр тут маладым, 28-гадовым у 1918 г. Годам раней выйшлі яго зборнікі лірыкі «Мой народ», «Літоўскія арабескі», «Інтымныя матывы», цікавыя эмацыянальнай вытанчанасцю, усхваляванасцю выказвання. Яго творчы воблік вельмі нагадвае Максіма Багдановіча. Мусіць, сама эпоха, драматычны лёс свайго народу нараджалі такія эстэтычна

роднасныя асобы. Арыентацыя на вечныя каштоўнасці, пошук вышэйшай красы жыцця, прыярытэт мастацкай формы, імкненне перакладаць на родную мову выдатных майстроў слова (Ш. Бадлер, А. Пушкін, Г. Гейнэ), каб даць узоры для свае літаратуры,— гэта не толькі М. Багдановіч, гэта і Л. Найдус. Асабліва вабіла паэта родная прырода. Вобразы яе, сагрэтыя цяплом душы аўтара, адкрываюць дзівосны свет характава, жыццёвых загадак і магутнай сілы ўсяго жывога на зямлі. Гэта добра адчуваецца ў апошнім прыжыццёвым зборніку яго вершаў «Флейта Пана», выдадзеным у Гродне ў 1918 г. Тым жа годам датуецца яго паэма «Зямля прабуджаецца», у якой перададзена адчуванне абнаўлення жыцця, адраджэння свайго народу і краю.

З Карэлічаў — выдатны яўрэйскі паэт-рамантык Давід Айнгорн (1886-1958). Ён выпускаў свае кнігі («Ціхія спевы», «Мае песні» і інш.) у перакладах на розныя мовы свету ў Вільні, Варшаве. Таксама з Карэлічаў вядомы паэт і празаік Іцхок Кацнельсон (1885-1944), які пранікнёна апяваў «Літву», а незадоўга да свае гібелі ў Асвенціме напісаў знакамітую «Песню пра забіты яўрэйскі народ».

Прызнаным літаратурным аўтарызэтам у Вільні і Мінску ў 20-я — I-ай палове 30-х гадоў быў Майсей Кульбак (1896-1940), паэт, празаік, драматург, аўтар многіх кніг (нарадзіўся ў Смаргоні). Ён прынёс у яўрэйскую літаратуру важкія ўрокі еўрапейскага мадэрнізму, застаючыся пры гэтым чутым да рэаліяў жыцця радзімы, да фальклору і стыхіі мясцовай яўрэйскай гаворкі. Перакладаў на ідзіш творы Я. Купалы і Я. Коласа. У паэме «Беларусь», якая ўвайшла ў 2-гі яго зборнік «Новыя вершы» (Вільня 1922), раскрыў паэтычны свет яўрэйскіх рамеснікаў, плятагонаў, земляробаў, паказаў іх адносіны з беларускімі сялянамі. У яго лірыцы моцна яднаюцца характэрныя для беларускага фальклору журботныя і светлыя таны народнага жыцця. У раманах і драмах М. Кульбака адкрываюцца глыбокія, па-філа-софску асэнсаваныя пласты гісторыі («Якаў Франк», 1923, «Месія, сын Эфраіма», 1924), прасочваецца нялёгкая дарога пошукаў інтэлігента яго пакалення («Панядзелак», 1926), разгортваецца шырокая хроніка жыцця яўрэйскай сям'і на ростанях XX ст. («Зельманцы». Кн. I, 1931, Кн. 2, 1935). М. Кульбак быў рэпрэсаваны і знішчаны савецкім рэжымам.

Такі ж лёс напаткаў і Хацкеля Дунца (1897-1937), вядомага ў БССР крытыка і публіцыста (нарадзіўся ў Слоніме), які выпускаў у Мінску кнігі «Пра пісьменнікаў і творы» (1933), «На літаратурныя тэмы» (1934) і інш.

З 1902 г. друкаваўся яўрэйскі паэт і прэзаік Майсей Тайч (1881-1935). Нарадзіўся ён у засценку Вартачы Смаргонскага р-на. Аўтар зборніка апавяданняў «Кара Смаргоні» (1930), паэмы «Беларусь» (1930). Пачынаў з тужлівага апявання роднай прыроды, яўрэйскай гісторыі. Пазнейшыя кнігі вызначаюцца рэалістычнай грунтоўнасцю, цікавасцю да новых працэсаў жыцця. Памёр ён у Маскве, дзе жывіў працяглы час. Тамсама жывіў з 1923 г. яўрэйскі прэзаік Восіп Рабін (1900-1987), які нарадзіўся ў Гродне. Ён аўтар многіх раманаў, у тым ліку «Ля Нёмана» (1969), «Я бачу цябе, Вільнюс» (1975), «Горад майго юнацтва» (1985), у якіх шмат перажытага, аўтабіяграфічнага. Адзін з самых значных твораў пісьменніка — раман-эпапея «Ля Нёмана», дзе намаляваная шырокая панарама жыцця яўрэйскага насельніцтва ў апошнія дзесяцігоддзе перад кастрычніцкай рэвалюцыяй у Расіі. Дзеянне ў творы адбываецца ў наднёманскім горадзе, у якім лёгка пазнаецца Гродна. Захоўваюцца тут рэальныя тапонімы, якія вядуць чытача па гарадскіх ускраінах — «Ласосна», «Грандзічы», «Падол» і інш.

З вёскі Блошна (Слоніўскі р-н) вядомы яўрэйскі дзіцячы прэзаік і драматург Ной Лур'е (1886-1960), які жывіў пазней у Літве, Польшчы, на Украіне. Ён праўдзіва паказаў жыццё яўрэйскай беднаты свайго пакалення. Найбольш вядомы твор Н. Лур'е — аповесць «Лясная цішыня», дзе паэтычна абмаляваны мясціны маленства аўтара, паказана хараство чалавечых адносін, роднай прыроды.

Пачатак XX ст.— гэта і час масавай міграцыі яўрэйскай творчай інтэлігенцыі за мяжу, пераважна ў ЗША, Ізраіль: у Расійскай імперыі лютавалі чарнасоценныя пагромы. Тады пакінулі радзіму пісьменнікі Ілля Перац, Ганна Спакойная-Спікер, Лейб Ёфе з Гродна, Арон Каган, Ахарон Кабак са Смаргоні, Луіс Эфрон, Луіс Бярнад са Слоніма, Якуб Саладскі з Зэльвы, Шмуль Гардон з Ліды, Шмар'яху Левін са Свіслачы, Ахарон Ліберман з мястэчка Лунна (Мастоўскі р-н).

ПРЫ САВЕТАХ

У БССР у 20-я гады, на хвалі, хаця і кароткай, нацыянальнага адраджэння і самых светлых надзей уздымалася беларуская літаратура, і жыла яна тады высокімі пачуццямі. Настроямі радасці, годнасці прасякнута лірыка Зінаіды Бандарынай (1909-1959), якая нарадзілася ў Гродне. Маладая паэтэса выказвала жаданне пераадолець усе перашкоды на шляху да шчасця.

Люба мне бачыць сваю маладосць,
Думкай крылатай вітаці змаганне.

Скончыўшы Белпедтэхнікум у 1927 г., яна едзе ў Сібір, дзе працуе настаўніцай беларускай школы ў пасёлку Медзякова. Там піша паэму «На новым месцы» пра беларусаў-перасяленцаў. Гераіня твора Ганка жыве цяжкімі думкамі пра родныя мясціны, што трапілі пад уладу Польшчы.

Там любая Гродня
і Нёман, і бор...
Там чорныя хмары
ахуталі ранак...

3. Бандарына піша вершаванае аповяданне «Бліскавіцы. 3 жыцця сялян Гарадзеншчыны на Сібіры», дзе перадае драму людзей, адарваных ад бацькаўшчыны. Пасля вайны (1946-1948) яна жыве ў Гродне. Працуе ў Доме народнай творчасці, друкуе ў абласной газеце вершы, нарысы. Найбольш прыкметны яе твор — аповесць «Ой, рана на Івана...» (1956), прысвечаная дзіцячым гадам Я. Купалы.

Да аднаго пакалення з 3. Бандарынай належаў і паэт Сяргей Дарожны (1909-1943), родам са Слоніма. Аўтар зборнікаў вершаў «Звон вясны» (у сааўтарстве з І. Плаўнікам, 1926), «Васільковы россып» (1929), «Пракосы на памяць» (1932), ён апяваў юнацкую энергію равеснікаў, іх гераічныя справы, усхвалявана адгукаўся на падзеі вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі. С. Дарожны скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт і працаваў у рэспубліканскім друку, прымаў актыўны ўдзел у літаратурным жыцці. Рэпрэсаваны ў 1936 г., апынуўся на Далёкім Усходзе, дзе прапаў у няволі.

У 1925 г. у Мінску вышла кніжка аповяданняў «На зломе» Янкі Нёманскага (1890-1937), пісьменніка і вучонага-эканаміста, які нарадзіўся ў Шчорсах (Навагрудскі р-н). Ён таксама ярка выявіў сябе ў літаратуры 20-х гадоў. Зрэшты, за плячыма ў Я. Нёманскага быў багаты жыццёвы вопыт — вучоба ў Петраградскім універсітэце, удзел у першай сусветнай вайне, праца ў Белнацкоме ў Маскве, у планава-эканамічных органах БССР, у Інбелкульце. Як пісьменнік ён развіваўся і рос, апублікаваў у 2-ой палове 20-х гадоў буйныя творы (аповесць «Партызан», раман «Драпежнікі»). Але творчая яго дарога таксама нечакана абарвалася ў выніку беспадстаўнага палітычнага абвінавачання і гібелі.

Не абмінуў гэты лёс паэта Анатоля Дзеркача (1887-1937). Нарадзіўся ў мястэчку Турэц (Карэліцкі р-н), скончыў у Навагрудку гарадское вучылішча. Пачаў друкаваць вершы ў 1904 г., калі жывіў ужо ў Мінску. Пазней, у 20-я гады выходзяць адзін за адным яго зборнікі гумарыстычных і сатырычных вершаў, у якіх у гутарковай форме ці ў стылі агітацыйнай прыпеўкі высмейваў грамадскі

кансерватызм і коснасць. Шмат пісаў А. Дзярках для дзяцей, займаўся перакладамі.

Свой след у беларускай савецкай літаратуры пакінулі ў 20-я гады паэт, перакладчык, літаратурны крытык Клімент Якаўчык (нар. у в. Дольная Свіслач Гродзенскага р-на), літаратуразнавец і паэт Павел Каравайчык (з мястэчка Любча Навагрудскага р-на).

Складаны і драматычны лёс Паўлюка Шукайлы, аўтара кнігі паэзіі «Акрываўленая зямля» (1930), знанага ў літаратурных колах і ў ролі заснавальніка літаб'яднання «Беларуская літаратурна-мастацкая камуна» (1927). Нарадзіўся ў 1904 г. у вёсцы Малая Лапеніца (Ваўкавыскі р-н). У сярэдзіне 20-х гадоў ён уцёк у СССР, вучыўся ў БДУ, у Камуністычнай акадэміі ў Маскве, дзе зрабіў імкліваю навуковую кар'еру, атрымаўшы званне прафесара. Працаваў у Інстытуце кінематаграфіі, у Дзяржаўнай акадэміі мастацтваў. Ды няёмкая рэпрэсійная машына сталінізму падмяла і яго пад свае колы на 35-ым годзе жыцця.

Шмат якія лёсы, што пачыналіся ў гэтым краі, скіраваліся цяпер далёка ад радзімы. З Жыровічаў (Слоніўскі р-н) паходзіць ахвярна адданы Беларусі Яўген Хлябцэвіч (1884-1953). Актыўны карэспандэнт «Нашай нівы» (з 1906 г.), адзін з арганізатараў беларускага навукова-літаратурнага гуртка студэнтаў Пецябургскага ўніверсітэта, ён заняўся стварэннем бібліятэк у Беларусі, шмат друкаваўся як літаратуразнавец. Але ў 1930-ым годзе вымушаны быў ратавацца ад пагрому беларускай інтэлігенцыі ўцёкамі ў Расію, дзе і працаваў у пазнейшыя гады ў галіне бібліяграфіі і кнігазнаўства. На гэтай ніве вельмі плённа дзейнічала ў Мінску ў 20-я гады Юлія Бібіла (1896-1974). Нарадзілася ў мястэчку Поразава Свіслацкага р-на, скончыла Свіслацкую гімназію. Працуючы ў Беларускай дзяржаўнай бібліятэцы, яна падрыхтавала цэлую серыю бібліяграфічных паказальнікаў па беларускім друку, але абарвала сваю нацыянальную працу ў выніку рэпрэсій. З Ваўкавыска родам рускія празаікі Усевалад Іваноў, які жыў у 20-40-я гады ў Кітаі, шмат пісаў пра вызваленчы рух у гэтай краіне, і Герцаль Навагрудскі, аўтар біяграфічна-дакументальных твораў на тэмы вайны з гітлераўскай Германіяй, аповесцяў для дзяцей. Са Смаргоні — рускі дзіцячы пісьменнік Якаў Тайц (1905-1957), які жыў у Маскве і выпусціў кніжкі апавяданняў і аповесцяў «Адкуль ты?» (1935), «Антон і Антонаўка» (1936), «Каўнерык» (1938), «Залаты грошык» (1940), «Пад гарою Гедыміна» (1949). Уражанні дзяцінства, сардэчная памяць пра родныя мясціны перададзены ім у цыкле апавяданняў «Нязгаснае святло» (1958). У Лідзе нарадзіўся вядомы гісторык літаратуры Пётр Коган (1872-1932). Пасля сканчэння Мас-

коўскага універсітэта (1896) тут выкладаў. У 10-20-я гады выходзілі яго даследаванні па гісторыі старажытнагрэчаскай, заходнееўрапейскіх, рускай літаратуры, пра Бялінскага, Горкага, Чэхава, Шэкспіра.

У Гродне прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады рускага пісьменніка Ільі Крамлёва («жывапісны, увесь у каштанах горад стаў маёй сапраўднай радзімай».) У вёсцы Варонічы (Слонімскага р-н) нарадзіўся, у Свіслачы скончыў настаўніцкую семінарыю беларускі мовазнавец даваеннага часу Іван Бялькевіч, аўтар «Краёвага слоўніка ўсходняй Магілёўшчыны» (1970).

НА ЭТАПАХ ВЫЗВАЛЕНЧАГА РУХУ

Заходняя Беларусь у 20-30-я гады жыла баявымі нацыянальнымі ідэямі, і мастацкае слова тут непасрэдна адгукалася на патрэбы грамадскага жыцця. Вершы мясцовых аўтараў гучалі на вясковых вечарынках, у аматарскіх канцэртах, на мітынгх. Іх аўтараў у народзе шанавалі як лепшых сваіх сыноў, улады ж жорстка праследавалі як небяспечных ворагаў санацыйнага рэжыму.

Гэта добра зведаў Міхась Васілёк (1905-1960), адзін з пачынальнікаў заходнебеларускай літаратуры. Нарадзіўся і жыў ён у вёсцы Баброўня (Гродзенскага р-н), працаваў на бядняцкай гаспадарцы, за якую трэба было трымацца, каб мець кавалак хлеба. Другой і, пэўна, асноўнай справай жыцця было мастацкае слова, паэзія. Стараўся Васілёк і як актывіст Беларускай сялянска-рабочай грамады, Таварыства беларускай школы, заходзячы ў многія вёскі ў ваколіцах Свідзеля. Не раз мардавалі паэта ў паліцэйскіх засценках. Вершы яго кранаюць бытавой непасрэднасцю, натуральнасцю гутарковых інтанацый, каларытным гумарам. З цягам часу ў іх мацнелі суровыя, мужныя ноты, пачуццё гневу да акупантаў, сатырычны здэк над панамі.

У 1929 г. выйшаў у Вільні першы зборнік паэзіі Васілька «Шум баравы», неўзабаве канфіскаваны паліцыяй. Рукапіс другой кніжкі быў знішчаны дэфензіваю ў 1934 г. У 1937 г. пабачыў свет новы зборнік паэта «З сялянскіх ніў», які пацвердзіў грамадзянска-патрыятычны кірунак яго творчасці.

У 1926-1928 ён служыў у польскім войску ў Гродне. У 1939-ым быў зноў мабілізаваны. На пачатку вайны трапіў у нямецкі палон. Летам 1941-га ўцёк дадому, удзельнічаў у падпольным антыфашысцкім руху. У 1944-1946 гг. спраўляў абавязкі раённага газетчыка ў Свідзелі. З 1950 года жыў з сям'ёй у Гродне, працуючы ў абласной газеце «Гродзенская праўда». Шмат дапамагаў маладым літаратарам,

быў для іх аўтарытэтным настаўнікам. Запаветным жаданнем яго было:

Каб красавала свабодная ніва,
Каб дачакаўся ўраджайнага жніва
Край падняволены мой.

Прыкметны след у заходнебеларускай літаратуры пакінуў стрыечны дзядзька М. Васілька Макар Краўцоў (1890-1939). Нарадзіўся ён у той жа Баброўні, скончыў Свіслацкую настаўніцкую семінарыю і працаваў у школе. Удзельнічаў у першай сусветнай вайне, у рабоце Рады БНР, у Слуцкім антысавецкім паўстанні. Ва ўмовах польскага санацыйнага рэжыму больш часу быў беспрацоўным, трапляў у турму. З вершамі выступіў яшчэ ў 1908 г. у «Нашай ніве». Але актыўная паэтычная, як, зрэшты, і палітычная яго дзейнасць прыпадае на 1917-1921 гг., каалі друкуецца як паэт і публіцыст у многіх беларускіх перыёдыках («Вольная Беларусь», «Звон», «Наша думка», «Беларусь», «Рунь», «Беларускае жыццё»), Асноўнымі матывамі твораў былі лёс нацыянальнага адраджэння, яго перспектывы. Паэт не траціў веры ў перамогу сіл незалежнасці.

Мы выйдзем шчыльнымі радамі

На родны, вольны свой прастор...

У 20-я гады ён пэўна займаецца перакладамі і выпускае ў Вільні на беларускай мове восем кніжак рускіх і польскіх аўтараў, у тым ліку М. Лермантава, М. Гоголя, А. Талстога, А. Купрына, У. Караленка Г. Сянкевіча. Пазней перабіваецца выпадковымі заробкамі, а ў 1939 г. гіне ў засценках НКУС.

Як паэтка адвечных ісцін жыцця, яго красы і загадак, як пяснярка роднай прыроды фармавалася ў Заходняй Беларусі Наталля Арсеннева. У 1922-1924 гг. яна з сям'ёй жыве ў Слоніме, дзе створаны многія яе лірычныя творы.

Глыбокім вызваленчым пафасам напоўнена была паэзія Валянціна Таўлая (1914-1947). Дзяцінства яго бегла праз Ліду, Зэльву, вёскі Рудаўка, Вялікая Кракотка (Слоніўскі р-н). У Слоніме давялося перарваць вучобу — на падрыхтоўчых курсах пры польскай настаўніцкай семінарыі (1925 г.), бо не хацеў адмовіцца ад свае нацыянальнасці. З 1927 г. вучыцца ў Віленскай беларускай гімназіі, але неўзабаве быў выключаны за арганізацыю забастоўкі. У 1929-1930 гг.— у слоніўскай і гродзенскай турмах. Затым — БССР, вучоба і літаратурная работа ў Мінску. Вяртанне да спраў камуністычнага падполля. Зноў арышт (1934 г.) і доўгія гады ў гродзенскім астрозе.

...ідзе за годам год,

сівеюць людзі, хаты —

і ўсё ў ярме народ,
а над шляхамі — краты.

У турме шмат пісалася, тут узнікла паэма «Таварыш» — гімн сіле духу заходнебеларускага падпольшчыка. Паэзія В. Таўлая эмацыянальна стрыманая, вобразна ёмістая, моцная сваім грамадзянскім тэмпераментам.

У 1939-1941 гг. Таўлай працуе ў Лідскай раённай газеце. У час вайны жыве на Навагрудчыне, быў партызанскім сувязным. У 1944-1945 гг. зноў газетная работа ў райцэнтры — у Навагрудку. Потым В. Таўлай пераводзіцца на працу ў Мінск. Ды праз два леты, на 33-ім годзе жыцця яго не стала. Суровы лёс, астрожныя нягоды скарацілі ягоны век.

Цёплай сейбіцкай жменняй мы шчыра жыццё раскідалі,
Каб вясна расцвіла для людзей і на гэтай пакутнай зямлі...

Першая яго кніга «Выбранае» выйшла ў Мінску ў год яго смерці, у 1947-ым.

У КПЗБ у 20-я гады ішлі людзі нацыянальна свядомыя, ішлі са шчырым жаданнем паслужыць бацькаўшчыне, вызваленні яе з няволі. Да іх ліку адносіўся і Піліп Пястрак (1903-1978), паэт і камуніст-падпольшчык. Цікава, што яго першая вершаваная публікацыя (у часопісе «Родныя гоні») і ўступленне ў КПЗБ прыпадаюць на адзін час — 1926 год. Ужо праз год П. Пястрак трапляе ў турму. Прычым «шанцуе» яму на гродзенскую — у 1929-ым зноў быў пасаджаны сюды на пяць доўгіх гадоў. 1936-1939-ты былі перажыты пераважна тут, за кратамі. Натуральна, што лірычны герой паэта звычайна глядзіць на свет вачыма вязня, падпольнага агітатара-бунтара.

Меру крокам час той,
Калі люду вольнаму
Пастаўлю на стол
Хмелю — красы тваёй
Я чару поўную —
Дар майго лета
Ланцужнага,
Вясны маёй...

Вершы, што нараджаліся ў такіх умовах (пад многімі стаіць паметка «гродзенскі астрог»), славiлі волю, выяўлялі духоўную стойкасць героя-вязня, для якога паэтычнае слова было сродкам змагання («Дай, паэзія, меч прамяністы...»). У вершах ажывалі сцэнкі сялянскай нядолі, родная прырода, далёкая дзівочая краса.

Турэмныя універсітэты П. Пестрака вельмі канкрэтна ўвасобіліся ў яго пасляваенным рамане «Сустрэнемся на барыкадах».

Астрожнай няволі ў Гродне паспытаў вядомы беларускі палітычны дзеяч, мовазнавец, публіцыст Браніслаў Тарашкевіч (1892-1938). Тут ажыццявіў ён творчы подзвіг — у камеры-адзіночцы, не маючы ніякай дапаможнай літаратуры, пераклаў на беларускую мову паэму-эпапею А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш».

Не змог абмінуць гродзенскі астрог і Ігнат Дварчанін (1895-1937), актыўны ўдзельнік вызваленчага руху, літаратуразнавец і паэт.

Нарадзіўся ён у вёсцы Погіры (Дзятлаўскі р-н), тут вучыўся ў пачатковай школе. Настаўнічаў у Хмяльніцы на Слонімшчыне. У першыя гады пасля кастрычніцкага перавароту разгортваў на Дзятлаўшчыне культурна-асветную працу. Скончыўшы Карлаў універсітэт у Празе, дзейнічаў на беларускай ніве ў Вільні. Часта прыязджаў у родныя мясціны, падымаў патрыятычныя настроі землякоў. Вершы І. Дварчаніна, якія друкаваліся ў часопісах «Наш шлях», «Наша думка», «Прамень», «Студэнцкая думка», неслі ў сабе горкую развагу пра нягоды і страты свайго народу і рамантычную веру ў светлы дзень бацькаўшчыны.

Не бойся, мой брат, не загінуць зярняты,
Што ўкінеш ты вернай рукою,
Як дар яны з неба там будуць прыняты
Даўно ўгатаванай раллэй.

Яго хрэстаматыя новай беларускай літаратуры (1927) адыграла вялікую ролю ў школьным навучанні і нацыянальным выхаванні заходнебеларускай моладзі.

Праз турмы санацыйнай Польшчы прайшоў падпольшчык і паэт Алесь Салагуб. Нарадзіўся ў Зарудзічах Смаргонскага р-на. Вучыўся ў Віленскай беларускай гімназіі, адкуль трапіў за астражныя кратаы. У 1929 г., калі знаходзіўся ўжо ў Мінску, дзе быў студэнтам БДУ, выдадзены яго зборнік вершаў «Лукішкі». Кніжка адкрываецца радкамі:

Мае песні — то гімны надзеі,
Маладняцкага сэрца агонь...

Цёплыя лірычныя ноты героя-вязня, які вяртаецца душой да роднай вёскі, яе ваколіц, спалучаюцца ў творах з балючым успрыманням сацыяльнай і нацыянальнай няволі свайго народу.

Душаць, каб мы не спазналі
Вольнай сваю Беларусь...

Моцны ў яго паэзіі рамантычны матыў любові да жывы, адчування яго красы, непрымання ўсякага прыгнёту.

Між кратаў чую песні волі,
Звініць мелодыя жніяі.

Сцежка А. Салагуба абарвалася на 31-ым годзе жыцця, ён, як і Дварчанін, стаў ахвяраю савецкіх рэпрэсій у 1937 г.

Шмат блізкага было ў жыцці і творчай працы паэтаў-суседзяў П. Граніта, В. Струменя, Г. Праменя (з Зачэпічаў, што ў Дзятлаўскім р-не), Н. Жальбы (з Гірычаў Дзятлаўскага р-на). Сяляне-беднякі, яны актыўна ўключыліся ў грамадаўскі рух, выконвалі заданні падполля, пазналі засценкі дэфензівы. Паэтычнае слова было для кожнага часткаю штодзённага жыцця, не аддзялялася ад канкрэтных грамадска-палітычных і бытавых спраў. Настроі выказваліся не столькі індывідуальныя, колькі масавыя. Не выпадкова творы іх лёгка ішлі ў народ, завучваліся, нярэдка фалькларызаваліся Больш здольным і творча актыўным сярод іх быў Пятрусь Граніт (1909-1980).

Ён рана страціў бацьку, працаваў на гаспадарцы і вучыўся ўрыўкамі. У часы Грамады ўцягваецца ў вызваленчы рух, церпіць праследаванні паліцыі. З 1927 г. працаваў брукаром. І вобраз чалавека гэтай прафесіі, дужага і моцнага духам, становіцца ўвасабленнем станоўчых пачаткаў жыцця, вызначае аптымістычныя настроі вершаў П. Граніта.

Ад працы цяжкое
Ты рук не хавай,
Хоць змучаны, стомлены,
Песні спявай.

«Над хвалямі Нёмана» — так назваў аўтар сваю кніжку вершаў, падрыхтаваную да выдання ў Вільні, ды вайна перашкодзіла яе выхаду. Вясною 1940 года прыязджаў у Ліду на сустрэчу з Я. Купалам (былі тады яшчэ В. Таўлай, Н. Тарас, А. Іверс), разам выступалі з вершамі перад мясцовымі чытачамі. Падчас вайны быў партызанскім сувязным, працаваў на гаспадарцы. З 1945 года лёс П. Граніта звязаны са школаю ў роднай вёсцы — у 1950 годзе скончыў завочна Навагрудскае педвучылішча і настаўнічаў (ужо як Іван Пятровіч Івашэвіч) да 1971 г. Пасля вайны пісаў мала, пераважна для маленькіх, балазе, яны былі на вачах штодзень. У 1978 г. гэтыя вершы выйшлі асобным зборнікам пад назваю «Сцяжынка».

Лёс П. Граніта досыць характэрны для яго пакалення, якое найбольш саматугам набывала ў Заходняй Беларусі і небагатую адукацыю, і літаратурныя навыкі. Але гэта паэтычнае слова мела значны грамадскі рэзананс.

Характэрныя ў гэтых адносінах і вершы Алеся Сучка (1916-1993), які жыў у в. Какошчычы, а пасля вайны ў Азярніцы (Слонімскаму р-н). Прайшоўшы ў 30-я гады праз турмы Польшчы, ён гартваўся духоўна, засвойваў і літаратурную традыцыю заходнебеларускіх

паэтаў. Выкарыстоўваючы вобразы сонца, вясны, вольнай птушкі, апяваў ён свабоду, усяляк падтрымліваў настроі непакоры ў сучасніка.

Ой ты, маці, не сумуй
Па сваім дзіцяці,
Што вядуць яго ў турму
Леты гараваці...

Масавая паэзія Заходняй Беларусі вылучала нярэдка са свайго асяроддзя постаці сапраўды неардынарныя, надзеленыя бясспрэчным талентам. Рана абуджанае ў душы сялянскага хлопца пачуццё грамадскай і чалавечай годнасці, нацыянальнага гонару шукала выяўлення ў слове, якое было самай надзейнай каштоўнасцю бацькаўшчыны, бо яго нельга было забраць. Паэтычнае слова дапамагала самавыяўленню асобы, самасцвярджэнню патрыёта роднае зямлі, на якой гаспадарылі чужыя. І каалі не хапала гэтым хлопца адукацыі, выручала кніга, чытанне любімых пісьменнікаў, аматарскі мастацкі рух.

Да такіх цікавых, самабытных постацяў трэба аднесці П. Сеўрука, М. Явара, А. Мілюця, С. Крыўца. Век іх, праўда, быў надта кароткім.

Пётр Сеўрук (родам са Скідзеля Гродзенскага р-на) памёр на 24-ым годзе жыцця, і творы яго заставаліся ў рукапісах. Малады паэт змог хораша выказаць пачуццё справядлівасці, адчуванне велічы чалавечага духу, няпростых загадак жыцця. У яго вершах не раз прарываецца арганічнае спалучэнне вечнага і надзённага, што дыктавалася яваю Заходняй Беларусі.

Гэта рута зялёнае руні лагоднае
Нешта дзіўна-таёмнае сэрцу вяшчуе...
Хто згадае? Той гэтай парой непагоднаю
Самоты і болю у душы не пачуе.

З Міневічаў (Мастоўскі р-н) паэт Міхась Явар (1903-1933). Схільны да адзіноты, хворы на туберкулёз, ён шмат часу праводзіць на Нёмане, заняты лоўляй рыбы. Лячэнне не прыносіла поспеху, і ў часіну адчаю паэт пайшоў з жыцця. Вершы нараджаліся пераважна драматычныя па настроях. Гэтая ўражлівая душа абвострана ўспрымала народнае гора і гэтак жа чуйна адгукалася на ўсё прыгожае, эстэтычна высокае.

Гукі далёкія, мілыя, родныя!
Грайце ж, магутныя, грайце ж, чароўныя,
Дзіўнай мелодыяй ў сэрцы маім,
Пакуль яшчэ струны трымаюцца ў ім.

З 1928 года друкаваўся ў заходнебеларускай перыёдыцы Алесь Мілюць (1908-1944) са Скорычаў (Карэліцкі р-н). Натуральнасць інтанацый, прыхільнасць да фальклорнай паэтыкі, добрае валоданне словам — характэрныя асаблівасці яго вершаў, у якіх былі моцнымі грамадзянска-патрыятычныя матывы.

Славу родную і волю
Я нікому не прадам,
За народ свой беларускі
Я жыццё сваё аддам.

А. Мілюць загінуў на фронце неўзабаве пасля мабілізацыі. А ў 1945-ым гэтак жа абарвалася жыццё Сяргея Крыўца (1909-1945). Нарадзіўся С. Крывец у вёсцы Кустоўка (Мастоўскі р-н). Працаваў цесляром. У 1930-1933 гадах жыў у Гродне. Удзельнічаў у вызваленчым руху і настойліва займаўся самаадукацыяй. Перад вайною вучыўся ў Беларастоцкім педінстытуце. У яго творчасці, хаця і вельмі няроўнай у мастацкіх адносінах, адчувальны прафесійны ўзровень — і ў жанрава-стылёвай разнастайнасці вершаў, у іх вобразным ладзе, у смелым выкарыстанні формаў мастацкай умоўнасці. Напружанасць лірычнага пачуцця ў яго пераважна ўнутраная і добра выяўляе стан душы аўтара.

З грамадскіх сходзячы дарог,
Мы часта йдзём у цень дубровы
Грудзьмі прылегчы на мурог
І чэрпаць з гукаў роднай мовы
Нектар жывога пачуцця:
Па з'явах ў люстры гэтых водаў
Знаходзіць шлях свайго народу...

У 30-ыя гады прыходзяць у заходнебеларускую літаратуру Анатоль Іверс і Ніна Тарас. Гэта быў час, не спрыяльны для літаратуры, што служыла справам вызваленчай барацьбы, і творчы лёс маладых складваўся нялёгка.

Анатоль Іверс нарадзіўся ў 1912 г. у вёсцы Чамяры (Слоніўскі р-н). Быў вучнем Віленскай, Клецкай, Навагрудскай беларускіх гімназій і з кожнай выклочаўся за нелегальную дзейнасць. У 1930 г. давялося вяртацца да бацькоў, у вёску.

З яго ўспамінаў (1966): «Вёска, родная вёска! Ты заўсёды застаешся ў памяці. Там прайшлі юначыя і дзіцячыя гады. Там расла свядомасць і нянавісць да прыгнятальнікаў.

З нашай вёскі ў беларускіх гімназіях вучылася 8 юнакоў, і ўсё спаткаў аднолькавы лёс — звальненне. Але мы вярнуліся дадому не з

пустымі рукамі: прывезлі з сабой шмат беларускіх, рускіх, польскіх кніжак і адкрылі пры гуртку ТБШ бібліятэку імя Якуба Коласа.

Жыццё праходзіла бурна. Чыталі кніжкі і газеты, ставілі беларускія спектаклі, рыхтаваліся і праводзілі выбары ў Сейм і самаўрады, праходзілі праз арышты, турмы і дэфензіву. Праўда, у панскай турме мне сядзець не давялося, але катаванням і арыштам падвяргаўся часта, па некалькі разоў на год. Тры разы паны судзілі: два разы на тры месяцы, адзін раз на шэсць месяцаў...

Знаходзячыся ў рэвалюцыйным асяроддзі, лягчэй было пераносіць здзекі. Вершы пісаць не пакідаў і памаленьку пасылаў у Вільню. А каб далей схавацца ад паноў, падпісваўся псеўданімам Анатоль Іверс».

Друкаваўся ў часопісах «Літаратурная старонка», «Асва», «Наша воля», «Беларускі летапіс», «Калоссе», а ў 1939 г. выдаў у Вільні зборнік вершаў «Песні на загонах».

Лірыка А. Іверса тут метафарычна маляўнічая і напеўная, прасякнутая пачуццямі замілавання да бацькоўскіх мясцін, роднай прыроды. Яе свет для паэта — гэта часта свет рамантычнага характава.

У сінеючыя паплавы
Маладосць, яшчэ раз папльві!
Каб таемна зноў вабіла даль,
Каб не знаць, што такое бяда,
Каб смалою запах белы дым,
Каб у сэрцы бялелі сады.

Задуменна-тужлівыя ноты ў вершах выяўляюць стаўленне да народнага лёсу, да свайго краю, сумнага і да болю дарагога.

Дзе ні глянь — усё сэрцу блізка:
Вёска, лес, вузкі палетак.
Пэўна, маці над калыскай
Напяяла мне пра гэта

Перад вайною Іверс працаваў у Слонімскай раённай газеце. Падчас акупацыі ўдзельнічаў у антыфашысцкім руху, быў у партызанах, дзе выдаваў падпольную газету «Барацьба». Са Слонімам звязана яго далейшая дарога жыцця і творчасці. У пасляваенныя гады, будучы на падазрэнні ўлад, немалы час не друкаваўся, працаваў у смалакурнях. Пазней выходзяць яго кнігі паэзіі «З пройдзеных дарог» (1970), «Жыву ў бацькоўскім краі» (1982), «Я пайшоў бы ўслед за летам...» (1987).

Да аднаго пакалення з А. Іверсам належала ў заходнебеларускай літаратуры і Ніна Тарас. Нарадзілася ў 1916 г. у вёсцы Заполе (Навагрудскі р-н), тут вучылася ў пачатковай школе, пазней — у

Стараельні (Дзятлаўскі р-н), пасля— у Ятры (Навагрудскі р-н). Затым была Навагрудская беларуская гімназія (1930-1934) і Віленская беларуская гімназія, якую скончыла ў 1936 г. З гэтага часу друкуюцца яе вершы ў заходнебеларускіх выданнях.

Работы ў Вільні не было, давялося вяртацца ў Заполле, да бацькоў. Родная хата спаткала знаёмай беднасцю. Сястра ляжала хворая на сухоты. Трэба было зарабляць на жыццё, дапамагаць сям'і і, значыць, выпраўляцца ў дарогу.

Развіталіся, вёска, з табой,
Эх, жыццё, думы-песні парванья,—
Будзеш казкай драмаць ты зімой,
Мне ж — дарогі, снягамі загнанья.
Помню — днела. І вецер, і дождж,
Чыесь слёзы звінелі так блізкія...

Зноў была Вільня, бясконцыя пошукі працы, выпадковыя заробкі, а ўвогуле беспрацоўе. Але і была радасць знаёмства з добрымі людзьмі, з віленскай беларускай інтэлігенцыяй, якая моцна падтрымлівала. Была і радасць творчасці. Вершы нараджаіся больш журботныя, у іх адгукалася народнае гора. Чуўся смутак па прыгожым, узвышаным. Ён выліваўся ў ласкава-паэтычных, па-фальклорнаму п'явучых радках пра дзівочую вясковую долю, пра неўзараны загон.

Я ж бы хацела душу распаліць
І запяяць аб жыцці весялей.
Толькі не знаю, чаму за акном
Плакалі вербы у полі ўсю ноч,
Хтось праз завеі паплёўся упроч,
З жалем радзімы аставіўшы дом.

Летам 1937 года паэтэса прыехала ў Заполле і надоўга затрымалася тут: памірала сястра, вобраз якой туліла да сэрца ў многіх сваіх вершах. Вяртацца ў Вільню было небяспечна, там пачалася хваля арыштаў. Неўзабаве Н. Тарас пераязджае ў Ліду, там жыве і пры Саветах, працуючы тут у раённай газеце. У 1940 г. выходзіць у Мінску яе зборнік лірыкі «На ўсход ідучы...». У Лідзе перажыла вайну, а ў 1945 г. перабралася ў Мінск. Тут працягваецца яе творчая дзейнасць, выходзяць кніжкі вершаў «Суніцы» (1946), «Вершы» (1952), «Кветка шчасця» (1958), «Пад белым яварам» (1966). «У тапаліную замець» (1976), зборнікі паэзіі для дзяцей.

З 1934 года жыве у Слоніме Сяргей Новік-Пяюн (1906-1994), вядомы сваімі вершамі, апавяданнямі, п'есамі для дзяцей. Вядомы, зрэшты, і песнямі. Лепшая з іх «Зорачкі» стаа ў Заходняй Беларусі народнай і не страціла сваёй вартасці сёння. У ёй — ласкавая

споведзь маладога заходнебеларускага інтэлігента, звернутая да бацькаўшчыны, без якой ён не можа жыць. Паэзія гэтага пачуцця дапамагае ўявіць сілу духу аўтара, якому давялося зведаць жорсткія выпрабаванні ад кожнай чужой улады на роднай зямлі. Спачатку польскі рэжым адправіў яго за 100 кіламетраў ад мяжы з СССР (тады і асеў у Слоніме) за беларускую культурна-асветную дзейнасць. Затым нямецкія акупанты прысудзілі там жа, у Слоніме, да расстрэлу па падазрэнні ў нелаяльнасці. Нарэшце, савецкія карныя органы загналі ў канцлагер невядома за што. І толькі паэтычнае слова грэла душу на ўсіх драматычных паваротах лёсу, звязвала з жыццём і воляю.

Чую ў блакіце я спеў жаўрука,

Чую, як плюскае хваляй рака.

І не адзін на самоце ўжо я —

Разам са мной Беларусь тут мая...

«Заўсёды з песняй» — так назваў аўтар свой зборнік паэзіі, які так доўга не пускалі ў друк і які нарэшце выйшаў аж у 1984 г. Паэтычныя творы, напісаныя ў няволі, склалі вельмі адметную, але і не такую ўжо і рэдкую для заходнебеларускай літаратурнай традыцыі кніжку «Песні з-за кратаў» (1993).

Драматычна склаўся лёс і Сяргея Хмары (1905-1992), заходнебеларускага паэта, які нарадзіўся ў мястэчку Казлоўшчына (Дзятлаўскі р-н). Актыўны працаўнік Беларускай сялянска-рабочай грамады і ТБШ, стваральнік літаратурнай арганізацыі «Маладая ўскалось», ён пачаў друкаваць вершы ў 1928 г., а ў 1939-ым выпусціў у Вільні кніжку паэзіі «Жураўліным шляхам». Яшчэ ў 1927 годзе прайшоў праз польскія турмы, а ў канцы 30-х быў зняволены ў Картуз-Бярозе. Калі прыйшлі Саветы, выйшаў на волю, але неўзабаве быў рэпрэсаваны і выпушчаны з турмы ўжо немцамі. Творчая дзейнасць С. Хмары працягвалася ў эміграцыі. У Канадзе выдаваў часопіс «Баявая ўскалось», рэдагаваў газету «Беларускі голас».

Асобае месца ў заходнебеларускай літаратуры займае творчасць пісьменнікаў, што былі каталіцкімі святарамі. Касцёл у Беларусі, які быў у апзіцыі да афіцыйнага праваслаўя, што служыла вялікадзяржаўнай палітыцы, спрыяў нацыянальна-вызваленчаму руху яшчэ з 1-й паловы XIX ст. і выпрацаваў, такім чынам, працяглую традыцыю патрыятычнага выхавання насельніцтва. Каталіцкае духавенства ў значнай сваёй частцы ўсведамляла сваю беларускасць, асабліва на пачатку XX ст., на хвалі вызваленчага руху. Дзейнасць гэтай плеяды ксяндзоў працягвалася ў Заходняй Беларусі. Святары прыйшлі да літаратурна-мастацкага слова натуральна, як да найбольш дзейснага сродку нацыянальнага ўплыву на людзей.

Раней за іншых, у 1910 годзе пачаў сваю літаратурную дарогу згаданы ўжо вышэй Андрэй Зязюля, які праследаваўся касцельнымі ўладамі і за казанні на роднай мове, і за беларускія вершы, што друкаваліся ў «Нашай ніве», «Беларусе», «Крыніцы», «Вольнай Беларусі», «Светачы».

У вёсцы Барані (Астравецкі р-н) нарадзіўся Казімір Сваяк (1890-1926), паэт лірычна спавядальнага і драматычнага таленту. Хворы на сухоты, якія заўчасна зьялі яго ў магілу, К. Сваяк з нейкай асаблівай духоўнай апантанасцю служыў Богу і беларускай нацыянальнай ідэі, паядноўваючы ў творах гэтыя два высокія пачаткі жыцця. Карыстаючыся беларускай мовай у касцёле, ён праводзіў шырокую нацыянальна-культурную работу сярод прыхаджанаў — ствараў беларускія школы, хоры, асветныя гурткі, ладзіў беларусазнаўчыя лекцыі, за што цярэў няспынныя ганенні з боку ўладаў. Асабліва плённаю была яго нацыянальная праца ў родных мясцінах — у вёсцы Ключчаны (Астравецкі р-н). Друкаваўся з 1913 г. Вершы К. Сваяка напоўнены прагаю ісціны, пошукамі адказу на цяжкія пытанні народнага жыцця.

Народзе мілы мой! Цяпер ужо не знаю,
Чым маем мы каваць цяжкую сабе долю:
Дабром за зло плаціць (што ў сэрцы я хаваю)
Ці ворага душыць ў крыві, ў агні, ў вуголлі.
Ламаюся я сам. Тваёю крыўдай збіты,
А сэрца мне крывёй зліваецца ад болю,
Што вечна ты ціхі, як Богам пазабыты,
Як здань пакутная, шукаеш сабе волю.

Схільнасць да самааналізу выявілася ў зборніку яго вершаў «Мая ліра» (1924) і асабліва ў мемуарах-рэфлексіях з характэрнаю назваю — «Дзея маёй мыслі, сэрца і волі» (1932). Выдаў дзве п'есы бытавога і народна-міфалагічнага стылю, шэраг твораў маральна-філасофскага і рэлігійнага зместу.

Гумарыстычныя вершаваныя апавяданні, байкі, жартоўныя вершы для дзяцей пісаў Вінцук Адважны (1890-1978). Нарадзіўся ў мястэчку Гальпаны (Ашмянскі р-н). Служыў каталіцкім святаром у Вялікай Лапеніцы (Ваўкавыскі р-н), Луконіцы (Зэльвенскі р-н), Лужках (Гродзенскі р-н) дзе вёў патрыятычную працу сярод насельніцтва. Стаўшы сябрам ордэна Марыянаў, быў пробашчам, выкладчыкам. Касцельныя ўлады адправілі яго ў пачатку 30-х гадоў падалей, у Харбін, дзе таксама працаваў выкладчыкам і выхавальнікам. Тут перажыў вайну. Затым — савецкія канцлагеры. У 1955-ым выйшаў на волю. Жыў на Захадзе, рэдагаваў часопіс «Божым шляхам», у якім

друкаваў свае вершы, артыкулы, гутаркі з чытачом, вершаваныя інтэрпрэтацыі евангельскіх кніг.

Друкаваўся з 1919 г. З'едліва высмейваў палітыку паланізацыі Беларусі, асуджаў маральныя заганы людзей, паэтызаваў народную культуру, любоў да бацькаўшчыны. Выйшлі ў Вільні яго вершаваныя апавяданні «Як Казюк сабраўся да споведзі» (1928), «Казюкова жанімства» (1929), «Як Гануля збіралася ў Аргентыту» (1930), «Унія на Палессі» Альберты н, 1932), аповесць «Хлапец» (1935). Выпусціў таксама пераклады П. Яршова («Канёк-Гарбунёк», 1932), А. Пушкіна («Казка аб рыбаку і рыбцы», 1935). Багаты і балючы матэрыял перажытага ў савецкім канцлагеры ўвасоблены ў яго кнізе ўспамінаў «Кітай — Сібір — Масква» (Мюнхен, 1962), перакладзенай на розныя мовы. Літаратурную творчасць спалучаў з касцельнаю службаю і Янка Быліна (1883-1955). Нарадзіўся ў вёсцы Лакцяны (Астравецкі р-н), скончыў Віленскую каталіцкую духоўную семінарыю, як і іншыя беларускія святары-паэты. У сваіх вершаваных апавяданнях апрацоўваў сюжэты народных жартаў і анекдотаў («Як наш Петрык ажаніўся» і інш.), высмейваў вясковую адсталасць і нацыянальную пасіўнасць. Здэкліва паказваў палітыку Польшчы ў Заходняй Беларусі ў байках і сатырычных вершах. Вернасць роднаму краю, любоў да яго выказаў у лірычных творах. Выдаў у Вільні зборнік вершаў «На прызбе» (1918, 2-е выд. у 1924), «вясковую трагікамедыю» «Выбары старшыні» (1926, 2-е выд. у 1938), вершаваныя варыяцыі касцельнага набажэнства «Песні жалбы» (1929) і «Дарога крыжа» (1930), кніжку «На покуці. Байкі і розныя вершы» (1934). Пасля вайны быў рэпрэсаваны і адышоў ад літаратурнай творчасці.

Самай магутнай постацю каталіцкага духоўніка на ніве культуры Заходняй Беларусі быў Адам Станкевіч (1891-1949), вядомы асветнік, гісторык, літаратуразнавец, публіцыст. Нарадзіўся ў вёсцы Арляняты (Смаргонскі р-н), Скончыў Пецяярбургскую каталіцкую духоўную акадэмію. Прымаў самы чынны ўдзел у беларускім грамадска-палітычным руху ў Вільні. Быў паслом польскага Сейма, рэдагаваў часопіс «Крыніца», заснаваў беларускую друкарню імя Ф. Скарыны, быў актыўным працаўніком ТБШ, Інстытуту гаспадаркі і культуры. Шмат пісаў, выступаў з беларускімі казаннямі перад вернікамі. Друкаваўся з 1909 г. і змясціў у розных перыёдыках каля двух тысяч артыкулаў, выпусціў каля 20-ці кніжак. Гэты нацыянальны дзеяч быў папулярны і як лідэр Беларускай хрысціянска-дэмакратычнай партыі, што паслядоўна абараняла інтарэсы беларускай культуры, ідэі беларускага нацыянальнага адраджэння.

А. Станкевіч імкнуўся папулярызаваць самыя розныя веды пра Беларусь, абуджаючы такім чынам цікавасць да свайго краю, развіваючы нацыянальную свядомасць народу. Праца яго ў гэтым кірунку была вельмі плённаю. У Вільні выйшлі яго навукова-папулярныя нарысы на тэмы літаратуры, культуры: «Беларуская мова ў школах Беларусі XVI і XVII ст.» (1928), «Родная мова ў святынях» (1929), «Францішак Багушэвіч, яго жыццё і творчасць» (1930), «Казімір Сваяк» (1931, 2-е выд. у 1936), «Прафесар Браніслаў Эпімах-Шыпіла» (1935), «Магнушэўскі, Паўлюк Багрым, Баброўскі» (1937), «Міхал Забэйда-Суміцкі і беларуская народная песня» (1938). Побач стаяць выданні гістарычнага, грамадска-палітычнага, рэлігійна-асветнага зместу.

З Арлянятаў пайшлі ў вялікі свет яшчэ дзве вядомыя асобы ў культуры Беларусі, якія сфармаваліся таксама ў тых абставінах 20-30-х гадоў. Гэта Станіслаў Станкевіч і Янка Станкевіч. С. Станкевіч (1907-1980), вядомы літаратуразнавец, выдаў у Вільні ў 1936 г. сваю доктарскую працу «Беларускія элементы ў польскай рамантычнай паэзіі», якая шмат у чым прадвызначыла далейшыя напрамкі даследавання беларуска-польскіх літаратурных сувязяў. Пасля вайны, у эміграцыі С. Станкевіч плённа вывучаў творчасць класікаў беларускай літаратуры (Ф. Багушэвіча, Я. Купалы, Я. Коласа, А. Гаруна і інш.), уважліва сачыў за літаратурнымі падзеямі ў БССР і замежжы. Друкаваў артыкулы, рэцэнзіі, агляды. Частка іх аб'яднана ў зборніку «Беларуская падсавецкая літаратура першае палавіны 60-х гадоў» (Н'ю-Йорк, 1967). Манаграфія «Янка Купала» (Н'ю-Йорк, 1982) падагульняе шматгадовае вывучэнне ім творчасці вялікага паэта.

Янка Станкевіч (1891-1976) — грамадска-палітычны дзеяч і мовазнавец. Скончыў Карлаў універсітэт у Празе са ступенню доктара філалогіі і гісторыі. Выкладаў беларускую мову ў Віленскім і Варшаўскім універсітэтах, у Віленскай беларускай гімназіі. Быў паслом польскага Сойма. Узначальваў культурна-асветную арганізацыю «Беларускі гаспадарчы звяз». Трапляў за краты на Лукішках. Падчас вайны займаўся навуковай і педагагічнай дзейнасцю. Затым — эміграцыя, жыццё ў Германіі, ЗША. Тут працягваецца яго праца мовазнаўцы, перакладчыка. Ён першы пераклаў на беларускую мову поўны тэкст Бібліі («Святая Біблія», Н'ю-Йорк, 1973). Мовазнаўчыя ж работы Я. Станкевіча выходзяць з 1918 г. («Новы лемантар для беларускіх дзетак» і інш.). Апошняя яго даследаванне — «Беларуска-расійскі слоўнік» (1986).

Літаратурныя здольнасці засведчылі шмат якія каталіцкія святары Заходняй Беларусі. Лёс эмігранта зведаў пасля вайны Леў

Гарошка (1911-1977), які нарадзіўся ў вёсцы Трашчычы (Карэліцкі р-н). У Парыжы, Рыме, Лондане выходзілі яго навукова-папулярныя рэлігійныя, беларусазнаўчыя працы. Выдаў ён і зборнік прозы «Кветкі і цэрні жыцця» (Парыж, 1967). Дзве кнігі перакладаў з Бібліі на беларускую мову выдаў у Вільні ў 30-я гады ксёндз і грамадска-палітычны дзеяч Вінцэнт Гадлеўскі (1888-1942). Радзіма яго — вёска Шурыгчы Свіслацкага раёна. Вялікую патрыятычную работу веў у Беларусі вядомы каталіцкі дзеяч, доктар філасофіі Фабіян Абрамовіч (1884-1943), які нарадзіўся ў Навагрудку. Яго пярэ належаць цікавыя «філасофска-грамадскія нарысы» «Бог» (Вільня, 1928) і «Чалавек» (Вільня, 1929). У гэтым жа жанры выступаў і ксёндз Янка Тарасевіч (1892-1978), што нарадзіўся ў Клешняках (Шчучынскі р-н). Жыў пераважна ў ЗША, дзе друкаваў вершы на роднай мове. Асобнымі выданнямі выйшлі ў Вільні яго хрысціянскія нарысы (у 20-30-я гг.), а таксама кніжка «На Бацькаўшчыну. Апісанне падарожжа з Амерыкі і назад» (1935). Варта тут згадаць і «Маёвую чытанку» ксяндза-патрыёта Віктара Шутовіча (1890-1960), які родам з в. Шутавічы (Смаргонскі р-н). Яго брат Янка Шутовіч (1904-1973), выпускнік юрыдычнага факультэта Віленскага ўніверсітэта, быў рэдактарам-выдаўцом «Калосся» у 1935-1939 гг. На старонках гэтага папулярнага ў Заходняй Беларусі часопіса апублікаваў новыя матэрыялы пра Адама Гурыновіча. Выступаў тут і ў іншых выданнях як дасведчаны літаратурны крытык.

У 20-30-я гады і ў пасляваенны час плённа працаваў на беларускай пляцоўцы ў Латвіі крытык і перакладчык Уладзімір Пігулеўскі (1889-1958). Нарадзіўся ён у Гродне. Вучыўся ў Пецябургскім універсітэце. Быў консулам БНР у Рызе. Выкладаў у 20-я гады ў беларускіх гімназіях у Латвіі (Дзвінск, Люцынка), склаў чытанку для беларускіх школ «Наш край» (1928). Друкаваў вершы, аповяданні, п'есы, перакладаў на латышскую мову Купалу, Коласа. У пасляваенныя гады многа зрабіў як перакладчык і крытык для папулярызацыі беларускай літаратуры сярод латышскага чытача.

У 1939 г. скончыў гімназію ў Ашмянах Пётр Стафановіч, перакладчык у пазнейшыя гады беларускіх пісьменнікаў на польскую мову.

Па мясцінах Прынёмання прайшлі давераснёўскія дарогі многіх польскіх літаратараў. У Гродне нарадзілася (у 1910 г.), тут вучылася ў гімназіі дзяўчка КПЗБ Аляксандра Бергман, пазней даследчыца жыцця і творчасці актыўных удзельнікаў вызваленчай барацьбы ў Заходняй Беларусі. Яна падрыхтавала кнігу пра Браніслава Тарашкевіча («Слова пра Браніслава Тарашкевіча», Варшава, 1977), разгорнутыя

біяграфічныя нарысы пра Антона Луцкевіча, Ігната Дварчаніна, Леапольда Родзевіча, Сымона Рак-Міхайлоўскага і інш., што склалі яе зборнік «Беларускія справы ў 2-ой Рэчы Паспалітай» (Варшава, 1984). На Гродзеншчыне пачаў свой літаратурны шлях польскі паэт, празаік, публіцыст Ежы Путрамент (1910-1986), які жыў у Лідзе, дзе скончыў гімназію, затым, у 1928-1939 гг. — на хутары Банева (Лідскі р-н). З 1935 г. Путрамент выдае ў Вільні польскую газету «Карта», пасля — «Папросту», на старонках якіх друкуюцца і беларускія паэты. У сваіх раманах «Рэчаіснасць» (1947), «Верасень» (1952), мемуарах «Палова стагоддзя» (1961) пісьменнік паказвае заходнебеларускае жыццё, грамадска-вызваленчы рух давераснёўскага часу.

У 20-я гады ў Гродне жыла польская пісьменніца Зоф'я Налкоўская. У Пятрэвічах (Зэльвенскі р-н) нарадзіўся польскі паэт міжваеннага часу Альбін Дзяконскі. У Морышце. (Іўеўскі р-н) — паэтэса Зоф'я Ільінская. У канцы 30-х гадоў скончыў Віленскі універсітэт польскі паэт, перакладчык Казімір Ціс. Нарадзіўся ён у 1919 г. у в. Жылічы Гродзенскага р-на. Падчас вайны — салдат Арміі Краёвай, вязень гестапа, ён першую кніжку «Уваход у дом», падказаную драматычнымі настроямі ваенных і паваенных гадоў, выпусціў толькі ў 1965 г. Гэтак жа замаруджана, у нялёгкіх грамадскіх абставінах фармаваліся творчыя інтарэсы польскага мовазнаўца, выпускніка Віленскага універсітэта Мсціслава Аляхновіча (1905-1982), які нарадзіўся ў Гродне. Доктар філалогіі, М. Аляхновіч грунтоўна вывучаў беларускую мову і прысвяціў ёй шэраг прац, у тым ліку «Польскія зацікаўленні беларускай моваю ад паловы XVI ст. да 1863 г.» (Лодзь, 1963). У пасляваенны час ён працаваў у Лодзінскім універсітэце і займаўся польска-беларускімі моўнымі і культурнымі сувязямі.

У 30-я гады ў Гродне міналі дзіцячыя гады Ежы Кшыштання, польскага празаіка, драматурга, перакладчыка. У часы вайны жыў на Лідчыне сучасны польскі перакладчык, літаратурны крытык Земавіт Фядэцкі, які збіраў тады беларускія народныя песні (пераважна ў вёсцы Феліксава). Ужо ў наш час ён выдаў кнігу «Цёплыя вечары ды халодныя ранкі» (Варшава, 1992), якую склалі 72 песні ў тых даўніх запісах.

З Гродзеншчынай звязаны сваім нараджэннем, дзяцінствам, а то і юнацтвам шмат хто з сучасных польскіх пісьменнікаў, літаратуразнаўцаў, мовазнаўцаў. Узгадананыя на гэтай зямлі, яны па розных прычынах пераехалі разам з бацькамі ў пасляваенныя гады ў Польшчу. Працуючы тут як людзі польскай культуры, яны не абмінаюць у сваёй творчасці Беларусь, яе духоўныя каштоўнасці, мясціны свайго маленства. Гэта Эўгеніюш Кабац (нарадзіўся ў Ваўкавыску),

вядомы прэзаік, перакладчык І. Мележа, В. Быкава. Гэта Віктар Варашыльскі (нарадзіўся ў Гродне), прэзаік, публіцыст, дзіцячы пісьменнік, перакладчык (у тым ліку М. Танка), што выпусціў больш за 48 кніг. Таксама — Багдан Дзітка (нарадзіўся ў Гродне), што піша пераважна для дзяцей; Чэслаў Сянюх (нарадзіўся ў Любчы Навагрудскага р-на), які пераклаў на польскую мову кнігі Я. Брыля, В. Быкава, У. Караткевіча; Марэк Скварніцкі (нарадзіўся ў Гродне), вядомы паэт і прэзаік; Аляксандр Юрэвіч (нарадзіўся ў Лідзе), паэт, прэзаік, аўтар цікавай аповесці-эсэ «Ліда» (Беласток, 1990), у якой праз уласныя ўспаміны стварае паэтычны і разам з тым балючы адбітак свету хлапчука, што так цяжка адрываецца ад глебы роднага жыцця, пераязджаючы з бацькамі ў польскую дзяржаву.

Побач з гэтымі постацямі — выкладчыкі вышэйшай школы ў Польшчы, дактары навук, літаратуразнаўцы Мечыслаў Яцкевіч (з Бокшышкаў Іўеўскага р-на), Тадэвуш Зянкевіч (з Ваўкавыска), мовазнаўцы Станіслаў Стакоўскі (з вёскі Азёры Гродзенскага р-на), які працуе прафесарам Кракаўскага ўніверсітэта; Ян Насовіч (з мястэчка Радунь Воранаўскага р-на), прафесар філіі Варшаўскага ўніверсітэта ў Беластоку.

Многа юнацкіх сцяжынак пакінуў на Гродзеншчыне літоўскі паэт, заслужаны дзеяч культуры Літвы і Беларусі Альбінас Жукаўскас. У 30-я гады, калі вучыўся ў Віленскім ўніверсітэце, часта даводзілася тут спыняцца. Цікава было прыглядацца да мясцовага жыцця, бываючы ў Ашмянах, Лідзе, Навагрудку, Гродне, Сапоцкіне, Слоніме, Радуні, у многіх вёсках. «Тады нараджалася і мацнела мая дружба з беларусамі, не толькі з інтэлігенцыяй, а яшчэ больш з простымі людзьмі», — успамінаў А. Жукаўскас.

Перамены ў літаратурным жыцці адбыліся ў 1939-ым, калі на змену санацыйнаму рэжыму прыйшлі Саветы. П. Пястрак, які жыве цяпер з сям'ёй у Гродне, кіруе Беластоцкім аддзяленнем СП БССР. На журналісцкай рабоце ў Лідзе працуюць В. Таўлай, Н. Тарас, Я. Міско, у Слоніме — А. Іверс. П. Граніт займае пасаду старшыні сельсавета ў Беліцы (Лідскі р-н). У Заходнюю Беларусь прыязджаюць пісьменнікі з Мінска. Я. Купала пабываў тады ў Лідзе, Слоніме, Навагрудку, Гродне, Я. Колас — у Ваўкавыску, Наведалі тутэйшыя мясціны М. Лынькоў, П. Панчанка, П. Глебка, А. Кучар, З. Аксельрод і інш. Наладжваюцца новыя літаратурныя кантакты, рыхтуюцца да друку кніжкі заходнебеларускіх паэтаў. Але раскручваецца і савецкая рэпрэсіўная машына — ужо на самым пачатку новай улады гінуць па яе волі паэт і перакладчык М. Краўцоў, публіцыст Я. Пазняк, прэзаік і публіцыст Якуб Міско, арыштаваны ў 1940-ым, цудам выратаўваецца.

Вайна з Германіяй паклікала да новых спраў людзей, што валодалі паэтычным словам. Адны змагаюцца ў родных мясцінах як падпольшчыкі-антыфашысты, партызаны, некаторыя — на ваенных франтах. Іншыя працуюць у адміністрацыйных і культурных установах, стараючыся ў гэтых умовах мацаваць нацыянальны дух свайго народу, бараніць яго ад гітлераўцаў, гуртаваць дзеля будучай адбудовы Беларусі. У прыватнасці, у Мінску працуе Я. Станкевіч, у Барысаве і Баранавічах — С. Станкевіч, у Слоніме — С. Новік-Пяюн і С. Хмара.

Вяртаецца на радзіму бацькоў і настаўнічае ў сямігодцы ў Ярэмічах (Карэліцкі р-н), у Навагрудскай настаўніцкай семінарыі І. Рытар — будучая беларуская пісьменніца Аляксандра Саковіч.

З ВАЙНЫ

У пасляваенныя гады нешматлікія тады пісьменніцкія сілы сцякаюцца ў сталіцу рэспублікі, дзе была моцная патрэба ў літаратурных кадрах. Разам з тым рабіліся пэўныя захады для замацавання такіх кадраў на тэрыторыі Заходняй Беларусі. У прыватнасці, у 1946 г. адкрываецца ў Гродне абласное аддзяленне Саюза савецкіх пісьменнікаў БССР. І хоць праіснавала яно нядоўга — два гады, але паспрыяла ажыўленню мясцовага літаратурнага жыцця. У Гродне ў пасляваенны час працавалі Міхась Васілёк, Уладзімір Дадзіёмаў, Анатоль Астрэйка, Зінаіда Бандарына. Тут зрабілі тады першыя літаратурныя крокі Васіль Быкаў і Андрэй Макаёнак. У аўдыторыях Гродзенскага педагагічнага інстытута імя Янкі Купалы фармаваліся творчыя інтарэсы Лідзіі Ялоўчык, Аляксея Карпюка, Фёдара Янкоўскага, Уладзіміра Сакалоўскага, Міколы Грынчыка, Петруся Макаля, пазней — Аўгінні Кавалюк, Дануты Бічэль, Георгія Юрчанкі. Выпускнікі гэтага ж інстытута — вядомыя мовазнаўцы, дактары філалагічных навук Павел Сцяцко (нарадзіўся ў в. Грабава Зэльвенскага р-на) і Іван Лепешаў. Гродзенскае культасветвучылішча імя Цёткі скончыў рускі паэт Міхаіл Карпенка.

З Гроднам на многія гады звязана літаратурная дарога народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава. Тут ён жыў у 1947-1949, 1955-1978 гг. Дэмабілізаваўшыся з войска і не маючы як нядаўні франтавік пэўнай прафесіі, акрамя навыкаў мастака, набытых перад вайной у Віцебскай мастацкай вучэльні, ён прыязджае у Гродна, дзе былі мастацкія майстэрні. Пэўны час працуе тут, затым у рэдакцыі абласной газеты «Гродзенская праўда», пазней — сакратаром Гродзенскага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў.

Аднак службовыя справы неяк не кідаліся ў вочы ў гродзенскім жьцці В. Быкава. І, напэўна, таму, што ён хутка рос як мастак слова, і мастак засланьў астатняе Глыбіня і маштабнасць мыслення, грамадзянска-гуманістычная ваяўнічасць пазіцыі аўтара, здольнасць раскрываць на матэрыяле вайны амаральнасць таталітарнага рэжыму, эпічная дакладнасць і строгая жывапіснасць малюнкаў — рысы, што ўсё больш усталёўваліся ў творах і выяўлялі мужны і драматычны талент пісьменніка.

Ад першай значнай аповесці «Жураўліны крык» (1960) і да апошняй з напісаных ў Гродне — «Пайсці і не вярнуцца» (1978) В. Быкаў прайшоў працяглы шлях фармавання, стаўшы прызнаным у свеце мастаком слова. У Гродне, на філалагічным факультэце мясцовага педінстытута абмяркоўвалася кожная яго новая аповесць. Такія абмеркаванні (на іх звычайна клікалі і аўтара) перарасталі часцей за ўсё ў дыскусію пра літаратуру і жьццё той пары, пра тагачасныя яго маральныя і грамадскія праблемы і спрыялі грамадзянска-патрыятычнаму выхаванню моладзі.

Поплеч з В. Быкавым ішоў у Гродне і пісьменнік Аляксей Карпюк (1920-1992). Іх звязвалі і блізкасць поглядаў, і сяброўскія адносіны, хаця як асобы яны былі зусім рознымі. Дынамічна-імпульсіўны, нечаканы ў сваіх учынках і паводзінах Карпюк і спакойна-разважлівы, скептычна-іранічны Быкаў, яны нават выглядалі працілегласцямі. Розніліся яны і як мастакі слова.

Творчасць А. Карпюка досыць непасрэдна лучыцца з мясцінамі Гродзеншчыны, з тутэйшымі чалавечымі лёсамі. Яго творы — своеасаблівая хроніка гэтага краю, у якой займае сваё месца гістарычная даўніна, вызваленчыя справы часоў польскай санацыі, барацьба з гітлераўскімі акупантамі, сялянскія тыпы і маральна-бытавыя сцэны сучаснасці, лёс гродзенскіх мастоў, паэтычны ўзлёт гродзенскай гімнастыкі Вольгі Корбут... Перад чытачом нібы праходзіць натуральная плынь жьцця, факты і падзеі, нібы не арганізаваныя аўтарскай фантазіяй. Ды і сама біяграфія пісьменніка стала часткаю яго кніг, асабліва такіх, як «Данута» (1960), «Пушчанская адысея» (1964), «Вершалінскі рай» (1974), «Свежая рыба» (1978), «Сучасны канфлікт» (1985), «Карані» (1988). З 1945 года, калі вярнуўся з фронту, Карпюк жьў пераважна ў Гродне. Вучыўся тут у педінстытуце, працаваў журналістам, загадваў агенцтвам «Інтурыст», быў дырэктарам Рэспубліканскага музея атэізму і гісторыі рэлігіі, сакратаром абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў. Ён абхадзіў і аб'ездзіў, здаецца, усе куткі прынёманскага краю.

ЗАХОДНЕБЕЛАРУСКІЯ КАРАНІ

У пасляваенныя дзесяцігоддзі маладыя пісьменнікі развіваліся тут найперш пад уздзеяннем традыцый вызваленчага руху даверанёўскіх часоў. Звяном жа, што найлепш злучае заходнебеларускі і сучасны перыяды ў літаратуры, з'яўляецца творчасць Янкі Брыля, Ларысы Геніюш, Пятра Бітэля, Уладзіміра Калесніка, Лідзіі Ялоўчык. І па ўзросце, і па тэматыцы твораў, па літаратурных інтарэсах увогуле яны вельмі блізка стаяць да пісьменнікаў, што складалі даваенны віленскі гурт. Хаця творчая дзейнасць іх пачалася ў асноўным пасля вайны.

Творчасць Янкі Брыля глыбокімі каранямі ўрасла ў зямлю бацькаўшчыны. Загора, Мір, увогуле Карэліччына, дзе пісьменнік жыў, ваяваў у партызанах, куды кожнае лета прыязджае цяпер, людзі гэтых мясцін, іх душэўны свет, побыт, гаворка жывуць у творах Я. Брыля ва ўсім сваім багацці, шматколернасці. Светлы, жыццелюбівы і мудры талент гэтага мастака адкрывае ў народных буднях шмат характава, сапраўднай паэзіі. Яго проза, густа вытканая, жывапісная, разам з тым добра адчуваецца. У ёй ёсць непаўторная сардэчная інтанацыя, што далучае нас да цікавай асобы аўтара.

Духоўна фармаваўся Я. Брыль у бацькоўскай вёсцы Загора (Карэліцкі р-н), куды сям'я вярнулася з Адэсы ў 1922 г. Тут ён гадаваўся, хадзіў у Загорскую пачатковую школу, у сямігодку ў суседнім мястэчку Турэц. У 1931 г. паступіў у Навагрудскую польскую гімназію, але неўзабаве вучобу давалося пакінуць: памёр бацька, і без яго матэрыяльнай падтрымкі заставацца ў Навагрудку было цяжка. Жыў дома, працуючы на гаспадарцы. Адначасова шмат чытаў, удзельнічаў у мастацкай самадзейнасці. У пачатку вайны Германіі з Польшчай быў мабілізаваны ў войска. Затым — баі, нямецкі палон, нялёгкая пара духоўных выпрабаванняў на чужыне і нарэшце ўцёкі дадому ў жніўні 1941 г. Зноў жыццё пад бацькоўскай страхою, пасля — партызанскі лес. З лета 1944-га працаваў у раённай газеце ў Міры, і ў гэтым жа годзе пераехаў у Мінск, дзе выйшла першая кніжка «Апавяданні» (1946).

Матэрыял перажытага, добра вядомага са сцежак бацькаўшчыны вельмі арганічна ўвайшоў у яго кнігі. Паказальныя ў гэтых адносінах і аповесці 50-х гадоў «У Забалоцці дне», «На Быстрынцы», «Сірочы хлеб», «Апошняя сустрэча», раман «Птушкі і гнёзды» (1964), і шматлікія апавяданні, таксама аповесці 60-70-х гадоў «Ніжнія Байдуны», «Золак, убачаны здалёк», кнігі мініяцюраў «Жменя сонечных промняў» (1965), «Вітраж» (1972), «Акраец хлеба» (1977). Іх

хочацца перачытваць: тут выразна чуецца маральны клімат жыцця Заходняй Беларусі. Пазнейшыя кнігі Я. Брыля — «Гуртавое» (1980), «Ад сяўбы да жніва» (1987), «На сцежцы — дзеці» (1988) цікавыя глыбокай назіральнасцю мастака, які шукае вялікае і прывабнае ў сямейна-хатніх, гаспадарчых буднях роднага жыцця. Не яркае, не рамантычнае, але такое ласкавае цяпло адкрывае пісьменнік у вясковых людзях, што жывуць працоўнымі клопатамі, гадуюць дзяцей, жартуюць, незласліва сварацца, спяваюць песні, цешацца сонцу, пакідаючы на сваёй зямлі след для нашчадкаў.

З сярэдзіны 50-х гадоў, вызваліўшыся са сталінскіх лагераў, жыла ў Зэльве Ларыса Геніюш (1910-1983). Тут складалася яе мудрая і журботная, народнага паэтычнага ладу песня, якая поўніцца духоўнасцю, зычлівасцю да людзей, глыбокай пашанай да маральных заветаў бацькоў і дзядоў.

Маці мая сялянская,
Маці мая славянская,
ветлівая, гасцінная,
ў крыўдзе чужой
непавінная...

Гэты вобраз, што набывае ў паэзіі Л. Геніюш асаблівую шматзначнасць і паэтычную вышыню, становіцца лейтматывам яе творчасці. Маці, родная гісторыя, мова, свой кут, духоўныя каштоўнасці нацыянальнага жыцця ствараюць своеасаблівы комплекс адвечнай моцы і красы, які заўсёды падтрымлівае лірычную гераію, будзіць пачуцці высакародства і годнасці, вызначае глыбіню светаўспрымання. І працягваючы згаданыя вышэй радкі, яна змагла сказаць:

Ты мой шлях круты,
ты мой боль святы,
Беларусь мая,
мой алтар.

Гэты матыў роднага парога пачынаўся ў маёнтку Жлобаўцы (Ваўкавыскі р-н). Тут у багатай мнагадзетнай сялянскай сям'і расла паэтэса. Вучылася ў пачатковай школе ў вёсцы Гудзевічы (Мастоўскі р-н), дзе жыў дзед. Працягвала вучобу ў Ваўкавыскай польскай гімназіі. З 1935 года, выйшаўшы замуж, жыла ў Зэльве. Пакінула свой край у 1937-ым, пераехаўшы па сямейных абставінах у Прагу, дзе актыўна ўдзельнічала ў беларускім палітычным і культурным руху. Выдала тут першую кніжку вершаў «Ад родных ніў» (1942). У 1948 г. была рэпрэсаваная і зведала поўнай мерай пакуты савецкіх канцлагераў. Вырваўшыся з няволі, трымалася Зэльвы, зрэдку выязджала ў

Гродна, часам у Мінск. Зрэшты, Зэльва стала тады беларускай Меккай для нацыянальна свядомай інтэлігенцыі. Л. Геніюш выдала кніжкі паэзіі «Невадам з Нёмана» (1967), «На чабары настоена» (1982), два зборнікі для дзяцей. Шмат працавала, пісала ўспаміны, вершы. Трымалася пачуццямі нацыянальнага гонару, непакоры, веры ў сілы бацькаўшчыны.

І хоць долю доўгія вершаць,
да праз тоўшчу чужой кары
б'юць з крыніцаў гарачыя вершы,
настоенныя на чабары.

У Даўгінаве (Карэліцкі р-н) нарадзіўся (у 1918 г.) паэт і празаік Алесь Бажко (вучыўся ў Ярэмічах, Навагрудку, у кансерваторыі ў Варшаве). Творы яго вырастаюць на заходнебеларускім матэрыяле — давераснёўская вёска, вайна, хутарскі побыт, сацыяльныя канфлікты ў сялянскім асяроддзі. Матэрыял гэты пераплавіўся ў аповесцях «Перад вераснем» (1959), «Позняе ворыва» (1963), вершаваных аповесцях «Карвіга пакідае хутар» (1961), «Лясныя крушні» (1981). Супраць беларускай паваяеннай эміграцыі пераважна скіраваныя палітычныя памфлеты А. Бажка, сабраныя ў зборніках «Татальнае банкруцтва» (1973, 2-е выд. у 1982), «Жывыя прывіды» (1986). З артадаксальных пазіцый савецкай ідэалогіі стараецца аўтар давесці варажасць эмігрантаў сваёй радзіме.

Пятро Бітэль (1912-1991) з мястэчка Радунь Воранаўскага р-на. Вучыўся ў Барунскай і Віленскай польскіх настаўніцкіх семінарыях, затым працаваў у школах, у тым ліку і ў Даўгінаўскай (Карэліцкі р-н) у 1934-1939 гг. У літаратуру прыйшоў ад захаплення А. Міцкевічам, якога стаў перакладаць на родную мову. Паэмы «Пан Тадэвуш», «Конрад Валенрод» пераклаў ва ўмовах савецкіх канцлагаў, куды трапіў па беспадстаўным палітычным абвінавачанні, а дакладней як інтэлігент-заходнік. У сваіх вершах і паэмах звяртаўся да нацыянальнай гісторыі, жыцця і вызваленчай барацьбы народу Заходняй Беларусі. Выдаў кнігі «Замкі і людзі» (1968), «Паэмы» (1984), «Дзве вайны» (1990). Хаця ўлюбёным напрамкам творчасці заставаліся пераклады польскай паэзіі.

Позна прыйшла ў літаратуру Лідзія Ялоўчык (нарадзілася ў 1911 г. вёсцы Марцянаўцы Ваўкавыскага р-на). У міжваенныя гады працавала дома на гаспадарцы, настойліва займалася самаадукацыяй. Вучылася ў Гродзенскай прамыслова-гандлёвай школе. У 1937 г. экстрэнам здала экзамен за курс жаночай настаўніцкай семінарыі. Але працы ў школе пры Польшчы не атрымала. Пасля вайны, скончыўшы завочна філалагічны факультэт Гродзенскага педінстытута,

шмат гадоў настаўнічала ў Гродзенскім р-не. І толькі з канца 60-х захапілася літаратурнай творчасцю, якая стала сэнсам усяго далейшага жыцця. Зрэшты, покліч да творчасці варушыў душу даўно, яшчэ з даваенных часоў — у 1939 г. надрукавала першы верш. Пазней пісала прозу, але вершы нараджаліся зноў і зноў, адгукаючыся светла-жывым рэхам перажытага. Змест яе апавяданняў і аповесцяў, якія склалі кнігі «Карэнне жыцця» (1973), «Дзе яно, шчасце...» (1981), «Па хісткай лесвіцы» (1988) — дзяцінства і юнацтва равеснікаў у Заходняй Беларусі, нялёгкае пошукі свае сцяжыны ў жыцці, будзённы свет тужэйшай вёскі з яе традыцыйнаю культураю. Проза Л. Ялоўчык цікавая стрыманай паэтычнасцю, багаццем жыццёвай канкрэтыкі, натуральнасцю апавядальнай манеры. У творах шмат аўтабіяграфічнага, многія старонкі вядуць чытача праз даваеннае Гродна.

Заходняя Беларусь, яе грамадскі і літаратурны рух, яе пісьменніцкія постаці — асноўны аб'ект інтарэсаў вядомага беларускага літаратуразнаўцы Уладзіміра Калесніка (1922-1994). Дарога яго пайшла з вёскі Сіняўская Слабада (Карэліцкі р-н). Вучыўся ў Навагрудскай польскай гімназіі і Навагрудскім педвучылішчы (1936-1941 гг.), ваяваў у партызанах у родных мясцінах. Скончыўшы Мінскі педінстытут і аспірантуру пры ім, усё далейшае жыццё аддаў выкладанню роднай літаратуры. З 1956 года працаваў у Брэсцкім педінстытуце — дацэнтам, прафесарам, кансультантам. І ўсе гэтыя гады нястомна даследаваў літаратуру Заходняй Беларусі, рыхтаваў да выдання зборнікі даўніх аўтараў анталогіі заходнебеларускай паэзіі. Выйшлі яго кнігі «Паэзія змагання» (1959), «Час і песні» (1962), «Зорны спеў» (1975), «Ветразі Адысея» (1977), «Максім Танк» (1981), «Усё чалавечае» (1993). Яго літаратуразнаўчыя працы цікава чытаць: вольная апавядальная інтанацыя далучае нас да багатай асобы аўтара, маральна і эстэтычна чуйнай, схільнай да інтэлектуальна-паглыбленых разваг, па-сапраўднаму эрудыраванай, здольнай ставіць літаратурныя з'явы ў шматмерны кантэкст грамадскага і мастацкага жыцця свайго часу.

Да гэтага ж пакалення можна аднесці паэта і краязнаўца Васіля Супруна (нарадзіўся ў 1926 г. у вёсцы Глоўсевічы Слонімскага р-на). Шчупальцы савецкай карнай машыны схпілі яго, маладога настаўніка, неўзабаве пасля вайны. Затым — амаль дзесяць гадоў канцлага-раў у Інце і Варкуце. Вершы пачаў друкаваць у 1943 г., але паўстагодзья давялося чакаць свае першае кніжкі. Зборнік пад назваю «Крык» (1993) раскрывае драму заняволенай маладосці, судзіць моваю паэтычных вобразаў сістэму гвалту і здзеку над чалавекам.

У 1994 г. выйшла яго кніга гістарычна-краязнаўчых нарысаў «За смугою часу».

З ПАКАЛЕННЯ ШАСЦІДЗЕСЯТНІКАЎ

У тую пару, калі вярталася дадому з-за калючых драцоў старэйшае пакаленне людзей беларускай культуры, калі ў грамадскім жыцці Савецкага Саюза запахла «адлігаю», пайшлі ў літаратуру маладыя, пераважна студэнты філалагічных факультэтаў. І хоць спадзяванні на карэнныя дэмакратычныя перамены ў 2-ой палове 50-х — пач. 60-х гадоў не збыліся, больш таго, не спыняліся рэпрэсіўныя акцыі (у 1957-ым адправіўся за краты па абвінавачанні ў «нацыяналізме» беларускі літаратуразнавец з Гродзенскага педінстытута, кандыдат філалагічных навук Браніслаў Ржэўскі), маладыя пісьменнікі выявілі прынцыпова новае, гуманістычнае ўспрыманне жыцця. Сваёй творчасцю яны аднадушна выказаліся на карысць нацыянальнага патрыятызму, духоўнасці, сацыяльнай справядлівасці. Важным было ў іх пачуццё асобы, аўтарскай індывідуальнасці, якое ўсяляк аберагалася, зацвярджалася і выразна супрацьдзейнічала прынцыпам дэспатычнага рэжыму. Маладыя раскрывалі свой непаўторны паэтычны свет, развіваліся (хаця і замаруджана ў тагачасных умовах) як самабытныя постаці. Сярод іх — паэты гродзенскага рэгіёну — Алег Лойка, Данута Бічэль, Мікола Арочка, Аўгіння Кавалюк, Вольга Іпатава, Віктар Шымук, Раман Тармола, Іван Лётка. Шчыры лірызм, грамадзянскі тэмперамент, увага да сваіх вытокаў, да прозы роднага жыцця, у якой адкрываецца прыгожае і дарагое — рысы, што збліжаюць гэтых розных аўтараў.

Я тутэйшая, я звычайная.

Мяне маці тут нарадзіла,

Як сасонку ў зямлю пасадзіла,—

так напісала пра трацыцыйна высокую і адвечнае ў адным з ранніх вершаў Данута Бічэль. Паэтычнае ў звычайным і дробным — гэта таксама быў палемічны выклік сацрэалістычным устаноўкам тае пары, гэта была пазіцыя. Тая ж Д. Бічэль сваё ўспрыманне радзімы, якую прынята было абазначаць на пісьме толькі з вялікай літары, перадала так:

Саломея стрэхаў мохам перакрыта,
Хвайняк калючы б'ецца пад рукою,
Загон курамі зблытанага жыта —
Цябе я змалку ведала такой.

Радкі — з першай яе кніжкі вершаў «Дзявочае сэрца» (1961). І характэрная назва зборніка, і даверлівасць, задушэўнасць выказвання сведчылі, з другога боку, пра арыентацыю на лірычнае самавыяўленне, споведзь пра заповітнае. Вядома, рэаліі роднага краю ў такіх вершах вельмі выразныя сваімі вобразатворчымі магчымасцямі. Неад'емнаю часткаю свету лірычнай гераіні з'яўляецца, напрыклад, Нёман, з якім звязаны і першыя, і пазнейшыя гады жыцця.

Нёман — слязіна першая,

Першая і апошняя.

Нарадзілася Д. Бічэль у 1938 г. у вёсцы Біскупцы Лідскага р-на, тут вучылася ў пачатковай школе. У сямігоддзі — у Дакудаве і Карнілаках. Затым — у Лідскім і Навагрудскім педвучылішчах. У 1962 г. скончыла гісторыка-філалагічны факультэт Гродзенскага педінстытута. З гэтага часу жыве і працуе ў Гродне, спачатку настаўніцай, з 1982 г. — у Доме-музеі М. Багдановіча.

Вершы яе ранняя перыяду лірычна чыстыя, светлыя, празрыстыя па настроі. Паэтэса вельмі добра адчувае сябе ў натуральнай стыхіі жыцця з яго шматгалоссем, песеннымі тонамі, сонцам і яснымі далячынямі, ёй хочацца «перасмяяцца, перамарыцца, з ветрам, травою нагаварыцца». Этапным стаў трэці зборнік «За пал янкі» (1964), дзе лірычная гераіня спыняе свой летуценны бег уперад, адчуўшы патрэбу азірнуцца, засяродзіцца на важным, услухацца ў сябе. Так адбываецца душэўнае вяртанне на свае сцежкі, да рэальных лёсаў блізкіх людзей, да свайго роду, да фальклору. Вобраз радзімы цяпер эстэтычна зацяпляецца, лакалізуецца, становіцца вельмі блізкім, хатнім. Гэта добра адчуваецца ў паэме «Бусянка», дзе скупыя малюнкi лёсаў вясковых кабет, падсветленыя элегічнай танальнасцю даўняй народнай песні, напаўняюцца роздумам пра перажытае пакаленнямі, пра характа і сілу беларускага народнага духу. У кніжках «Доля» (1972), «Ты — гэта ты» (1976) прадметам паэзіі становіцца вясковы побыт, вобразы набываюць глыбіню, шматзначнасць, мацнее адчуванне драматычнага ў жыцці. У вершы «Радзіме» лірычная гераіня прызнаецца:

Мне цёпла, утульна, лёгка.

Нішто так не грэе погляд,

Як світка з твайго лёну,

Акраец шэрага поля.

І тут жа, як клятва -перакананне, як вынашанае мудрым сэрцам:

Хай сіла ў чатыры столкі

Маё скруціць карэнне —

Прад імем тваім толькі
Апушчуся на калені.

Матывы вернасці роднай зямлі, паэтызацыі яе народна-маральных каштоўнасцяў, асэнсаванне нялёгкага гістарычнага лёсу, пошук у рэальных постацях і рэальных падзеях беларускай мінуўшчыны крыніц сілы і духоўнасці народу — вельмі істотныя ў яе кнігах 80-90-х гадоў. У апошніх зборніках — «Дзе ходзяць басанож» (1983), «Загасцінец» (1985), «А на Палессі» (1990) вельмі натуральна ўваходзяць у свет лірычнай гераіні Давыд Гарадзенскі, Ягайла, Барбара Радзівіл, К. Каліноўскі, Антон Гарэцкі, М. Багдановіч, Я. Купала, Г. Леўчык, З. Верас, Цётка, Б. Тарашкевіч, як і блізкія сэрцу гродзенцаў мясціны, што нясуць на сабе моцныя сляды гісторыі — Жупраны, Кушыяны, Доцішкі, Якушоўка, Вішнева, Астрына, Гальшаны, Слонім, Ліда, Дзятлава.

Паэтэса выдала больш 20-ці зборнікаў твораў, сярод іх — перакладзеныя на польскую і рускую мовы, кнігі для маленькіх.

З Гродна пачалася творчая дарога і паэтэсы Аўгінні Кавалюк. У адзін час з Д. Бічэль яна вучылася ў Гродзенскім педінстытуце, разам наведвалі студэнцкі літаратурна-творчы гурток. Хаця першы свой верш А. Кавалюк надрукавала яшчэ школьніцаю. Яна скончыла 9-ю СШ г. Гродна, затым, у 1959 г. гісторыка-філалагічны факультэт Гродзенскага педінстытута. Аднак лёс зусім не песціў паэтэсу, і ён у многім характэрны для яе пакалення, што вырастала тады ў Заходняй Беларусі. Разам са святлом дзіцячых і юнацкіх гадоў былі ў жыцці гэтага пакалення і цяжкія страты. Зрэшты, паслухаем А. Кавалюк.

«Нарадзілася я ў вёсцы Стральцы (30 км. ад Гродна) у 1934 г... Бацька мой быў родам з гэтай жа вёскі. Пазнаёміўся з мамай, калі яна з Гродна прыязджала да сястры, якая настаўнічала ў тых мясцінах.

Бацькі майго бацькі не вельмі хацелі, каб сын браў гарадскую: была вялікая гаспадарка, і, на іх думку, «панюся» не вельмі напрацуе. Але бацька настаяў на сваім і ўзяў тую, якую кахаў. Так мая маці пакінула Гродна і апынулася ў вёсцы. Навучылася працаваць і гаспадарыла не горш за вясковых, пераносычы гарадскі быт у вясковое жыццё. Вясковыя дзяўчаты і маладыя жанчыны хіліліся да маці. Спачатку часта збіраліся на вьчоркі, каб паспяваць, бо мама хораша спявала, а бацька быў нядрэнным гарманістам. Весела было, нават я яшчэ памятаю тэя песні. Вучыла мама моладзь і шпць, і вышываць. Нават яшчэ зараз успамінаю, як чытала ўслых цікавыя кніжкі, а пакуль чытае, ёй спрадучь. І ткаць дапамагалі. Потым сама навучылася і прасці, і ткаць.

Не вельмі задаволены былі і маміны бацькі, што іх Ядвіся паехала ў вёску. У іх таксама былі планы. Асабліва смуткавала сястра: яна вельмі хацела, каб маці мая вучылася, бо да ведаў была здатная. Але каханне зрабіла сваю справу... Нас было чацвёрта ў сям'і, я — другая. Бацькі былі шчаслівыя, жылі дружна. Але ліхому часу трэба было іх разлучыць на 15 гадоў. Бацька быў арыштаваны як «вораг народу», асуджаны на 20 гадоў. Пасля смерці Сталіна яго рэабілітавалі («за недоказаннасцю обвиненія»). Так і прасядзеў без віны 15 гадоў. Вярнуўся хворы і пражыў вельмі мала.

Мама пасля арышту бацькі з'ехала з тых мясцін, вярнулася да сваіх бацькоў у Гродна. Тут можна гадала чацвярых дзяцей і Даглядала бацькоў.

Мама — аптымістка па натуре. Заўсёды задаволена жыццём, любіць яго шчыра, якім бы яно ні прыходзіла да чалавека. І заўсёды — з песняю. Калі сумна, сумную спявае, калі весела, гучыць вясёлая песня.

Дзед Рыгор, бацька майго бацькі, і дзед Антон, бацька маці, былі тымі людзьмі, якія зрабілі вялікі ўплыў на мяне. Дзед Рыгор ведаў многа вершаў і баек і расказваў доўгімі зімовымі вечарамі, пры тым нешта заўсёды робячы. А дзед Антон навучыў чытаць і паважаць кнігу. Яшчэ з удзячнасцю ўспамінаецца мой першы настаўнік, адукаваны вясковы чалавек Пётр Паўлавіч Сідаровіч, які так добра ведаў родную мову і навучаў нас. Колькі цеплыні і дабрныні вынесла я з родных мясцін. Не ведаю, ці паспею аддаць гэтае ўсё людзям.

Нейкі час мне давялося жыць у мамай сястры цёткі Франі, якая настаўнічала. Ёй было крышачку лягчэй, чым маёй маці, і яна, узяўшы мяне, тым дапамагала сваёй сястры. Францішка Антонаўна выкладала нямецкую мову. Мае стрыечныя брат і сястра добра ведалі некалькі моваў, і я цягнулася за імі. Але наймілейшай была мне родная мова. На ёй спявалася, на ёй нават пісаліся вершы пра тое, што было наўкола, што цешыла слых і зрок, адзін нават трапіў у школьную насценгазету:

Мясцін на свеце многа ёсць,
Іх не злічыць.
Я ў тых мясцінах толькі госць,
А тут мне жыць.
Тут песні матчыны спяваць
І бегаць па грыбы,
А агароды паліваць,
І мроіць ля вярбы.

Аднак жыць дома не давялося. Пасля педінстытута, выйшаўшы замуж, А. Кавалюк доўгі час жыла ў Рызе. Пісала тут і пра Латвію, перакладала латышскіх паэтаў. З 1987 г. яна — у С.—Пецяярбург, дзе, як і раней настаўнічае ў школе. Але зямля Прынямоння, край бацькоў кліча да сябе заўсёды, дае натхненне для творчасці.

Зноў да цябе звяртаюся я,
Радзіма, блакітная кветка мая!

Паэтэса найбольш карыстаецца формай лаканічнай лірычнай замалёўкі, раскрываючы перажыванні свае лірычнае гераіні, перадаючы адчуванне хараства, складанасці і мнагастайнасці жыцця, у якім асаблівае месца займае той «куток, што нам падасць вады глыток». Вершы яе часцей камерныя і паводле лірычнага зместу, паводле танальнасці. Яны грэюць сардэчнасцю, пачуццём ласкі да ўсяго добрага, чалавечнага ў жыцці. Выйшлі кнігі А. Кавалюк «Маўклівыя скарбы» (1966), «Кропля бурштыну» (1974), «Імгненняў след» (1987), зборнік вершаў для дзяцей «Белае дзіва» (1964).

Гродна гадала яшчэ адну яркую паэтычную асобу, што праявіла сябе ў творчасці вельмі разнабакова,— Вольгу Іпатаву. Разгорнем яе першы зборнік вершаў «Раніца» (1969), і адразу кінуцца ў вочы тутэйшыя назвы: «Калежа», «Над Нёманам ранак разліў малако», «Гродзеншчына», «На вуліцы Замкавай», «Ласасянка». Гродзенскія вуліцы, нёманскія берагі сталі часцінкай яе жыццёвага свету.

Нарадзілася Вольга Іпатава ў мястэчку Мір (Карэліцкі р-н) у 1945 г. Рана страціўшы маці, расла ў дзіцячым доме ў Гродне (1956-1961), тут скончыла СШ № 7. Вучылася на філфаку БДУ. Працавала на Віцебшчыне настаўніцай, таваразнаўцам у кнігагандлі. Ды зноў вярнулася ў горад свайго юнацтва — у 1965-1970 гг. была інструктарам, загадчыкам сектара ў абкаме камсамола, рэдактарам на абласным тэлебачанні, разнёй — праца пераважна ў Мінску — на рэспубліканскім тэлебачанні, у часопісе «Спадчына», штотыднёвіку «Культура». Паэзія, проза, драматургія, літаратурная крытыка, публіцыстыка, вершы для дзяцей, пераклады, тэлерапартажы — усюды выявілася яе неўтаймаваная творчая энергія, талент.

Вершы В. Іпатавай кранаюць свежасцю ўспрымання свету, эмацыянальнай напоўненасцю і разам з тым у іх рана прыкмячаецца развага пра складанасць, супярэчлівасць жыцця, што дыктавалася ўласным няпростым лёсам. Сталасць бачання жыцця праявіла сябе і ў звароце да гістарычнай тэматыкі, да падзей і постацяў даўняй нашай мінуўшчыны. Зрэшты, гэтыя асаблівасці паэзіі В. Іпатавай сталі характэрнымі і для яе прозы. Жаночая маральная чуйнасць спалучаецца ў яе апавяданнях і аповесцях з неардынарнасцю лёсаў

герою, здольных на нечаканыя ўчынкi, за якімі тояцца глыбокія псіхалагічна таямнічыя пласты жыцця. Пра гэта сведчаць яе зборнікі прозы «Вецер над стромай» (1977), «Дваццаць хвілін з Немезідай» (1981), «Перакат» (1984), «За морам Хвальнiнскім» (1989).

Шырока вядома сёння імя паэта, празаіка, літаратурнага крытыка Алега Лойкі, які нарадзіўся ў Слоніме ў 1931 г. (са Слоніма родам і яго дачка, літаратуразнавец, кандыдат філалагічных навук Антаніна Шалемава). Тут скончыў сярэдняю школу, вучыўся на філфаку БДУ, з якім звязана ўся яго далейшая жыццёвая дарога. Доктар філалагічных навук, член-карэспандэнт Акадэміі навук Беларусі, ён з 1956 г. чытае тут лекцыі па гісторыі роднай літаратуры. У 60-80-я гады кіраваў студэнцкім літаратурным аб'яднаннем «Узлёт», адкуль пайшло ў беларускую літаратуру мноства маладых талентаў.

А. Лойка пачаў друкавацца яшчэ школьнікам, першы зборнік вершаў «На юначым шляху» выпусціў у 1959 г. Яго лірыка адразу загаварыла хараша і пранікнёна пра хараство жыцця — маладосць, каханне, прыроду, песню, зямлю бацькоў. Загучалі ў вершах традыцыйныя народнапесенныя інтанацыі. Непасрэднасць светаўспрымання, сардэчнасць адносін да жыцця, адкрытая настраёнасць сталі вызначальнымі асаблівасцямі паэзіі А. Лойкі. Зрэшты, характэрныя ў гэтых адносінах і назвы яго паэтычных кніжак: «Задуменныя пералескі» (1961), «Дарогі і летуценні» (1963), «Блакiтнае азерца» (1965), «Каб не плакалі кані» (1967), «Дзiвасiл» (1969), «Шчырасць» (1973), «Пачуццi» (1976), «Пралескі ў акопах» (1987), «Талая вясна» (1990). І хоць у пазнейшай творчасці добра прыкмячаецца мудрая засяроджанасць, філасафічнасць стаўлення да жыцця і людзей, гэта не перашкаджае паэту заставацца лірычна дадушэўным, прыхільным да традыцыйнай паэтыкі, да меладычнага ладу твора.

Белья званочкі —

Шчасце веснавое

Паміж двух лісточкаў —

Мною і табою.

Суб'ектыўна-паэтычны пачатак моцны і ў прозе А. Лойкі — у яго раманах-эсэ, напісаных на матэрыяле біяграфій слынных сыноў Беларусі — Купалы і Скарыны, — «Як агонь, як вада» (1984) і «Францыск Скарына, або Сонца маладзiковае» (1990).

Шмат зрабіў А. Лойка як гісторык беларускай літаратуры, даследчык творчасці пісьменнікаў-класікаў, пра што сведчаць яго кнігі «Адам Міцкевіч і беларуская літаратура» (1959), «Новая зямля» Якуба Коласа. Вытокі, веліч, хараство» (1961), «Максім Багдановіч» (1966), «Беларуская паэзія пачатку ХХ ст.» (1972). Яго артыкулы,

рэцэнзіі, літаратурныя партрэты склалі зборнікі «Сустрэчы з днём сённяшнім» (1968), «Паэзія і час» (1981). Вопыт выкладання роднай літаратуры ў вышэйшай школе ўвасоблены ў складзеных ім праграмах і, асабліва, у навучальным дапаможніку «Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд». Ч. 1-2 (1977-1980, 2-е выд. у 1989). Аналітычны разгляд матэрыялу ў літаратуразнаўчых працах А. Лойкі добра лучыцца з паэтычнай чуйнасцю аўтара, яго здольнасцю ўспрымаць мастацкую творчасць інтуітыўна і трактаваць адметна, ушчыльную набліжаючыся да асобы творцы, не хаваючы ўласных адчуванняў і ацэнак.

Папелчнік і зямляк А. Лойкі — Мікола Арочка. Нарадзіўся ў 1930 г. у вёсцы Вецявічы Слонімскага р-на, скончыў Азярніцкую СШ. Затым, як і А. Лойка, вучыўся ў БДУ. Працаваў на журналісцкім палетку, у Інстытуце літаратуры Акадэміі навук Беларусі.

М. Арочка — найперш паэт (друкуецца з 1949 г.), аўтар зборнікаў вершаў «Не ўсе лугі пакошаны» (1955), «Ветраломная паласа» (1962), «Крылатае семя» (1967), «Кветкі бяссмертніка» (1972), «Матчына жыта» (1978), «Колас на ржышчы» (1980), «Бяздонне» (1985), «Падземныя замкі» (1986), драматычных паэм «Курганне. Крэва» (1982), «Судны дзень Скарыны» (1990). Як і ўсякі добры паэт, ён успрымае жыццё шматбакова, і стыль яго досыць паліфанічны. Аднак прыкмячаецца асаблівасць, якая яўна вылучае яго мастацкую асобу. Гэта прыхільнасць да канкрэтыкі паэтычнага адлюстравання, да матэрыяльна-рэчавых назіранняў, за якімі крыецца маральны змест жыцця. У М. Арочкі — гэта вельмі важныя драбніцы роднага кута, у якіх адчуваецца таемны «покліч гняздоўя», бачыцца адметнасць свайго рэгіёну. Вялікая Краютка, Жыткавічы і Валянцін Таўлай, парэпанья матчыны далоні, «колас на ржышчы», журавель над калодзежам, «хлеб роднай мовы», ляскат прыгараднага цягніка, млын, які «журыцца на пенсіі», бацькава шапка, пах грыбоў, рэчка Зяльвянка, свая вёска, якая «ўспамінае Вільню»...

Тут — да ўсіх верхавін, да куп'я,

да апошняй травіначкі

Беларусі —

прыналежнасць святая мая.

З канкрэтыкай паэтычных вобразаў у яго творчасці звязаны апаведальныя, драматызаваныя формы вершаванага твора, урэшце, і зварот да прозы. У 1964 г. выдаў аповесць «Хай расце маладая таполя». Як літаратуразнавец пачынаў з даследавання жыцця і творчасці В. Таўлая (манаграфія «Валянцін Таўлай» выйшла ў 1969 г.). Доктар філалагічных навук, М. Арочка выдаў яшчэ шэраг

літаратуразнаўчых кніг, сярод якіх — «Беларуская савецкая паэма» (1979), «Максім Танк. Жыццё ў паэзіі» (1984).

Віктар Шымук нарадзіўся ў 1933 г. у вёсцы Змяёўцы Дзятлаўскага р-на. Вучыўся ў Дзятлаве. Тут пасля васьмігодкі працаваў у раённай газеце і заканчваў 10-ты клас ужо вячэрняй школы. Затым — аддзяленне журналістыкі БДУ і журналісцкая праца ў Мінску. З канца 1970-х — на Беларускім радыё. Пачынаў з вершаў і паэм для маленькіх, выдаў для іх некалькі кніжак. Потым выйшлі зборнікі лірыкі «Свіцязянскія хвалі» (1968), «Світанне» (1972), «Свята красавіцкіх бяроз» (1983), «Спелы жнівень» (1990). Як бачна, вобразы ў яго нясуць шмат святла. В. Шымук любіць апяваць прыгожае, дарагое, выкарыстоўваючы традыцыйныя фальклорныя інтанацыі, паэтычныя тропы, і самым значным аб'ектам захаплення з'яўляецца бацькоўскі кут, зямля продкаў.

Край мой прынёманскі,
Родны мой край.
Ціха шапоча
Над Нёманам гай.
Белья хмаркі
Глядзяць у ваду.
Я каля рэчкі
Сцяжынкай іду...

Арганічныя ў паэзіі В. Шымука гумарыстычныя матывы (зборнік «Ад хаты да хаты», 1983). Друкаваў ён і апаваданні (зборнік «Помняць пушчы і паляны», 1969). Прыкметным жанрам яго творчасці з'яўляецца нарыс, у якім аўтар увасобіў і гераічныя справы мінулага, драматычныя лёсы апошняй вайны, сучасныя працоўныя здабыткі.

На аўтамабільным заводзе ў Маскве фармаваўся паэт Іван Летка. У творах вяртаўся на радзіму, у свет цяжкага дзяцінства, родных краявідаў, беларускай гісторыі. Нарадзіўся ў маёнтку Масалыны (Бераставіцкі р-н), скончыў Масалянскую СП. Рана страціўшы бацькоў, апынуўся ў сваякоў у савецкай сталіцы, дзе набыў заводскую прафесію і аддаў ёй дзесяткі гадоў. Прафесія паўплывала і на паэзію — вершы выяўлялі адчуванне моцы, маральнай трываласці жыцця.

У 1975 г. успамінаў: «Мая творчая біяграфія склалася так, што звычайная цяжкая праца яшчэ больш гартавала характар маёй паэзіі, давала мне права гаварыць шчыра і адкрыта, вучыла мяне бачыць жыццё вачмі рабочага і паэта. Прызнанне прыйшло не адразу, але я ніколі нават і не думаў аб здрадзе сваёй любай, роднай мове. У нашай вялікай сям'і спрабавалі пісаць вершы многія. Паэзія прыйшла, напэўна, ад паэтычнага складу душы бацькі і маці, ад сціплых

паэтычных спроб брата Анатоля і сястры Гэлі. Так давялося, што мне выпала шчасце гаварыць за іх і за сябе. Першы верш вывучыў, калі мне было 5 гадоў — гэта быў «Хлопчык і лётчык» Я. Купалы. Першы верш напісаў у 14 гадоў пра родную вёску... Вучыўся звычайна, праўда, страшэнна любіў вершы. Любіў чытаць перад класам. Няблага рысаваў, з поспехам выконваў на самадзейнай сцэне Несцерку. З удзячнасцю ўспамінаю свайго дырэктара і першага крытыка Уладзіміра Васільевіча Хомчыка».

І. Летка выпусціў зборнікі паэзіі «Тры крокі ад сонца» (1967), «Тры верасні» (1970), «Грамы на зімоўцы» (1974).

З мястэчка Мір Карэліцкага р-на — паэт Раман Тармола-Мірскі (нар. у 1936 г.). Скончыў Мінскі педінстытут і працаваў на Беларускам тэлебачанні. Выдаў тузін кніг паэзіі — твораў пераважна малых паэтычных формаў. Сярод іх — нямала ўдалых мініячур. У ранняй творчасці адчуваецца моцная ўлада фальклору, імкненне шукаць прыгожае ў народным, арганічным, натуральным. Паступова мацнее аналітычны, рацыянальны пачатак у яго вершах, выяўляецца ўсё большая схільнасць да развагі. Але не траціцца пачуццё першароднасці жыцця, здольнасць адкрываць яго характэрнае. Вернасць народным каштоўнасцям набывае глыбокі, прыхаваны сэнс. Гэта добра заўважаецца ў зборніках 80-х гадоў — «Вобразы вечара» (1982), «Толькі б дагаварыць» (1986), «Спрадвечнасць» (1989) у 1994 г. выйшла кніга выбраных твораў «Зярынты з каласоў».

У цыклах вершаў апошняга часу чуецца трывожная думка пра Беларусь, яе сённяшні стан жыцця, яе перспектывы.

У сэрцы воля! Рабства ў коле дзён...

Яно цяпер нікога не бянтэжыць,

Вятры жыцця царкоў прыносяць свежых,

Ды ад улады іхняй той жа плён.

У вёсцы Ліпічанка Шчучынскага р-на нарадзіўся ў 1937 г. паэт Уладзімір Васько, аўтар кнігі «Прасветленасць» (1981). Скончыў ён філфак Гродзенскага педінстытута і шмат ужо гадоў працуе журналістам у Лідзе. Вершы яго вылучаюцца асаблівым даверам да рэальнасці жыцця і выглядаюць нярэдка досыць праявістымі (хаця паэт умее гаварыць матафарамі). Увесь наваколны свет з яго прывычнымі бытавымі праявамі поўніцца ў У. Васько нечаканым зместам, бо з'яўляецца крыніцаю паэтычнага. Па-народнаму ўдумліва ўзіраючыся ў нецікавыя прадметы і з'явы, аўтар бачыць іх цікавасць і значнасць.

На схіле дня за горад выйду.

Тут жыццё інакш ідзе, не мітусіцца:

Каровы ходзяць, і сівы пастух
на камені, нібы бацян, гняздзіца...

У 1965 годзе, скончыўшы філфак БДУ, жыве і працуе на Гродзеншчыне паэтэса Марыя Шаўчонак (родам з Магілёўшчыны). Адзін навучальны год настаўнічала ў Ракавічах (Шчучынскі р-н), а затым — больш дзесяці гадоў — на газетнай працы ў шчучынскай раёнцы. З 1978 г. працуе на Гродзенскім тэлебачанні, дзе вядзе праграмы «Спадчына», «Крыніцы народнай творчасці», «Прынёманскія далягляды». Паэтэса эмацыянальна адкрытага светаадчування, яна ўмее адгукацца на ўсё прыгожае, эстэтычна высокае. Маладосць, яе надзеі і мары, чысціня сэрца, вернасць роднай зямлі — тыя пласты жыцця, якія найлепш увасабляюцца яе паэтычным словам. Яна любіць вобразы вясны, белізны, святла.

Вясна прыходзіць кожны раз
Як адкрыццё, як нечаканасць.
І кожны раз здзіўляе нас
Яе дыхання ўсхваляванасць.

У працэсе творчага развіцця М. Шаўчонак становіцца больш лірычна глыбокаю, пачуццё яе напаўняецца аб'ёмным зместам. Паэтычнае тут ідзе побач з драматычным, высвятляючы складанасць жыцця, у якім — галоўнае для гераіні — вера, характэрна, шчасце. Выдала кнігі лірыкі «Белая ластаўка» (1971), «Свята зямлі» (1976), «Бацькоўскае імя» (1981), «Раса-расінка» (1985).

У 1969 г., скончыўшы філфак БДУ, таксама застаўся на Гродзеншчыне Мар'ян Дукса, аўтар зборнікаў вершаў «Спатканне» (1967), «Крокі» (1972), «Станцыя» (1974), «Прыгаршчы суніц» (1976), «Забытыя словы» (1979), «Зона супраціўлення» (1982), «Твая пара сяўбы» (1985), «Заснежаныя ягады» (1989), «Валуны на пагорках» (1994). Як бачым, паэт працуе ўпэўнена і стабільна, хаця і жыве ў сельскай мясцовасці, убаку ад літаратурных асяродкаў. А магчыма, што гэтая акалічнасць і спрыяльная для творчасці. Прынамсі, вёска Соль (Смаргонскі р-н), дзе стала жыве М. Дукса і дзе шмат гадоў настаўнічаў, зусім не звужае яго магчымасці як мастака слова. Рэалі гісторыі і рэгіянальнага побыту Смаргоншчыны, праца ў вясковай школе, своеасаблівы вяскова-местачковы лад і рытм жыцця шмат у чым паўплывалі на манеру яго пісьма — стрымана-засяроджаную, лірычна паглыбленую, досыць будзённую, не пазбаўленую гумарыстычных акцэнтаў. Францішак Багушэвіч і Міхал Клеафас Агінскі, паўнаводная Вілія, прывычная местачковая плошча, вечар на аўтобусным прыпынку, сцэжка ў жыцце, традыцыйнае пытанне сяброў: «Што на правінцыі чуваць?», свае «выхаванцы зіркастыя»,

верабі, што купаюцца ў лужыне, суседзі «паляк, літвін і беларус» — ва ўсіх гэты адзінкавых і звычайных з'явах тутэйшай рэчаіснасці паэт умее знаходзіць таямнічае і вечнае, умее захапіць загадкамі быцця. Яны адкрываюцца нечакана, трывожаць і будзяць да дзейнасці.

Не раз засмыліць і занье сумленне,

Прысніцца: ля дому узлесак яловы.

Знаёмыя гукі пальюцца ў трызненні —

То матчынай песні забытыя словы.

З жыццёвым вопытам ваеннага дзяцінства, студэнцкай вучобы і ранніх працоўных клопатаў уваходзіў у літаратуру вядомы беларускі прэзіік Вячаслаў Адамчык. Нарадзіўся ў 1933 г. у вёсцы Варакомшчына (Дзятлаўскі р-н). Хадзіў у школу ў мястэчка Наваельня, дзе скончыў 7 класаў, пасля чаго наведваў вячэрнюю школу і працаваў на станцыі Наваельня грузчыкам. Вучыўся на аддзяленні журналістыкі БДУ. З 1957 г.— у рэдакцыях мінскіх газет і часопісаў.

Пачынаў, як і многія, з вершаў. «Пісаць пачаў падлеткам, у пятым класе, пераймаючы Коласа... Пісаў таёмна і толькі для сябе. Цяга да вершаванага радка пачалася пасля таго харалу, што вадаспадам музыкі абрынуўся на мяне з вершаў Багдановіча і Гаруна: «Пагоні» і «Ты мой брат, каго зваць беларусам». Гэтыя радкі запалі ў душу на ўсё жыццё. Пэўна ж, памагла, паспрыяла зачараванай душы матчына песня і матчына казка. Помню, знойдзеныя каля таўкучкі чырвонцы, якія перакідаў вецер, пайшлі на тры кніжкі, нямецкую цыгару і машынку круціць папярсы (1943 г.).

Першыя вершы, ужо надрукаваныя ў раённай газеце, ад радасці захоплівалі дух. Насіў я іх пеша за 15 кіламетраў ў Дзятлава, не маючы грошай на грузавую спадарожную машыну. Але хіба імкненне, юначая мара лічыць вёрсты?.. Пачаткам літаратурнай дарогі лічу 1957 год, адлік вяду ад тых двух апазданняў, што былі надрукаваны».

Ёсць такія асобы ў літаратуры, якія жывуць толькі сваімі мясцінамі, сваімі землякамі, адкрываючы ўсё новае і новае ў тых праявах жыцця, што сталі часцінкаю чалавечага «я» аўтара. Такім быў у нашай літаратуры Кузьма Чорны. Такімі з'яўляюцца сёння Іван Пташнікаў, Віктар Кармазаў. З «гродзенцаў» — Янка Брыль, Аляксей Карпюк, ну і В. Адамчык. Усё напісанае ім грунтуецца на матэрыяле вясковага жыцця свайго рэгіёну. Сюды нязменна цягнуцца маральныя і сюжэтныя ніці твораў. Тут падгледжаны каларытныя бытавыя дэталі, якімі поўніцца яго пластычная, багатая матэрыяльнай фактурай проза. Адсюль пачэрпнута адметная лексіка і

вельмі натуральная сваімі размоўнымі і сардэчнымі інтанацыямі стылістыка пісьменніка.

Раннія апавяданні, што ўвайшлі ў кнігі «Свой чалавек» (1958), «Млечны шлях» (1960), «Міг бліскавіцы» (1965), цікавыя лучнасцю паэтычнага і будзённага, выяўленасцю асобы апавядальніка, аўтарскай здольнасцю адчуваць паўтоны пахаў, рухаў, колераў, прыхільнасцю да эскізнай жывапіснасці, бясфабульнасці малюнкаў. Тут часта гучыць матыў вяртання ў дзяцінства («калі я бываю дома, дзе лячуся ўспамінам пра няблізкае і падхарошанае даўняе, да мяне зноў чамусьці прыходзіць радасная тута...»).

Пераломнымі для пісьменніка сталі зборнікі апавяданняў «Дзікі голуб» (1972), «Дзень ранняй восені» (1974), у якіх асабліва моцнай становіцца бытавая апрадмечанасць, заземленасць адлюстравання і разам з тым набывае глыбіню думка, філасофская развага пра люд Заходняй Беларусі, яго лёс, яго свет. Натуральна, што выразна шматзначныя цяпер вобразы-персанажы, сюжэтныя сітуацыі. Аўтарскі ж эмацыянальны падыход да жыцця не траціцца: пісьменнік надта любіць звычайных вясковых людзей на сваіх жыццёвых палетках. Гэтыя асаблівасці характэрныя і для раманаў В. Адамчыка, што сталі падзеяй у сучаснай нашай літаратуры. Тэтралогія, якую склаалі раманы «Чужая бацькаўшчына» (1978), «Год нулявы» (1983), «І скажа той, хто народзіцца» (1987), «Голас крыві брата твайго» (1991), вядзе чытача ў драматычныя падзеі жыцця 30-х — першай паловы 40-х гадоў, Падзеі паволі разгортваюцца ў мясцінах, добра знаёмых па біяграфіі пісьменніка. Сумежжа Дзятлаўшчыны і Навагрудчыны, шматлікія тутэйшыя вёскі з іх рэальнымі назвамі, мястэчка Дварчаны, у якім лёгка пазнаецца блізкая душы аўтара Наваельня — тут дзейнічаюць героі В. Адамчыка, утвараючы шматгранны і вельмі характэрны сваім сацыяльна-псіхалагічным і бытавым зместам вобраз заходнебеларускай рэчаіснасці.

З Зэльвы родам Юрка Геніюш (1935-1985), сын Ларысы Геніюш, празаік і драматург. Дзяцінства прайшло ў Празе, куды ў 1937 г. выехала з ім маці. У Празе бацька скончыў медыцынскі факультэт, тут жыла сям'я. У асяродку інтэлігенцыі, у патрыятычнай грамадзе пражскіх беларусаў фармавалася яго асоба. Пасля 1948 года, калі арыштавалі бацькоў, пачаліся блуканні па пакутах. Жыў у Польшчы пры цётках. Вучыўся ў вячэрняй школе і працаваў. Звездаў шмат гора. З 2-ой паловы 50-х гадоў жыў у Беластоку, дзе атрымаў вышэйшую медыцынскую адукацыю. Працаваў дзіцячым лекарам. Нярэдка наведваўся ў Зэльву, калі вярнуліся на радзіму бацькі. Далучэнню да літаратуры шмат у чым паспрыялі гурт беластоцкіх беларусаў,

Беларускае грамадска-культурнае таварыства, газета «Ніва». У гэтай газеце, у беластоцкіх беларускіх календарых друкаваліся яго апавяданні, цікавыя парадаксальнасцю сітуацый, сатырычным падтэкстам. Многія з іх — паэтычныя абразкі ў прозе, у якіх адчуваецца выразны нахіл да алегорыі, балючыя інтанацыі («Чаму я чорны, чаму я чорны, маме,— хоць белы маю твар? Чаму мне вецер заўсёды ў вочы дзьме?»).

У Беластоку выйшлі яго кніжкі — «Зборнік сцэнічных твораў» (1976, у які ўвайшлі і п'есы С. Яновіча, і «На пачатку было толькі слова» (1981), двухмоўны, па-беларуску і па-польску, зборнік апавяданняў. Пазней, дзякуючы старанням беластоцкіх сяброў, былі сабраныя пад адной вокладкай яго абразкі і вершы Л. Геніюш — зборнік «Маці і сын» выйшаў у 1992 г. Праз год проза Ю. Геніюша выдадзена асобнаю кнігаю пад назвай «3 маёй званіцы».

З гэтага пакалення прэзікаў — і Валянцін Блакіт, аўтар гумарыстычных апавяданняў і востраканфліктных, маральна змястоўных аповесцяў. Нарадзіўся ў 1938 г. у вёсцы Вострава (Шчучынскага р-на). Вучыўся ў сямігодцы ў Дуброве (Шчучынскі р-н), атэстат сталасці атрымаў у Скідзелі (Гродзенскі р-н). Адразу пасля школы пайшоў у газету і на многія гады звязаў свой лёс з журналістыкаю (завочна скончыў аддзяленне журналістыкі БДУ). Працаваў у раённых газетах у Шчучыне, Жалудку, Воранаве, у абласной газеце ў Гродне. Затым — на партыйнай рабоце ў вобласці і рэспубліцы. З 1987 г. В. Блакіт — галоўны рэдактар часопіса «Вожык».

Газетная практыка, добрае веданне жыцця ў раённай глыбінцы дапамагалі выпрацаваць бачанне асаблівага ў людзях — і кур'эзнага, недарэчнага, і паэтычнага. Не выпадкова друкаваў у перыёдыцы і апавяданні-гумарэскі, і вершы. Перамагла ўлада прозы. У 1974 г. выйшаў зборнік гумарыстычных апавяданняў «Вынаходнік». Пасля выдадзены кнігі «Час прылёту журавоў» (1984), «Вырай» (1986), «Аповесці» (1988). У апавяданнях і аповесцях паказвае найбольш сучасную моладзь, яе маральныя памылкі, выпрабаванні, шляхі ў жыццё.

Пачынаў як паэт на рускай мове Уладзімір Аляхновіч (выдаў зборнік лірыкі «Море мечты», 1968), затым стаў друкаваць апавяданні-абразкі, якія склалі кніжкі «Палескія навелы» (1970), «Ля самага небасхілу» (1973), «Легенды кветак» (1988), «У Чамяроўскай пушчы» (1984). Нарадзіўся пісьменнік у 1938 г. у вёсцы Гумнішча Слонімскага р-на. Скончыў Маскоўскі эканамічны інстытут. Змяніў шмат пасад, заняткаў, жыў у Мінску, Маскве. Пісаў жа пра беларускую прыроду, пра міфы і легенды, звязаныя з ёю, пра яе загадкавыя мясціны, характава і жывую душу. Жанр замалёўкі-мініяцюры найлепш адпавя-

дае самавыяўленню гэтага аўтара, што так добра адчувае стыхію роднага жыцця.

Дзве кнігі апавяданняў — «Чырвоная клубніка» (1977) і «Марго з Казарэзаў» (1992) — выдаў Іван Пяшко. Нарадзіўся ў 1941 г. у вёсцы Лішчыцы Гродзенскага р-на. Сярэдняю школу скончыў у мястэчку Скідзель. Вучыўся ў Гродне ў тэхнічным вучылішчы і на гістфаку педінстытута. Скончыў вышэйшыя курсы кінасцэнарыстаў у Маскве. Змяніў нямала прафесій, пакуль не асеў (з 1983 г.) у Шчучынскай раённай газеце.

Як празаік ён вельмі зямны, уважлівы да звычайных, бытавых праяў жыцця. Умее здэкавацца са зла, ствараць сатырычныя акцэнтны, прыкмячаць глыбокія каштоўнасці ў буднях людзей вёскі, вясковай інтэлігенцыі.

Грамадскія зрухі ў савецкім жыцці, што сталі штуршком для фармавання пакалення В. Адамчыка, іншых празаікаў, нарадзілі і цікавую плеяду беларускіх літаратуразнаўцаў. Сярод іх — «гродзенцы» Адам Мальдзіс, Арсень Ліс, Уладзімір Конан, Янка Саламевіч, Аляксей Рагуля, Уладзімір Сакалоўскі, Іван Чыгрын, Вячаслаў Чамярыцкі, Яраслаў Клімуць.

Доктар філалагічных навук Адам Мальдзіс вядомы не толькі як дасведчаны гісторык беларускай літаратуры, крытык, а і як публіцыст, эсэіст, празаік. Зрэшты, яго літаратуразнаўчыя працы менш за ўсё навукова-акадэмічныя паводле жанру і стылю: у іх моцна адчуваецца адухоўленая, схільная да вобразатворчасці асоба аўтара. І формы літаратурнага партрэта, дзённіка, падарожжа, нарыса арганічныя для яго даследаванняў, артыкулаў, аглядаў.

Нарадзіўся А. Мальдзіс у 1932 г. у вёсцы Варняны Астравецкага р-на. У Астраўцы скончыў дзесяцігодку. Вучыўся на аддзяленні журналістыкі БДУ. Працаваў шмат гадоў у Інстытуце літаратуры Акадэміі навук Беларусі. З 1990 г.— дырэктар Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. С карыны.

Грунтоўна вывучаў А. Мальдзіс беларускую літаратуру XVII-XIX ст., выпусціўшы кнігі «Творчае пабрацімства» (1966), «Падарожжа ў XIX стагоддзе» (1969), «Таямніцы старажытных сховішчаў» (1974), «На скрыжаванні славянскіх традыцый» (1980), «Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя» (1982), «З літаратуразнаўчых вандраванняў» (1987), «Перазовы сяброўскіх галасоў» (1988), урэшце — выбранае «І ажываюць спадчыны старонкі» (1994). Выйшлі яго вельмі цікавыя ўспаміны пра У. Караткевіча — «Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча» (1990). Роднаму куту прысвечана кніга-нарыс «Астравеччына, край дарагі...» (1977). У родных жа мясцінах разгорт-

ваецца дзеянне гістарычнай аповесці «Восень пасярод вясны» (1984), дзе К. Каліноўскі, У. Сыракомля і іншыя, чыста літаратурныя персанажы выяўляюць сваю грамадска-патрыятычную і маральную лінію жыцця ў значны для Беларусі 1861 год.

Уладзімір Конан, доктар філасофскіх навук, адзін з самых інтэлектуальных беларусістаў, даследуе шырокі спектр пытанняў нацыянальнай культуры — філасофскую, рэлігійную, эстэтычную думку Беларусі, станаўленне беларускага літаратуразнаўства, гісторыю перыёдыкі Беларусі, творчасць беларускіх пісьменнікаў.

Нарадзіўся У. Конан у 1934 г. у вёсцы Вераскава (Навагрудскі р-н), дзе скончыў сярэдняю школу. Вучыўся на гістфаку БДУ. Працаваў у Інстытуце філасофіі і права Акадэміі навук Беларусі. З 1990-га — загадчык аддзела Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. (Акарыны. Ужо тры дзесяцігоддзі вывучае У. Конан станаўленне эстэтычных прынцыпаў у беларускай літаратуры, здолеўшы «прачытаць» у адпаведным ракурсе старонкі нашага прыгожага пісьменства ад вуснай народнай творчасці і старажытных трактатаў да сучасных мастакоў слова. Пры гэтым рацыянальна-аналітычны падыход да мастацкай творчасці, успрыманне яе ў шырокім філасофскім кантэксце духоўнай дзейнасці грамадства спалучаецца ў яго з тонкім адчуваннем прыроды вобраза, індывідуальных густаў і прыхільнасцяў творчай асобы.

Вынікам даследчай працы з'явіліся кнігі (на беларускай і рускай мовах) «Развіццё эстэтычнай думкі ў Беларусі. 1917-1934 гг.» (1968), «Дэмакратычная эстэтыка Беларусі. 1905-1917 гг.» (1971), «Нарыс гісторыі эстэтычнай думкі Беларусі» (у сааўтарстве, Масква, 1972), «Адам Бабарэка» (1976), «Ад Рэнэсансу да класіцызму» (1978), «Эстэтычная думка Савецкай Беларусі» (1978), «Праблемы мастацтва і эстэтыкі ў грамадскай думцы Беларусі пачатку XX ст.» (1985), «Беларуская эстэтыка і мастацкая культура: гістарычныя традыцыі і сучаснасць» (1988), «Ля вытокаў самапазнання: станаўленне духоўных каштоўнасцей у святле фальклору» (1989). Асобныя выданні яго даследаванняў прысвечаны Ф. Скарыну («Боская і чалавечая мудрасць», 1990), М. Багдановічу («Святло паззіі і цені жыцця», 1991). У. Конану належаць шматлікія артыкулы ў энцыклапедыях, матэрыялы навуковых дакладаў, рэцэнзіі. Канцэптуальныя праблемы развіцця беларускай культуры і творчасць малавядомых маладых сучаснікаў аднолькава важныя для яго, прыхільніка і апекуна талентаў, духоўнасці, характава.

Цікавая постаць сучаснай нашай культуры — фалькларыст, мастацтвазнавец Арсень Ліс, пранікнёны даследчык народна-

паэтычнай творчасці, нацыянальнага жывапісу, спадчыны выдатных людзей, што сваім талентам самааддана служылі бацькаўшчыне.

Нарадзіўся А. Ліс у 1934 г. у вёсцы Вётхава (Смаргонскі р-н). Скончыў філфак БДУ. Шмат ужо гадоў працуе ў Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук Беларусі. Кандыдат філалагічных навук. Перш за ўсё гэта знаўца духоўнага жыцця Заходняй Беларусі 20-30-х гадоў — яе народнай творчасці, грамадскай думкі, мастацтва, друку, літаратуры, школьнай справы. Гэтыя пласты жыцця старанна абыходзіліся савецкай беларусістыкай. Захапіўшыся культурай свае радзімы, А. Ліс зусім натуральна прыйшоў да такой магутнай постаці ў жыцці Заходняй Беларусі, як Браніслаў Тарашкевіч. У выніку з'явілася манаграфія, прысвечаная гэтаму выдатнаму палітычнаму дзеячу, мовазнаўцу, перакладчыку («Браніслаў Тарашкевіч», 1966). Затым было даследаванне пра вядомага мастацтвазнаўцу савецкай Беларусі — «Мікола Шчакацін» (1968). Жыццё і творчасць заходнебеларускіх мастакоў асветлена ў кнігах «Пётра Сергіевіч» (1970), «Пякучай маланкі след» (1981) — пра Я. Горыда, «Вечны вандроўнік» (1984) — пра Я. Драздовіча. Беларускія народныя песні сталі аб'ектам вывучэння ў працах «Купальскія песні» (1974), «Песню — у спадчыну» (1989), «Валачобныя песні» (1989).

Ва ўсіх сваіх кнігах А. Ліс стаў у значнай меры першаадкрывальнікам яркіх з'яў нашай нацыянальнай культуры.

З вёскі Малая Кракотка (Слонімскае р-н) фалькларыст, літаратуразнавец, бібліяграф Янка Саламевіч (нар. у 1938 г.). Скончыў сярэдняю школу ў Вялікай Кракотцы, у якую ўвайшла і яго родная мясціна. Вучыўся на філфаку БДУ. Працаваў у выдавецтвах, з 1968 г. — у выдавецтве «Беларуская энцыклапедыя». Кандыдат філалагічных навук. На творчым рахунку Я. Саламевіча — шматлікія літаратуразнаўча-бібліяграфічныя публікацыі, артыкулы ў энцыклапедыях, праца складальніка фальклорных і літаратурных зборнікаў, даведнікаў, рэдагаванне паказальнікаў і энцыклапедыяў. У галіне беларускай бібліяграфіі ён — аўтарытэтны спецыяліст, пра што сведчыць і адзіная ў сваім родзе ягоная праца «Слоўнік беларускіх псеўданімаў і крыптанімаў XVI-XX стст.» (1983). Выдаў манаграфію пра выдатнага беларускага фалькларыста — «Міхал Федароўскі» (1972).

Родны куток крытыка і літаратуразнаўца Аляксея Рагулі — вёска Сенна Навагрудскага р-на (нар. у 1935 г.). Тут вучыўся ў пачатковай школе. Дзесяцігодку скончыў у мястэчку Любча. Студэнцкія гады прайшлі на філфаку БДУ. Настаўнічаў у школе. А з 1970 г. працуе ў Мінскім педінстытуце (педагагічным універсітэце); шмат гадоў — на кафедры беларускай літаратуры, з 1991 г. — на кафедры тэорыі і

гісторыі культуры. Кандыдат філалагічных навук. А. Рагуля належыць да катэгорыі тых нашых літаратуразнаўцаў, якія шукаюць у творы глыбіні духоўнасці, філасофію жыцця, вялікія ідэі нацыі. Ён заўсёды імкнецца да самастойнай і досыць смелай у гэтых адносінах інтэрпрэтацыі тых ці іншых з'яў літаратуры, вычытваючы ў іх ісціны, сугучныя сучаснасці. Пра гэта сведчаць зборнікі яго літаратуразнаўчых прац «Імгненні» (1990), «Пафас станаўлення» (1991), раздзелы ў калектыўных гісторыка-літаратурных даследаваннях. Шмат гадоў займаецца А. Рагуля праблемамі метадыкі выкладання літаратуры, удумліва адбіраючы матэрыял для школьных хрэстаматый, праграм па беларускай літаратуры, трактуючы творы глыбока і адметна, з добрым адчуваннем законаў мастацтва. Выйшлі яго метадычныя дапаможнікі «Беларуская літаратура ў IV класе» (1980), «Метадыка выкладання беларускай літаратуры» (у сааўтарстве, 1986). Два выданні зведаў падручнік-хрэстаматыя для 8 класа (у сааўтарстве, 1989, 1994).

У вёсцы Чамяры Слонімскага р-на прыйшоў на свет літаратуразнавец і паэт Іван Чыгрын (нар. у 1931 г.). У роднай вёсцы скончыў сямігодку, сярэдняю школу — у Слоніме. Вучыўся на філфаку БДУ. Працаваў настаўнікам роднай мовы і літаратуры ў вёсках Дзераўная, Вялікая Кракотка Слонімскага р-на, Явар Дзятлаўскага р-на. Пасля аспірантуры заняўся навуковай працай у Інстытуце літаратуры Акадэміі навук Беларусі. Кандыдат філалагічных навук. Плён яго літаратуразнаўчай дзейнасці — артыкулы і рэцэнзіі, складзеныя ім зборнікі літаратурных твораў, кнігі «Станаўленне беларускай прозы і фальклор. Дакастрычніцкі перыяд» (1971), «Проза «Маладняка»: Дарогамі сцвярдзэння» (1985), «Крокі: Проза «Узвышша» (1989), «Рэальнае і магчымае: Проза Якуба Коласа» (1991). Выкананыя ў акадэмічным інстытуце даследаванні І. Чыгрына не зусім стасуюцца з традыцыйнай акадэмічнай навукай. Да з'яў літаратуры прыглядаецца тут не толькі спецыяліст, а і няспешлівы, сялянскага кшталту гаспадаруплівец, які ўсё дэталёва правярыць, ацэніць на прыдатнасць, рэальную вартасць. Прычым усё зробіць спакойна, эмацыянальна стрымана, з мудрай разважлівасцю. Гэтыя рысы характэрныя і для паэзіі І. Чыгрына, для яго кніжкі вершаў «Капеж» (1992). Патрэбнасць прыхінуцца да роднага, да характава звычайнага навакольнага жыцця, яго няпростых загадак рухае лірычным героем паэта.

Я зноў пераступіў парог
Бацькоўскае далёкай хаты.
Рву яблыкi, тапчу мурог
І бачу як жывога тату.

Праблемы мастацкага перакладу, узаемадзеянне літаратур, пытанні распаўсюджання беларускай літаратуры за мяжой — напрамкі творчых інтарэсаў літаратуразнаўцы, кандыдата філалагічных навук Уладзіміра Сакалоўскага. Нарадзіўся ён у 1930 г. у вёсцы Мяльканавічы (Слоні́мскі р-н). Вучыўся ў Мяльканавіцкай сямігодцы, Дзярнінкай сярэдняй школе. Скончыў факультэт замежных моваў Гродзенскага педінстытута (1953). Настаўнічаў у школах Мастоўскага і Зэльвенскага раёнаў. Працаваў перакладчыкам за мяжой. Выкладаў у Рыжскім інстытуце інжынераў грамадзянскай авіяцыі. З 1982 г.— у Інстытуце літаратуры Акадэміі навук Беларусі. Выйшлі яго кнігі «Пара станаўлення» (1988), «Беларуская літаратура ў ГДР» (1989).

З вёскі Рабы Дзятлаўскага р-на літаратуразнавец Вячаслаў Чамярыцкі (нар. у 1936 г.). Неўзабаве сям'я перабралася ў Навагрудак, дзе прайшлі школьныя гады.

«Сярод найбольш любімых прадметаў была беларуская літаратура, бо з самага маленства роднае слова было арганічна сваім. Апроч таго, у Наваградку ў пасляваенныя гады беларуская мова яшчэ паўсюдна была шырока чутна: і на вуліцы, і на кірмашы, і ў краме. Першыя спробы пяра адносяцца да 1950 года. Гэтаму паспрыяла таксама і тое, што тады ў нашай школе ў Навагрудку беларускую літаратуру выкладаў Сцяпан Александровіч, дзякуючы якому я асвоіў азы вершаскладання, стаў глыбей разумець, што такое сапраўдная паэзія. Тады ж я пазнаёміўся і пасябраваў з Анатолем Клышкам, студэнтам Наваградскага педвучылішча. У гарачых спрэчках і дыскусіях, у зацікаўленых абмеркаваннях сваіх і чужых твораў, у патрыятычных размовах аб роднай мове, літаратуры і гісторыі, у здаровым саперніцтве мы раслі і сталелі як творчыя асобы».

Вучыўся А. Чамярыцкі на філфаку БДУ, настаўнічаў. З 1965 г.— у Інстытуце літаратуры Акадэміі навук Беларусі. Кандыдат філалагічных навук. Ад паэзіі паступова адыйшоў. Ён адзін з самых дасведчаных спецыялістаў па гісторыі нашай старажытнай літаратуры і выканаў мноства малапрыкметнай работы на гэтай дзялянцы беларусістыкі — публікаваў крыніцы, рэдагаваў, рэцэнзаваў шматлікія матэрыялы, складаў зборнікі, пісаў артыкулы для энцыклапедый, раздзелы па старажытнай літаратуры для калектывных гісторыка-літаратурных прац. Выдаў кнігі «Беларускія летапісы як помнікі літаратуры» (1969), «Францыск Скарына» (у сааўтарстве, Парыж, 1979, 1980).

Да гэтага гурту літаратуразнаўцаў трэба далучыць і Яраслава Клімуця, які, праўда, маладзейшы за іх. Нарадзіўся Я. Клімуць у 1940 г. у вёсцы Острада Мастоўскага р-на. Скончыў філфак БДУ і

выкладаў у школе, працаваў у раённых газетах. З 1975 г.— на кафедры беларускай літаратуры Магілёўскага педінстытута. Кандыдат філалагічных навук. Сучасны літаратурны працэс, творчасць сённяшніх беларускіх пісьменнікаў — матэрыял яго артыкулаў і рэцэнзій. Вывучае Я. Клімуць і літаратурныя сувязі. Выпусціў кнігу «Жыццёвасць традыцый: Якуб Колас і руская савецкая паэзія» (1985).

ПРАЗ ДЗЕСЯЦІГОДДЗЕ

Новае пакаленне беларускіх пісьменнікаў пасляваенных гадоў нараджэння прыйшло ў літаратуру ў канцы 60-х — 70-я гады. Прыйшло пад моцным уздзеяннем сваіх папярэднікаў, у якім вучылася самастойнасці адносін да жыцця, патрыятычнай самаадданасці, прафесійнаму самаўдасканаленню. Сустрэкаем сярод іх самабытныя таленты, што выраслі і ў Прынёманні. Гэта Уладзімір Някляеў і Артур Цяжкі са Смаргоншчыны, Юрка Голуб і Уладзімір Мазго з Зэльвенскага р-на, Яўген Лецка, Леанід Казыра з-пад Навагрудка, Пятро Ламан, Уладзімір Навумовіч, Мікола Бусько, Мікола Дзяшкевіч, Уладзімір Кароткі, Анатоль Жук з Карэліччыны, Уладзімір Ягоўдзік, Аляксей Якімовіч са Слонімскага р-на, Кастусь Ільющчыц з ваколіц Дзятлава. Зрэшты, гэты пералік па асобных рэгіёнах Гродзеншчыны можна было б доўжыць.

Яны, згаданыя пісьменнікі, таксама пайшлі ў літаратуру праз студэнцкія аўдыторыі, часцей — праз той жа філфак БДУ. І займаюцца творчаю працаю пераважна ў сталіцы Беларусі. Але родныя вёскі і мястэчкі Гродзеншчыны засталіся глыбока ў душы, абуджаючы светлыя пачуцці, даючы моцныя імпульсы ў літаратурнай дзейнасці. Ці такая ж моцная іх духоўная повязь з бацькаўшчынай, як у іх папярэднікаў? Ці жыве па-сапраўднаму дух радзімы ў іх творах? Відаць, адказ тут будзе толькі станоўчы. Хаця фармаваліся яны як творчыя асобы ва ўмовах жорсткай ідэалагічнай палітыкі савецкага таталітарызму. Ды ідэі дэмакратыі, беларускасці не былі панішчаны ў гэтых мясцінах і яшчэ трымаліся з міжваенных гадоў — часоў дзейнасці беларускіх гімназій, Таварыства беларускай школы, Беларускага пасольскага клубу, Беларускага інстытуту гаспадаркі і культуры, часопісаў «Беларуская крыніца», «Калоссе», «Шлях моладзі».

Сярод паэтаў гэтага пакалення — адна з самых прыкметных фігур — Уладзімір Някляеў, лірык моцнага грамадзянскага тэмпераменту. Нарадзіўся ў 1946 г. у Смаргоні, тут скончыў школу. Вучыўся завочна на філфаку Мінскага педінстытута. Працуючы з пачатку 70-х гадоў на журналісцкіх загонах у Мінску, прывучыў сябе

да выверанасці і лаканічнасці слова, як і да пошуку яго шматзначнасці, эмацыянальнай дзейнасці. У першым зборніку вершаў «Адкрыццё» (1976) выявілася гарачая прага духоўнасці, асаблівая чуйнасць да характава, вышынні жыцця. Рамантычная абвостранасць адчуванняў заўважаецца ў кнігах «Вынаходцы вятроў» (1979), «Знак аховы» (1983), дзе дынамізм лірычнага перажывання раскрываецца праз публіцыстычныя інтанацыі і асацыятыўныя вобразы. У «Знаку аховы» паэт схіляецца і да інтэлектуальнай заглыбленасці, апалітычнасці, да ўзбуджонай метафарычнасці адлюстравання.

Творы яго розных гадоў склалі зборнік «Галубіная пошта» (1987). Тры кніжкі паэзіі выйшлі ў Маскве ў перакладах на рускую мову. Папулярны ў маладога чытача часопіс «Крыніца», які У. Някляеў рэдагуе з часу заснавання, з 1987 года.

Зямляк У. Някляева пражыў Артур Цяжкі (1943-1984) ішоў у літаратуру марудна, асцярожна падступаючыся да таямніцаў жыцця і чалавека. Шмат гадоў ён працаваў журналістам (нарадзіўся ў вёсцы Лылойці Смаргонскага р-на, скончыў сямігодку ў Нясанішках), мяняючы мясціны, пляцоўкі журналісцкай дзейнасці. І ўсё услахоўваўся ў глыбіні чалавека вакол сябе. Ды не адважваўся загаварыць пра гэты мастацкім словам. Зрэшты, вершы друкаваў даўно, са школьных часоў, ды і першыя апавяданні з'явіліся ў «Літаратуры і мастацтве» яшчэ ў 1955 г. Але ўсё гэта былі спробы, подступы да самага важнага. Нарэшце пайшлі кнігі прозы «Сустрэча пасля вясны» (1980), «Пара блакітных дажджоў» (1982). Трэцяя — «Дзе мой дом?..» — ужо пасля скону пісьменніка, у 1986-ым. На элегічна-самотнай ноце трымаецца лад яго апавяданняў і аповесцяў. Гэты досыць малады аўтар найлепш заўважаў страты, паразы, ростані. І пачуццё шкадавання ішло ў яго поруч з уцехаю ад далучэння да характава. Характэрны яго матыў — «ціхі і светлы смутак», сардэчныя адносіны да родных мясцін, ад якіх ўсё больш аддаляўся герой пісьменніка і ўсё больш узіраўся ў сябе, у сваё «я», каб зразумець, што ж яно, галоўнае ў жыцці. Гэты «вельмі беларускі пісьменнік» (У. Конан) толькі пачынаўся, але, як гэта нярэдка бывае ў нашай літаратуры, пакінуў у ёй прыкметны след.

З-пад Зэльвы, з вёскі Горна паэт Юрка Голуб (нар. у 1947 г.). Яго ўспамін-рэфлексія: «У сям'і было тры сыны, і яе так званы ўклад жыцця на тых часы можна было б лічыць тыпова сялянскім, каб не адна акалічнасць. Справа ў тым, што бацька мой быў краўцом (прафесія пасля вайны асабліва дэфіцытная), і гэта наклала свой адбітак на дзіцячыя ўражанні. У нашай хаце заўсёды былі свежыя людзі: ад раённага начальства да вясковага дзядзькі-гаваруна, якіх

бацька спраўна і не без поспеху абшываў. Тут можна было пачуць безліч жыццёвых гісторый, здарэнняў, пагудаў, усур'ёз і жартам, з выдумкай і салёным слоўцам, а падчас і з песняй, калі надаралася для таго нагода. Дарэчы, аніяк не магу прыпомніць, каб калі спявала маці. Толькі пасля яе смерці да мяне з пякучым жалем вярнуліся яе ж адбелелья словы: «А мяне ж мама ў сем нядзель пакінула...»

Без асаблівага энтузіязму ўспамінаюцца пастушыныя вярыгі, якія грунтоўна даліся ў знакі, але ў нечым і спрыялі рэалізацыі чытальніцкага інтарэсу. Першай кнігай, што вонкава помніцца, быў буквар, які прынёс сусед-ляснік, а ўпершыню самастойна прачытанай, як і ў першага касманаўта — купалаў «Хлопчык і лётчык». Дагэтуль стаіць уваччу танюсенькая брашурка з немудрагелістым малюнкам на вокладцы. З 1954 па 1958 год вучыўся ў Горненскай пачатковай школе, дзе настаўнікам быў М. П. Канановіч, як ён сам сцвярджаў, сваяк Юркі Гаўрука. Вучоба тая нечаму асацыіруецца з грымучымі паводкамі або злюцельмі маразамі, з газетным партрэтам Якуба Коласа ў жалобнай рамцы, з бібліятэкай у хаце вяскоўца з андэрсавай арміі, вывезенага з сям'ёй у Сібір.

З 1958 па 1965 год працягваў вучобу ў Зэльвенскай сярэдняй школе, вучыўся паспяхова, але, відаць, без асаблівай ахвоты. Любімымі прадметамі былі геаграфія, гісторыя, астраномія. Калі многія сябры па пярэ кажуць, што любоў да роднага слова, да літаратуры прывіў ім канкрэтны настаўнік, то я так пэўна сцвярджаць не магу. Відаць, яна прыйшла самахоць, спантанна, і гэта я гавару зусім не ў папрок каму-небудзь з далучаных да майго шкалярства. Яшчэ ў школе прызвычаіўся рабіць допісы ў газеты, чым актыўна і шчыра выяўляў свой тагачасны грамадзянскі імпэт. Можа з іхняй не вельмі свядомай апантанасці вырабіліся і першыя рыфмаваны (першы верш надрукаваў у 1963 г.).

У Зэльве Ю. Голуб скончыў сярэдняю школу, у Мінску — філфак БДУ (1970). З гэтага часу жыве ў Гродне, працуе на абласной студыі тэлебачання (вядзе штомесячную перадачу «Гродзеншчына літаратурная»).

Ён адразу заявіў пра сябе свежа і ярка, загаварыўшы сваім уласным паэтычным голасам. Больш таго, стварыў і свой верш — лаканічны, адметны інтанацыяй, вобразамі, унутранай рыфмоўкай. Смелыя, парадаксальныя метафары раскрывалі шчодрасць і энергію лірычнага перажывання, рамантычны лад душы, здольнасць адчуваць паўнакроўнасць маладога жыцця, яго магутны пульс. З гадамі ў паэзіі Ю. Голуба мацнее зямны пачатак, ды застаецца выяўленчая маляўнічасць, дынамічнасць інтанацыяй, багатая інструментоўка рад-

ка. Выйшлі яго кнігі вершаў «Гром на зялёнае голле» (1969), «Дрэва навальніцы» (1973), «Векапомнае поле» (1976), «Помню пра цябе» (1983).

Вельмі арганічныя ў яго творчасці мясцовыя матывы («Нёманскі малюнак», «Белавежская вёска», «Гродзенская імпрэсія», «Зэльвенскія лясы»), якія ўмяшчаюць канкрэтна-«прыкладныя» назіранні, што выбухаюць своеасаблівай паэтычнай энергіяй.

На Ажэшкавай вуліцы
Пліты весела бліскаюць.
Толькі вейкі затуляцца —
І далёка — блізкае,
І на горад абрынецца
Рэха веку і подзвігу...

Зямляк Ю. Голуба — паэт Уладзімір Мазго (нарадзіўся ў 1959 г. у Зэльве), які шмат вучыўся ў свайго старэйшага калегі, і сляды гэтай вучобы досыць прыкметныя ў інтанацыйным ладзе верша. Але ўсё больш вырысоўваецца асоба цікавага, неардынарнага мастака слова.

Друкаваць вершы У. Мазго пачаў яшчэ ў школе. Скончыў філфак БДУ. Затым — у Мінску на журналісцкай і выдавецкай рабоце. У сваіх кнігах лірыкі «Пад спеў крыніц» (1982), «Вершаліна» (1987), «Марафон» (1992) успрымае свет досыць шырока і зацікаўлена. У гэтым свеце найперш кранае святлом і болей родная мясціна, дзе бацька і маці — ужо «два грудкі — за імглою»; трывожыць героікай і драматызмам лёсу старажытны Сынковіцкі храм-крэпасць на Зэльвеншчыне, ля якога «мы паміралі, баронячы свой кут»; хвалюе дом-музей у Вязынцы, куда лірычны герой прыходзіць «прычасціцца да вечнай глыбіні»; цешаць душу «любяя вочы, зор пералівы»...

Навагрудскі рэгіён прадстаўляюць Яўген Лецка і Леанід Казыра. Прузаік і крытык Яўген Лецка нарадзіўся ў вёсцы Пабрэззе. Вучыўся ў Касадворскай сямігодцы, сярэдняю школу скончыў у Нягневічах. Выпускнік філфака БДУ, кандыдат філалагічных навук. Працаваў у Інстытуце літаратуры Акадэміі навук Беларусі. З 1986-га — загадчык аддзела крытыкі ў выдавецтве «Мастацкая літаратура». У прозу ён прыйшоў досыць нечакана для чытача: ужо прыгледзеўся як крытык, які піша нязмушана і ўспрымае пісьменніцкую творчасць самастойна і глыбока. Мабыць таму і проза несла на сабе пэўны след аўтарскай крытычнай выверанасці. Аднак жа аповесці Я. Лецкі «Па цаліку» (1977), «Дарога ў два канцы» (1981) — сталыя літаратурныя творы, цікавыя маральнай абвостранасцю канфліктаў, псіхалагічнай складанасцю ў паказе жыцця. І яшчэ — у іх лёгкая пазнаюцца не толькі па тапонімах, а найперш па характарах, побыце, гаворцы герояў, па малюнку краявідаў родных мясціны аўтара. Пісьменнік

нямала свайго аддае і маладым героям, што знаходзяцца ў цэнтры дзеяння, паслядоўна баронячы прынцыпы сумленнасці, чалавечнасці, беларускага патрыятызму.

Літаратуразнаўчыя даследаванні Я. Лецкі — «Выхаваўчая роля літаратуры» (1980), «Хараство і боль жыцця. Нарыс творчасці Вячаслава Адамчыка» (1985) — таксама прасякнуты думкамі пра высокую маральнасць лепшых здабыткаў нашай літаратуры.

Крытык і перакладчык Леанід Казыра нарадзіўся ў 1949 г. у вёсцы Негрымава. Сярэдняю школу скончыў у Навагрудку. Вучыўся на перакладчыцкім факультэце Мінскага педінстытута замежных моваў. Працаваў перакладчыкам. З 1978 г.— у Інстытуце літаратуры Акадэміі навук Беларусі. Вывучае сувязі беларускай літаратуры з літаратурамі заходнееўрапейскіх краін. Грунтоўны нарыс гэтага літаратурнага ўзаемадзеяння зроблены ім у кнізе «Беларуская савецкая літаратура за мяжой» (у сааўтарстве, 1988). Піша Л. Казыра аб праблемах мастацкага перакладу, абагульняючы і ўласны вопыт перанясення на родную моўную глебу пераважна французскіх аўтараў — А. Маруа, Ф. Марыяка, Ф. Саган, М. Друона і інш.

З Лідчыны — пісьменніцы Хрысціна Лялько і Ірына Багдановіч. Хрысціна Лялько нарадзілася ў 1956 г. у вёсцы Хадзюкі, сярэдняю адукацыю атрымала ў вёсцы Тарнова. Скончыла філфак БДУ. Працавала ў Літаратурным музеі Я. Купалы ў Мінску, у газеце «Літаратура і мастацтва». З 1984 г.— у часопісе «Беларусь». Выйшлі яе зборнікі прозы «Дарога пад гару» (1985), «Світанак над бярозамі» (1989). У літаратуру ўвайшла ўпэўнена, з благаславення аўтарытэтных У. Юрэвіча і Я. Скрыгана. Трымаецца традыцыйнай, рэалістычна дакладнай манеры пісьма. Добрая назіральнасць, псіхалагічная праніклінасць, адчуванне адценняў роднага слова дапамагаюць пісьменніцы ствараць праўдзівыя адбіткі народнага жыцця. Х. Лялько піша пра землякоў, людзей нялёгкіх лёсаў, што перажылі змены розных уладаў, збераглі ў сабе жывую душу. Пісьменніца прыкмячае і цяжкія страты, якія нясе даўняя ў гэтых мясцінах народная мараль, народная культура. У апавяданнях яе прыцішана гучыць паэтычная нота, што выяўляе сардэчную прыхільнасць да добрых, працавітых людзей, роднай зямлі і прыроды.

Ірына Багдановіч, паэтэса і крытык, равесніца Х. Лялько, нарадзілася ў Лідзе. Дзяцінства і юнацтва прайшлі ў Гомелі, тут скончыла гісторыка-філалагічны факультэт універсітэта. Працуе ў Інстытуце літаратуры Акадэміі навук Беларусі. Кандыдат філалагічных навук. Вершы яе, сабраныя ў кніжках «Чаравікі маленства» (1985), «Фрэскі» (1989), адметныя імкненнем аўтаркі

пазнаць таямніцы быцця, прыгожае, вечнае ў ім. Гераічная нацыянальная гісторыя, лад гарадскога жыцця, свет мастацкай творчасці, кахання — ва ўсім паэтэса шукае духоўнасць, якая вызначае сутнасць чалавека. Вельмі арганічны для яе верш «Галасы фрэсак».

Мы — фрэскі на сцяне сабора.
Раздаўшы колеры вякам,
Глядзім з дапытлівым дакорам
У твары вам, у душы вам.

Інтэлектуальны кірунак лірыкі І. Багдановіч працягваецца ў паэмах, дзе паганскае ўспрыманне прыроды, каханне, рэстаўрацыя роднай даўніны («Кераміка») утвараюць своеасаблівы і моцны акорд жыцця, а лёс легендарнай Рагнеды («Палачанка») бачыцца як пачатак героікі і драмы (найбольш драмы) беларускай гісторыі.

Не сплочаны Рагнедзіны даўгі,
Адным баліць, а іншым усё роўна,
І мова, як апальная князеўна,—
У лахманах, і шлях — сувой тутгі.

У артыкулах, рэцэнзіях І. Багдановіч уважліва прыглядаецца да сучаснай беларускай паэзіі, сцвярджае неабходнасць эстэтычнага пошуку, духоўнай змястоўнасці твора. Выдала кнігу «Янка Купала і рамантызм» (1980).

На літаратурнай карце Карэліччыны — цэлая група пісьменнікаў — Мікола Дзяшкевіч, Янка Запруднік, Пятро Ламай, Уладзімір Навумовіч, Анатоль Жук, Мікола Бусько, Уладзімір Кароткі.

Янка Запруднік нарадзіўся ў Міры ў 1926 г. Семнаццацігадовым пакінуў радзіму, працаваў у Нямеччыне, на вугальных капальнях у Англіі. Закончыў Лювенскі ўніверсітэт у Бельгіі. Доктар гістарычных навук. Працяглы час супрацоўнічаў з беларускай рэдакцыяй радыё «Свабода» ў Мюнхене, рэдагаваў эмігранцкую газету «Беларус» у Н'ю-Ёрку. Выступае ў жанры публіцыстыкі і паэзіі (псеўданім Сяргей Ясень). Паэт шчырага лірычнага складу. Яго вершы можна прачытаць у зборніку «Туга па радзіме. Паэзія беларускай эміграцыі» (1992). У 1993 г. у ЗША па англійску выйшла і здабыла поспех грунтоўная кніга «Беларусь на гістарычных скрыжаваннях», перавыдадзеная ў Мінску на роднай мове ў 1996 г.

Рана абарвалася жыццё (утапіўся ў Нёмане, ратуючы дзяўчынку), здольнага літаратурнага і тэатральнага крытыка, даследчыка радаводу Купалы з вёскі Заполле Міколы Дзяшкевіча (1947-1971). Пасмяротна выданы зборнік артыкулаў і ўспамінаў пра аўтара «Ад вытокаў радаводных...» (1991).

Пятро Ламан — з вёскі Маласельцы (нар. у 1949 г.). Скончыў Ярэміцкую СШ, затым Беларуска-тэатральна-мастацкі інстытут. Шмат гадоў працуе на сцэне беларускага акадэмічнага тэатра імя Я. Коласа. Жывучы ў Віцебску, помніць пра родныя сцежкі, якія грэюць душу («зямля дзядоў спатоліць і прытуліць»), даюць лад і натхненне і ў акцёрскай, і ў паэтычнай творчасці Лірыка П. Ламана трымаецца на рамантычна абвостраным адчуванні свету як комплексу таямніц («над нёманскімі стромамі нябесныя бярозы спяваюць...»), спадзяванняў, успамінаў. Так нараджаюцца мінорныя філасофскія рэфлексіі і гучаць «галасы цішыні»...

Зборнікі вершаў «Зерне імгненняў» (1983), «Стары млын» (1988) не стаяць у баку ад кнігі аповесцяў «Астравы» (1989). Паэзія вялікага кахання, прыроды, рамантычных мараў юнацтва — матывы твораў Ламана-празаіка.

Тая ж акцёрская прафесія стала справаю жыцця і Анатоля Жука. Нарадзіўся ён у 1949 г. у Ярэмічах, тут скончыў дзесяцігодку. Пасля тэатральна-мастацкага інстытута працаваў у Магілёўскім тэатры драмы і камедыі (Бабруйск), з 1975 г.— у тэатры юнага гледача ў Мінску. Аповесці і апавяданні, сабраныя ў кнігах «Помста матылькоў» (1991), «Пагаварыць трэба» (1993), цікавыя драматычнасцю сюжэтаў, імкненнем паказаць чалавека ў маральна пераломныя моманты яго лёсу. Асобныя творы ўспрымаюцца як псіхалагічныя эксперыменты аўтара, у якім пазнаецца вопытны акцёр сцэны і экрана, што стараецца выявіць схаванае, непазнавальнае ў чалавеку. Не без поспеху працуе А. Жук і ў жанры кінасцэнарыя.

Крытыка і проза, лекцыі па беларускай літаратуры для студэнтаў — дзялянкі творчасці Уладзіміра Навумовіча. Нарадзіўся ў вёсцы Баўцічы ў 1943 г., вучыўся ў сямігодцы ў Скорычах, у дзесяцігодцы ў Ярэмічах. Працаваў настаўнікам васьмігадовай школы ў Беражне. Скончыўшы філфак БДУ, быў на камсамольскай рабоце. З 1973 г. выкладае ў БДУ. Кандыдат філалагічных навук.

У. Навумовіч друкаваў апавяданні аб працоўных справах маладых сучаснікаў. Выпусціў аповесць «Такое бывае аднойчы» (1982), у якой паказаў сваіх равеснікаў у пару іх студэнцтва. Асноўны герой, блізкі аўтару і маральным вопытам жыцця, і роднымі мясцінамі, раскрываецца ў сваіх пачуццях і імкненнях у адно сваё лета і даносіць да чытача вобраз часу і асяроддзя. Як літаратуразнавец У. Навумовіч вывучае беларускую прозу 20-х гадоў. Выйшла яго кніга «Шляхамі арлянят. Проза «Маладняка» (1984).

Даследчык старажытнай беларускай літаратуры, кандыдат філалагічных навук Уладзімір Кароткі нарадзіўся ў 1956 г. у мястэчку

Мір. Дзяцінства і юнацтва прайшлі ў Слоніме, дзе скончыў дзесяцігодку. Вучыўся на філфаку БДУ. Працаваў у Глоўсевіцкай СШ на Слонімшчыне. З 1982 г.— у Інстытуце літаратуры Акадэміі навук Беларусі. З 1987 г.— на кафедры беларускай літаратуры БДУ. Выдаў кнігу «Творчы шлях Мялеція Смятрыцкага» (на рускай мове, 1987). Друкуе апаваданні.

Досьць позна, на 30-ым годзе жыцця пачаў друкавацца паэт Мікола Бусько, аўтар кнігі вершаў «У Нёмна на плячах» (1986). Нарадзіўся ў 1940 г. у вёсцы Пагарэлка, дзесяць класаў скончыў у мястэчку Турэц. Вучыўся на выяўленчым факультэце Маскоўскага завочнага народнага універсітэта мастацтваў. Працуе ў Баранавічах мастаком-афарміцелем. І ў сваіх вершах М. Бусько застаецца зарыентаваным найбольш на вонкавыя жывапісныя рэаліі жыцця. Яго канкрэтыка мае для паэта велізарныя эстэтычныя магчымасці. Таму такія вершы, як «Аўтобус на Пагарэлку», «Сакавік», «Перад навальніцай», «Налібокi», «Клён за акном», «Досвітак» — своеасаблівыя мастацкія эцюды, сцэнкі, выхапленыя чуйным зрокам мастака, які ў прывычным родным асяроддзі адкрывае высокае паэтычнае харавство. Асабліва чаруюць аўтара лясы бацькоўскага кута. Яны клічуць да сябе, вабяць мудрасцю, далікатнасцю і ўрачыстасцю зімовага ўбранства, сардэчнасцю адносін да свайго чалавека.

За Пагарэлкай

зноў убачыцца канва

Лясоў,

што адыходзяць выгінаста...

Прабачце, дрэвы і сяло,

да вас не часта

Наведваўся...

Так лёс наканаван...

Са Слонімскага рэгіёну прыйшлі ў літаратуру Уладзімір Ягоўдзік, Аляксей Якімовіч.

Уладзімір Ягоўдзік, прэзаік і драматург, нарадзіўся ў 1956 г. у вёсцы Кастровічы Слонімскага р-на. Вучыўся ў Дзятлаўскай, Слонімскай, Зэльвенскай школах-інтэрнатах. Скончыў філфак БДУ. Працаваў на журналісцкай рабоце ў Брэсце, у Мінску.

У апаваданнях і аповесцях У. Ягоўдзіка шмат святла. Яны моцна прасякнуты настроем аўтара, які блізка да сэрца прымае прыгожае ў людзях, у прыродзе. Паэтычна чысты ў яго свет маленства, юнацтва, каханьня. Дзеянне ў творах чыніцца не столькі паводзінамі, колькі пачуццямі персанажаў. Разам з кнігамі прозы «Стронга» (1984), «Вочы Начніцы» (1989), «Прыручэнне птушкі» (1989) вельмі арганічныя для

яго таленту п'есы для дзяцей, у якіх паказана высокая маральная цана шчырасці, дабраты, пачуцця справядлівасці. Творы гэтыя («Залатое зярнятка», «Сакрэты Вогніка», «Янка і Ружа») пастаўлены ў тэатрах, на радыё, тэлебачанні. Цікавыя і павучальныя для маленькіх яго казкі, сабраныя ў кнізе «Сонейка, свяці» (1988).

Для дзяцей піша таксама слонімец Аляксей Якімовіч. Нарадзіўся ў 1949 г. у вёсцы Парэчча. Скончыўшы філфак БДУ, настаўнічаў у Кастровічах, Жыровічах, Дзеравячэцах на Слонімшчыне. З 1983 г. працуе ў Касцянеўскай НСШ Слонімскага р-на. Выдавецтва «Юнацтва» выпусціла яго аповесці для дзяцей «Гордзіеў вузел, альбо нявыдуманая гісторыя з жыцця Алеся Пятрашкі» (1987), «Эльдарада просіць дапамогі» (1989), «Сакрэт тунгускага метэарыта» (1983). Творы гэтыя цікавыя цёплым гумарам, вострым прыгодніцкім дзеяннем. Героі іх трапляюць у складаныя жыццёвыя сітуацыі, выяўляючы такім чынам свае маральныя якасці. Добрая педагогічная назіральнасць дапамагае пісьменніку ствараць акрэсленыя характары, натуральныя дыялогі. Трансфармацыя на сучасны лад фальклорных і гістарычных міфаў, на якой трымаюцца сюжэты асобных аповесцяў, добра выкарыстана ў п'есах для дзяцей. «Чарадзейныя суніцы», «Хітрыкі бабы Ягі», «Апошні дыназаўры» пастаўлены ў Слонімскім драматычным тэатры. «Хто ж вінаваты?» і «Вялікае зацьменне» ўвайшлі ў калектыўны зборнік «Казкі для сцэны» (1992).

Са Слонімшчынаю лучыцца многімі гадамі жыцця і творчага лёсу паэтэса Алена Руцкая. Нарадзілася яна ў 1950 г. у вёсцы Дзякаўцы Шчучынскага р-на. А з 1961 г. жыве з бацькамі ў Слоніме. Скончыўшы філфак БДУ, працавала настаўніцаю ў Слонімскім р-не. У 1977-1993 гг.— у СШ № 2 г. Слоніма, дзе праводзіла вялікую літаратурна-выхаваўчую, патрыятычную работу. З 1993 г.— на кафедры беларускай літаратуры Гродзенскага ўніверсітэта.

Вершы А. Руцкай па-жаночы сардэчныя, эмацыянальныя, у іх моцна адчуваецца спавядальны пачатак. І разам з тым паэтэса застаецца ў творах школьнай настаўніцай, педагогам, які не можа не ставіць перад сабою вялікіх пытанняў жыцця, не можа не задумвацца, не аналізаваць рэчаіснасць.

Скажы мне, у што ты верыш?

Прызнайся, у якую святасць?

Гэта пытанні, адрасаваныя і сабе. Адказ на іх выяўляе маральную пазіцыю аўтаркі.

У тое, што першы ветразь —

Дымок па-над роднай хатай.

Дарагое для лірычнай герані і ў іншых творах хаваецца ў штодзённым, вельмі часта звязаным з вучнямі, школаю. Не выпадкова ў нават пейзажных назіраннях хараша адбіваецца настаўніцкі погляд на свет.

Крэсліць радкі крывыя
Дождж — першакласнік нясмелы.
Крэйдаю хмаркі белай
Чэрціць радкі дажджавыя.

З Шчучынскага р-на — літаратуразнавец, кандыдат філалагічных навук Віктар Дарашкевіч, вядомы даследаваннямі ў галіне старажытнабеларускай літаратуры, працамі пра новалацінскую паэзію Беларусі. Ён, па сутнасці, адзін падымаў гэты велічэзны пласт даўняй пісьмовай культуры Беларусі і шмат зрабіў як спецыяліст у гэтай галіне.

Нарадзіўся Віктар Дарашкевіч у 1949 г. у вёсцы Цёмнае балота. Скончыў сярэдняю школу ў мястэчку Астрына. Вучыўся на філфаку БДУ. Далейшы лёс В. Дарашкевіча звязаны з Акадэміяй навук Беларусі, дзе ён працаваў пераважна ў Інстытуце літаратуры (да 1990 г.). Выдаў даследаванне «Новалацінская паэзія Беларусі і Літвы. Першая палова XVI ст.» (1979).

З Мастоўшчыны пайшла жыццёвая сцежка Анатоля Вераб'я, кандыдата філалагічных навук, літаратуразнаўца, які даследуе сувязі беларускай літаратуры з іншымі славянскімі літаратурамі. Нарадзіўся ў 1950 г. у вёсцы Вайнілавічы, дзе вучыўся ў пачатковай школе. Працягваў вучобу ў васьмігодцы ў Мілевічах, у сярэдняй школе — у Курывавічах. Скончыў філфак БДУ. З 1977 г. працаваў у Інстытуце літаратуры Акадэміі навук Беларусі, з 1990-га — на кафедры беларускай літаратуры БДУ.

Пісаў гісторыка-літаратурныя артыкулы, рэцэнзіі на кнігі мастацкіх перакладаў, укладаў зборы твораў пісьменнікаў нашай спадчыны. Выйшлі яго даследаванні «Максім Танк і польская літаратура» (1984), «Беларуска-рускі паэтычны ўзаемапераклад» (1990). Яму належыць першая манаграфія пра Уладзіміра Караткевіча («Жывая павязь часоў», 1985).

У мястэчку Наваельня (Дзятлаўскі р-н) нарадзіўся ў 1947 г. паэт Кастусь Ільющчыц. Дзяцінства прайшло на Старобіншчыне, дзе вучыўся ў школе. Скончыў Беларускі тэхналагічны інстытут. Прафесіяй стала вайсковая служба, якой аддаў не адзін дзесятак гадоў. Жыць давялося ў розных краях, часам вельмі далёка ад бацькаўшчыны. І паэтычнае слова заставалася надзейным духоўным апірышчам, звязвала з радзімаю, узбагачала свет.

Вершы К. Ільюшчыца, сабраныя ў кнігах «Армейскія будні» (1977), «Таежны гарнізон» (1982) хваляюць арыгінальнасцю мастацкага бачання аўтара, які ўмеє за вайсковымі рэаліямі, праявамі армейскай службы адчуваць маральныя і філасофскія каштоўнасці жыцця, успрымаць драматычнае і светлае, знаходзіць у гэтым жыцці, у навакольным прыродным асяроддзі водгук радзімы. Лірыка яго, сурова-стрыманая паводле танальнасці, прарываецца нярэдка нотамі пяшчоты і замілавання да ўсяго прыгожага ў жыцці.

З 1968 г. друкуецца як паэтэса Валянціна Хамчук. Нарадзілася ў 1946 г. у вёсцы Навасёлкі Свіслацкага р-на. Скончыла Магілёўскі бібліятэчны тэхнікум, філфак БДУ. Перамяніла нямала прафесій. Выйшла яе кніга лірыкі «Ветразі надзеі» (1983). Паэзія В. Хамчук эмацыянальна адкрытая, усхваляваная. Лірычная гараіня жыве шырокімі жыццёвымі інтарэсамі. І грамадзянскі неспакой, і сардэчныя радасці, характава прыроды раскрываюцца ў вершах натуральна, з добраю вобразнаю нагрузкаю.

У 70-я — пачатку 90-х гадоў працаваў на кафедры беларускай літаратуры Гродзенскага педінстытута (універсітэта) паэт і крытык, кандыдат філалагічных навук Міхась Губернатараў. Выпусціў кнігі лірыкі «Паверка» (1978), «Пакланенне агню» (1984). Асноўны іх матыў — рамантычнае захапленне характавом, паэтызацыя кахання, прыроды. Чыстыя, акварэльныя фарбы, меладычна-фальклорныя інтанацыі, шчырасць і ўзвышанасць пачуццяў — характэрныя рысы вершаў М. Губернатарава.

З вёскі Бершты Шчучынскага р-на — паэтэса і літаратуразнавец, кандыдат філалагічных навук Вольга Русілка. Выпускніца філфака БДУ, яна з сярэдзіны 80-х гадоў працуе ў Віцебскім педінстытуце, выкладае родную літаратуру, даследуе сучасную беларускую паэзію. У вершах В. Русілка — рамантычнае адчуванне красы жыцця, яго таямнічых глыбінь.

Упэўнена: самае мудрае — горы,
Бо з неба гавораць моваю зорнай...

Маладзейшае пакаленне, што пайшло ў літаратуру з дарог Гродзеншчыны, заявіла пра сябе больш смела і ўпэўнена. Гэта людзі, якія сцвердзіліся на старонках друку ў канцы 70-х і ў 80-я гады і выдалі пакуль па 1-2 кніжкі. Сярод іх — паэты Галіна Булыка, Міхась Скобла, Анатоль Дэбіш, Васіль Дэбіш, Алесь Жамойцін, Юрась Пацюпа, Антаніна Хатэнка, Алесь Чобат.

Галіна Булыка нарадзілася ў вёсцы Осава Воранаўскага р-на. Школьныя гады прайшлі ў Мінску. Скончыла хімфак БДУ. Сваім першым зборнікам вершаў «Сінтэз» (1986) літаральна ўразіла,

выявіўшы здольнасць засвойваць нечаканыя для нашай паэзіі пласты жыцця — працэсы і атрыбуты навуковага даследавання, рэаліі сучаснага горада, з'явы класічнага мастацтва. Інтэлектуальная паглыбленасць светаўспрымання не перашкаджае паэтэсе быць непасрэднай і задушэўнай у творах пра вясковае маленства, пра каханне. Рацыянальнае тут добра лучыцца з эмацыянальным. Гэта засведчыў новы зборнік вершаў «Турмалін» (1994).

Міхась Скобла родам з вёскі Пяляжынь Зэльвенскага р-на. Скончыў філфак БДУ. Выпусціў кніжкі паэзіі «Вечны Зніч» (1990), «Вочы Савы» (1994). Паэт валодае абвостранай эстэтычнай рэакцыяй, моцнай энергіяй лірычнага пачуцця, якая рэалізуецца пластычна трывалай вобразнасцю. Праз гістарычныя, народна-міфалагічныя рэаліі ўмеє перадаваць сучаснае мысленне свайго пакалення і ствараць у вершы багаты мастацкі кантэкст. У 1994 г. выйшаў у Слоніме яго зборнік вершаваных пародый «Розгі ў розніцу».

Таленавіта заявілі пра сябе браты Анатоль і Васіль Дэбішы. Нарадзіліся ў вёсцы Шамятоўка Свіслацкага р-на, скончылі Мінскі інстытут культуры. Анатоль Дэбіш — аўтар зборніка вершаў «Калядная вячэра» (1992). Паэт настойліва імкнецца пранікнуць у таёмнае, падсвядомае. Яго лірычнаму герою хочацца «аднаму пабыць у цішыні» і выведаць, дзе «дух мой самотны блакае». Так адбываецца пошук сябе ў свеце, дакладней, у сусвеце, між зямлёю і небам, між вечным і часовым. Героя вельмі вабіць загадкава-ідэальнае, што прарываецца імгненнямі ў будзённы. Разам з тым жыццё моцна лучыць яго з зямлёй — радзімай, хадой пакаленняў, іх набыткамі і страгамі.

А сейбіт сеяў жменяў жыта,
Люляла Беларусь сыноў.
І я, мільёны раз забіты,
Уваскрасаў штораз ізноў.

Васіль Дэбіш выпусціў кнігу лірыкі «Белья птахі» (1992), у якой выразна гучыць рамантычна-жыццедзейная нота. Аўтар пражне хараства, чысціні і ўзнёсла ўспрымае паэтычнае.

Зіма на шыбах светлых і ўрачыстых
Карункі адмысловыя спятае,
Як воблік той, якую я кахаю...

Тая ж павышаная чуйнасць, што жывіць эстэтычную энергію паэта, падказвае драматычна-балючыя выявы жыцця, вобразы суровай нашай гісторыі. З мастацкай экспрэсіяй успрымаюцца ім нацыянальныя паразы, як у вершы «Янычары».

Прытамілася секчы галовы сякера

Непакорлівых. І дагараў далягляд,
І прымалася мова чужая на веру,
І над родным смяяўся бязродны вар'ят.

Вельмі адметны талент — паэтэса і празаік Антаніна Хатэнка. Нарадзілася ў вёсцы Зенькаўцы Зэльвенскага р-на. Скончыла філфак БДУ. У вершах яе моцна адчуваецца духоўная вышыня беларускага жыцця.

Стогне радзіма з няволяй павенчана,
Хіжаю шабляй варожай пасечана,
Зраднай касой курапацкай скалечана,
Попелам чорнае былі апечанае.
...і паўстае неадольная, вечная,
Гордаю княжай крывёю асвечана.

У 1992 г. выйшла яе кніга «Зніч крыжовых дарог», якая захапляе духам паганства ў нашым народным жыцці. Ведучы гаворку пра традыцыйныя вераванні і магічныя рытуалы, аўтарка разгортвае багатыя пласты беларускай народнай культуры і разам з тым выяўляе свет свайго «я», свет таямнічы і прыгожы, так моцна далучаны да свету продкаў. Гэта кніга этнаграфічнай прозы, але прозы паэтычнай, шмат у чым лірычнай, якая сведчыць, што жанрава-стылёвыя магчымасці нашага прыгожага пісьменства далёка не вычарпаны. Сведчыць і пра тое, што нацыянальная ідэя — гэта перш за ўсё ідэя вернасці свайму Роду, які дае сілы чалавеку і падказвае яму дарогу. Патрыятычна-асветніцкая кніга А. Хатэнкі, у якой раскрываюцца адвечныя ісціны быцця, мае трывалы зямны грунт — чалавек заўсёды ўсведамляў сябе часцінкаю прыроды і жыў у суладнасці з ёю.

Тут дарэчы згадаць яшчэ аднаго сучаснага пісьменніка з прынёманскага краю — Вячаслава Стому, чалавека, улюбёнага ў прыроду, захопленанага яе загадкамі (нарадзіўся ў вёсцы Несутычы Навагрудскага р-на), Кнігі В. Стомы «Тайна жывёльнага свету» (у сааўтарстве, 1989), «На воўчых сцежках» (1991), «У глыбінках адвечанага бору» (1991), «Гаспадар таямнічых віроў» (1992) найперш прыродазнаўчыя, навукова-папулярныя. У іх паказаны разнастайныя натуральнікі беларускага лесу, за якімі назірае дасведчаны і дапытлівы натураліст. Толькі ён, гэты назіральнік, заўсёды застаецца ў душы паэтам, мастаком слова, які адчувае тое, што не даступна навукоўцу. Таму аповяд пра прыродныя багацці напоўнены ў аўтара пачуццём хвалявання ад сустрэч з незвычайным, прынамсі, вельмі рэдкім для чытача, прасякнуты настроем радасці ад дакранання да хараства зямнога, паўнакроўнага жыцця.

У 1992 г. выпусціў кніжку вершаў «Год» Алесь Чобат (нарадзіўся ў мястэчку Скідзель Гродзенскага р-на, скончыў Беларускі тэхналагічны інстытут). І асоба яго, і творы народжаны сённяшнім часам — часам грамадзянскіх трывог, сумненняў, злоснай іроніі, горкіх грамадскіх страт і веры ў лепшы лёс незалежнай Беларусі. Паэзія А. Чобата пераважна рацыянальна-публіцыстычная, хоць аўтар мае быць і лірычна-спавядальным. Яго ампула — аналізаваць, асэнсоўваць і, заўважаючы навокал абсурднае, даваць стрыманыя, але сатырычна трапныя ацэнкі. Ён прыкмячае роднае і дарагое ў будзённым. У кнізе не знойдзем традыцыйных лірычных пейзажаў, а часцей — прадметна-бытавыя замалёўкі, краявіды, у якіх заўважаюцца сляды гісторыі. А нярэдка бытавыя назіранні нясуць у творы іранічную скіраванасць.

...Не абдзяляюць Бог, райком і лёс,
гарод, кабанчык, бульбы дваццаць сотак.
А каб яшчэ ды выпісаць мукі
ці камбікорму, дык і не такі
ўжо дрэнны час для местачковых цётак.

З 70-х гадоў жыве на Гродзеншчыне паэт Алесь Жамойцін — настаўнічае ў васьмігодцы ў вёсцы Доцішкі Воранаўскага р-на. З 1988 г. працуе ў музеі Ф. Багушэвіча ў Кушлянах (Смаргонскі р-н). А. Жамойцін выдаў зборнік вершаў «Азірнуўшыся — не скамянею» (1989) і звярнуў на сябе ўвагу глыбокай усвядомленасцю, нават ваяўнічасцю свае нацыянальна-патрыятычнай пазіцыі. Імкненне будзіць пачуццё беларускасці ў сучасніка і прывяло, відаць, да гісторыі, якая складае аснову яго кнігі.

Гонарам-крыўдаю Маці-Айчыны
Сэрца напоўні і цёмным нясі.

Рэальныя людзі мінулага, іх драматычныя лёсы, іх суровыя і мужныя галасы скіраваныя ў творах у нашу сучаснасць. Зрэшты, аўтар не цураецца і павучальных нотаў, адкрываючы непакіснасць духу сваіх герояў, іх чалавечае характаво.

Скончыў філфак Гродзенскага ўніверсітэта паэт і крытык Юрась Пацюпа. Працаваў тут на кафедры беларускай культуры загадыкам лабараторыі. Зараз — аспірант гэтай кафедры. Выдаў кніжку «Ноч» (1991), у якую ўвайшлі вершы, паэтычныя мініяцюры прозаю. Аўтар спрабуе сябе ў розных формах і стылях — ад традыцыйнага лірычнага маналогі і бытавой замалёўкі, падказанай местачковай штодзённасцю (вучыўся Ю. Пацюпа ў Азёрскай СШ Гродзенскага р-на, у Лідскім СПТВ), ад верлібра і імпрэсіянісцкай паэтычна-філасофскай рэфлексіі да мадэрнісцкага мантажу з'яў і прадметаў. Зрэшты, яны ў

паэта вельмі беларускія. Любіць ён найбольш схаванае за мяжой
свядомасці, любіць дзівоснасць сумежжа рэальнага і іррэальнага.

...чаму стогне лёс пад прыгнётам вятроў
чаму плачуць журавы над смугою палёў
што я хачу ад змрочных вякоў
...я чорны пясок нашага поля
я на імгненне яднаю
усё, што не паядноўваецца.

Сярод тых, хто апошнім часам выйшаў да чытача з кніжкаю
прозы, трэба заўважыць нашых землякоў Паўла Савоську, Сяргея
Астраўца, Леаніда Кацкевіча, Уладзіміра Клімовіча, Івана Сяргейчыка,
Барыса Лагоду. Гэта людзі розных прафесій і лёсаў, але для ўсіх
літаратура — частка жыцця.

Павел Савоська нарадзіўся ў вёсцы Зарудзічы Смаргонскага р-
на. Скончыўшы Ленінградскі горны інстытут, працаваў на Камчатцы,
вярнуўся затым на радзіму, дзе знайшоў працу па спецыяльнасці. У
сярэдзіне 80-х гадоў зноў выехаў і зноў вярнуўся ў Беларусь. У яго
творах — адбіткі перажытага, перададзеныя апавядальна вольна і
непасрэдна. Пра гэта сведчыць кніжка яго апавяданняў «Запіскі
халасцяка» (1988). Леанід Кацкевіч, настаўнік з Ваўкавышчыны, вы-
даў зборнік прыродаапісальных мініяцюраў «Цудоўныя старонкі
прыроды» (1986). Раслінны і жывёльны свет Прынёмання вабіць тут
багаццем і разнастайнасцю праяў, рухомасцю, псіхалагічнай
напоўненасцю. Гэта свет звычайны сваёй рэальнасцю і разам з тым
паэтычны. Сяргей Астравец (жыве ў Гродне, журналіст) скончыў
факультэт журналістыкі БДУ. У літаратуру прыйшоў з «Тутэйшых», з
эксперыментальных спроб у слове, у стылістыцы. Яго зборнік прозы
«Янычары» (1993) гаворыць пра схільнасць аўтара да іншасказання,
гратэску, да здэклівай фіксацыі ўсяго, што спрабуе прыкрывацца
абалонкаю прыстойнасці. Героі празаіка выходзяць за рамкі кніжных
стэрэатыпаў. Іван Сяргейчык (нарадзіўся ў вёсцы Востраў Зэльвен-
скага р-на) друкаваў вершы, апавяданні. Скончыўшы Слонімскае
СПТВ, працаваў будаўніком, ваяваў у Афганістане і выпусціў даку-
ментальную аповесць пра тую чорную вайну «Горкі пыл Гіндукуша»
(1991). Як паэт і драматург друкаваўся выпускнік Беларускай
мастацкай акадэміі Уладзімір Клімовіч (нарадзіўся ў вёсцы Ігнатаўны
Лідскага р-на). Выйшла яго кніга добрай прозы «Выратаванне
безданню» (1992). Тую ж акадэмію скончыў і працаваў акцёрам,
рэжысёрам Барыс Лагода (родам з мястэчка Вялікая Бераставіца). Яго
кніга аповесцяў і апавяданняў «Сабака без ашыйніка» (1994) добра
ўваходзіць у кантэкст сучаснай прозы маладых.

Як сталыя паэты заявілі пра сябе ў апошнія два дзесяцігоддзі такія «гродзенцы», як Людміла Пятруль, Станіслаў Валодзька, Уладзімір Шурпа, Рычард Бялячыц. Яны не выдалі, праўда, асобных сваіх кніжак, але апублікавалі цэласныя цыклы вершаў у калектыўных зборніках. Творы з гэтых цыклаў, з падборак у перыёдыцы даюць падставу гаварыць пра згаданых аўтараў як пра мастацкія індывідуальнасці.

Па-фальклорнаму шчыра, лірычна ўсхвалявана выказваецца Людміла Пятруль, вядомая і як мастачка (нарадзілася ў вёсцы Мацееўцы Ваўкавыскага р-на). З тонкім адчуваннем народных маральных асноваў жыцця, каштоўнасці роднага вядзе паэтычную размову Станіслаў Валодзька (родам з вёскі Падольны Астравецкага р-на). Хораша асвойвае прозу штодзённасці, бытавыя рэаліі Уладзімір Шурпа (з вёскі Саволеўка Гродзенскага р-на). Паглыбленасцю думкі, свежай метафарычнасцю вылучаюцца вершы Рычарда Бялячыца (нарадзіўся ў вёсцы Стаўбуры Астравецкага р-на).

ЛІТАРАТУРА. КНІГІ. ЖЫЦЦЁ

Сёння, ва ўмовах камерцыялізацыі выдавецкай справы сталі з'яўляцца кніжкі мастацкай літаратуры ўдалечыні ад сталіцы і яе салідных выдавецкіх устаноў. У 1993-1994 гг. выйшлі ў свет і першыя літаратурныя перыёдыкі ў мясцовых друкарнях. Што датычыць індывідуальных літаратурных зборнікаў, то яны сталі выходзіць у Гродне, Лідзе, Слоніме, Навагрудку. Аўтары гэтых кніжак — літаратары з багатым стажам, добра вядомыя тутэйшаму чытачу па публікацыях у мясцовым друку. Часцей гэта людзі сталага веку. Але сярод іх вылучаюцца і маладыя таленавітыя паэты. На Гродзеншчыне гэта перш за ўсё Юры Гумянюк, сябра Таварыства вольных літаратараў («Полацкае ляда»), які выдаў у Полацку дзве кніжкі вершаў: «Водар цела» (1992) і «Твар Тутанхамона» (1994).

Нарадзіўся Ю. Гумянюк у Гродне, скончыў тут універсітэт і вучыцца ў аспірантуры на кафедры польскай філалогіі. Малады паэт — прыхільнік эстэтычна рызыкаўных, мадэрнісцкіх метафар, якія творыць па-штукарску лёгка і эlegantна, нечакана збліжаючы разнародныя з'явы. Стараецца пазнаць іх схаваныя ўласцівасці, выявіць сувязі высокага і нізкага, асновы абсурднага. Ён добра валодае паэтычнай інтанацыяй, інструментоўкай, яўна захапляючыся форматворчасцю.

Цікавая постаць — і гродзенец Анатоль Брусевіч, які яшчэ школьнікам выпусціў зборнік вершаў «Дуэль» (Гродна, 1992). Зараз — сту-

дэнт філфака Гродзенскага універсітэта. Аўтар «Дуэлі» настойліва шукае сябе ў слове, часам ідучы за Ю. Гуменюком, а то давяраючы натуральнасці юнага светаадчування, якое нараджае простыя і шчырыя, а часта надта арыгінальныя, паэтычна нечаканыя адбіткі жыцця.

Са старэйшых літаратараў, што выпусцілі ў мясцовых друкарнях свае паэтычныя кніжкі, трэба назваць настаўніцу Валянціну Ададураву (нарадзілася ў вёсцы Хадзевічы Слонімскага р-на), якая выдала зборнік вершаў «Глыбінка» (Слонім, 1994). З той жа вёскі родам Сяргей Чыгрын, аўтар зборніка «Шчырая Шчара» (Слонім, 1993). У Гродне мясцовы радыёжурналіст Аляксей Дзямідовіч выпусціў кніжку лірыкі «Калі шчырым быць...» (1994). Аркадзь Шынтар, аўтар з Навагрудчыны, дэбютаваў зборнікам вершаў «Серабрыцца Свіязь маладая» (Навагрудак, 1993). Таксама ў Навагрудку ў 1994 г. выдаў сваю кніжку гумарыстычнай і сатырычнай паэзіі «Заяц на бярозе» рабочы мясцовага завода Самсон Пярловіч. Ветэрынарны лекар з Лідчыны Іван Саўко (нарадзіўся ў вёсцы Падкасоўе Навагрудскага р-на) выйшаў да чытача з двума зборнікамі паэзіі, надрукаванымі ў Лідзе («Насуперак лёсу», 1993, «Паэмы», 1994).

Гэта ўсё самаадданыя прыхільнікі паэтычнага слова, і творы іх кранаюць спавядальнасцю, непадробнасцю патрыятычнага пачуцця, натуральнасцю інатанацый. Іх чалавечая і мастацкая пазіцыя вызначаецца найперш спрадвечнымі законамі жыцця працоўнага беларуса. Пра гэта сказала В. Ададурава ў вершы «Родная вёска».

Ты самабытнасць захавала,
Я помню кожны твой урок,
З вясковым кодэксам маралі
Я сёння свой звяраю крок.

Сярод згаданых вышэй аўтараў вылучаюцца пэўнымі прафесійнымі навыкамі С. Чыгрын і А. Шынтар. С. Чыгрын, які да таго ж паспяхова займаецца перакладамі і літаратурным краязнаўствам, умее знаходзіць вобразатворчыя дэталі, ствараць паэтычны кантэкст. Пра царкву XVI ст. у вёсцы Сынковічы заўважыў, што яна

Песняю песняў — песняй званоў
З гісторыі выплывае.

На кафедры беларускай літаратуры Гродзенскага універсітэта з 1982-га года працуе літаратурны крытык, кандыдат філалагічных навук Ігар Жук, таленавіты інтэрпрэтатар класічных і сённяшніх твораў. Яго малады калега, кандыдат філалагічных навук Ала Петрушкевіч (нарадзілася ў вёсцы Шчонова Карэліцкага р-на) цікава праявіла сябе як даследчык і рэцэнзент сучаснай беларускай паэзіі. На гэтай жа кафедры не адзін дзесятак гадоў працуе фалькларыст і

літаратуразнавец, кандыдат філалагічных навук Мікола Янкоўскі, якому належаць грунтоўныя працы «Паэтыка беларускіх прыказак» (1971) і «Паэтыка беларускай народнай прозы» (1983). Побач з ім — кандыдаты філалагічных навук, аўтары гісторыка-літаратурных публікацый Сяргей Кліманскі, Ксенафонт Лецка, Пётр Маляўка (нарадзіўся ў вёсцы Каменка Навагрудскага р-на), Мікола Мікуліч.

Нямала зрабілі ў вывучэнні літаратурных традыцый Гродзеншчыны мясцовыя краязнаўцы. У першую чаргу, гэта Уладзімір Урбановіч (нарадзіўся ў вёсцы Пудзіна Навагрудскага р-на), аўтар шматлікіх артыкулаў, кніг «Па дарагіх мясцінах» (1964), «Шляхамі паэтаў і герояў» (1970), адзін са стваральнікаў народнага краязнаўчага музея ў Валеўскай школе (Навагрудскі р-н), у якім значнае месца адведзена літаратурнаму жыццю рэгіёну. Гэта і Алесь Белакоз, які не столькі пісаў, колькі рабіў знакаміты сёння Гудзевіцкі дзяржаўны літаратурна-этнаграфічны музей (Мастоўскі р-н). А. Белакоз родам з вёскі Ляткі Мастоўскага р-на. Працуючы шмат гадоў настаўнікам, ён зрабіў для выхаваўчай работы з вучнямі літаратурныя, мастацкія, этнаграфічныя матэрыялы, якія выходзяць далёка за межы Мастоўшчыны. У выніку Гудзевіцкі музей сфармаваўся як унікальны паводле профілю і вельмі багаты сваімі літаратурнымі экспанатамі. Літаратурным краязнаўствам займаецца і Сяргей Дрозд (Гродна), мясцовы педагог, які апублікаваў дзесяткі артыкулаў пра пісьменнікаў, звязаных з Гродзеншчынай, літаратуразнаўчых таксама прац пра Янку Купалу і яго сувязі з польскай літаратурай. Сярод мясцовых краязнаўцаў вельмі прыкметны Апанас Цыхун, настаўнік паводле прафесіі, які дэталёва вывучыў свой Гродзенскі раён (нарадзіўся ў вёсцы Кунцаўшчына), надрукаваў шмат матэрыялаў пра людзей культуры з гэтых мясцін, выдаў кнігі «Акадэмік з вёскі Лаша Я. Ф. Карскі» (Гродна, 1992), «Скарбы народнай мовы» (Гродна, 1994). Рэгулярна асвятляе ў абласным і цэнтральным друку літаратурныя справы слонімскага рэгіёну Сяргей Чыгрын, аўтар нарыса «Янка Купала і Слонімшчына» (Слонім, 1993). Плённа працуюць як краязнаўцы Аляксандр Каранеўскі (Ашмяны), Святлана Кошур (Карэлічы), Эдуард Корзун, аўтар вельмі грунтоўнага краязнаўчага даследавання «Гальшаны» (1987), Мікалай Гайба, які выпусціў гістарычны нарыс «Навагрудак» (Навагрудак, 1992).

У галіне краязнаўства паспяхова працуюць і журналісты Гродзеншчыны. Мікола Дзелянкоўскі (нарадзіўся ў мястэчку Скідзель Гродзенскага р-на), вядомы публіцыст, друкаваў вершы, апаবাদанні, рэцэнзіі, пераклады. Скончыўшы аддзяленне журналістыкі БДУ, пражыў цэлае жыццё газетчыка (у 1957-1962 гг. у Лідзе). Жур-

налісцкія назіранні далі матэрыял для разгорнутых нарысаў пра беларускія гарады і мястэчкі, пра нацыянальныя таленты і родную прыроду. Так склааіся кнігі «Стваральнікі» (1957), «Нясвіж» (1979), «Стоўбцы» (1981), «Родная краса» (1981), «Прыгажосць — побач» (1984, 2-е выд. у 1989), «Бацькоўскі парог» (1985), «Скідзель» (1987). Дапытлівасць газетчыка, захапленні краязнаўцы, чуйнасць мастака слова далі ў выніку той жанрава-стылёвы сінтэз, які робіць кнігі М. Дзелянкоўскага пазнавальна цікавымі і эстэтычна значнымі.

Каштоўныя дакументальна-публіцыстычныя кнігі пра Гродна і Гродзеншчыну напісаў Іван Граблеўскі (1936-1994). Нарадзіўся ён у вёсцы Сакольнікі Астравецкага р-на. Скончыў факультэт журналістыкі БДУ. Працаваў у раённых газетах у Астраўцы, Смаргоні, Шчучыне, Вялікай Бераставіцы. З пачатку 70-х — на Гродзенскім абласным тэлебачанні. У 1976 г. выдаў (у сааўтарстве) кнігу «Гродзенская вобласць», 2-е выданне — у 1988 годзе (без сааўтарства). Кнігу складаюць праблемныя нарысы пра гісторыю, эканоміку, культуру, пра вядомых людзей рэгіёну. У 1981 г. пабачыла свет кніга І. Граблеўскага «Юныя героі Гродзеншчыны» — пра гераічныя і трагічныя лёсы дзяцей ваеннай пары. Затым з'явілася кніга «Нёман — рака дружбы» (1982), у якой шматбакова асветлены сувязі Гродзеншчыны ў галіне гаспадарчага і культурнага жыцця з Літвой. Як даведнік для гасцей горада рыхтавалася выданне «Гродна і ваколіцы» (1987). Практычнае значэнне кнігі вызначаецца багаццем і падрабязнасцю гістарычных, эканамічных, архітэктурных звестак, які фармавалі першае, па сутнасці, выданне турыстычнага профілю пра Гродна.

У жанры нарыса ўдала працаваў журналіст Мікола Жылінскі, выпускнік філфака Гродзенскага педінстытута (нарадзіўся ў вёсцы Камяніца Ваўкавыскага р-на). У 1981 г. у «Маладосці» надрукавана яго дакументальная аповесць «Застаюся жыць. Хроніка аднаго лёсу», у якой разгорнута пакручастая сцяжына, што драматычна пачалася на вайне. Цыкл нарысаў М. Жылінскага пра сучасных працаўнікоў склаў кнігу «Жывыя крыніцы» (1985).

Шчучынскі журналіст Уладзімір Фядотаў (1930-1967) выдаў дакументальную кнігу «Мёртвыя застаюцца жывымі» (1967), дзе адлюстраваны трагічны лёс насельніцтва ў адным з партызанскіх раёнаў Гродзеншчыны. Неўзабаве пасля заўчаснай смерці У. Фядовата часопіс «Неман» надрукаваў яго аповесць «Сорак дней», у якой пазнаецца расстралянае ваеннае дзяцінства аўтара і яго бальнічны ложка, на які загнала вайна. У 1973 г. аповесць выйшла ў Мінску асобным выданнем.

З цікавасцю чытаецца і сёння разгорнуты падарожны нарыс гродзенскага журналіста Аляксея Сінілава «Сцежкамі Прынёмання» (1962). Адаючы належнае гістарычным мясцінам краю, аўтар распавядае пераважна пра жыццё тагачаснай вёскі, пра людзей, якія тут жывуць. А. Сінілаў умее бачыць прынёманскую прыроду, яе жывацісныя, прадметна-пластычныя асаблівасці. У 2-ой палове 60-х гадоў выйшлі яшчэ дзве яго кніжкі нарысаў, у якіх паказаны людзі Гродзеншчыны.

Вядома, у кнігах публіцыстаў нельга не заўважыць ідэалагічную зададзенасць у адборы фактаў, у ацэнках акцэнтах. І ўсё ж яны даносяць да нас важныя грані жыцця нашых мясцін у тыя часы.

Нараджаліся ў Прынёманні і кнігі рускіх пісьменнікаў, якія па розных прычынах заставаліся тут жыць, працаваць і змаглі перадаць сваё бачанне тутэйшых мясцін і людзей. З пасляваенных гадоў стала жыве ў Навагрудку рускі паэт, інвалід вайны Гаўрыіл Шутэнка, аўтар выдадзеных у Мінску кніг «Мои глаза» (1961), «Память» (1969), «Жажда» (1974), «Солнце на ресницах» (1984), «Горит костер воспоминаний» (1990). Мужныя і пяшчотныя вершы Г.Шутэнкі адлюстроўваюць своеасаблівы лад душы чалавека, які не скарыўся перад нягодамі і шчыра зычыць сучаснікам святла і чысціні.

У 1968-1992 гг. жыў у Гродне ўдзельнік партызанскай барацьбы ў Беларусі, рускі празаік Уладзімір Лісіцын, аўтар кніг «Февральский наст» (1978), «Росные травы» (Хабараўск, 1981), «Трое разных» (1985). У яго аповесцях, апавяданнях паказваецца штодзённае жыццё чалавека на вайне, якая раскрываецца ў трагічна-балючых сваіх праявах. Як пісьменнік У. Лісіцын развіваўся ў рэчышчы быкаўскай літаратурнай традыцыі.

З канца 50-х гадоў жыве ў Гродне Алег Наважылаў, працуе інжынерам-сувязістам. Выпусціў кнігу апавяданняў «Агатый ручей» (1981), п'есу «Железная свадьба» (Масква, 1983), пастаўленую ў 1982 г. у Мінску, у тэатры імя М. Горкага. Лаканічна-эканомная, крыху рацыянальная стылістыка пісьменніка выяўляе аналітычную думку пра маральныя парадоксы і грамадскія казусы савецкай рэчаіснасці.

Поспехам у маленькіх рускамоўных чытачоў карыстаюцца вершы музычнага педагога з Гродна Віктара Кудлачова. Лёгка паводле інтанацыі, шчырыя, дасціпныя творы склалі яго зборнікі «Я расту» (1981), «Я сам...» (1986), «Нарисую город Гродно» (Гродна, 1993). На рускай мове хораша піша для дзяцей гродзенская настаўніца Тацяна Сучкова, якая надрукавалася ў калектыўным зборніку паэзіі. Некалькі краязнаўчых кніг, звязаных падзеямі і лёсамі апошняй вайны з Гродзеншчынай, выдаў былы настаўнік Жытамлянскай

школы Гродзенскага р-на Дзмітрый Гаўрылін. У Мінску і Маскве выйшлі дэтэктыўныя аповесці гродзенца Анатоля Мацакова, у якіх паказаны супрацоўнікі крымінальнага вышуку, іх складаная праца па выяўленні злачынцаў. Зборнікі вершаў на рускай мове выпусцілі ў Гродне Людміла Цыхун («Веточка вербы», 1993) і Георгій Пальчэўскі («В непогоду», 1992).

Нацыянальнае адраджэнне палякаў, якіх на Гродзеншчыне шмат і якія жывуць тут даўно, паспрыяла літаратурнай творчасці на польскай мове. І хаця здабыткі ў гэтай галіне вельмі сціплыя, выйшла кніжка вершаў «Тая, што не загінула» (Беласток-Гродна, 1991), дзе сабраны творы 10-ці аўтараў, людзей пераважна старэйшага пакалення, што жывуць у асноўным на Гродзеншчыне. Іх прыхільнасць да родных мясцін, рэфлексіі на тэмы нацыянальнага мінулага складаюць змест зборніка.

У пасляваенныя, ды і ў пазнейшыя дзесяцігоддзі шмат хто з пісьменнікаў пакінуў свае сяды на гэтай зямлі, жывучы тут непрацяглы час — ці то ў дзяцінстве, ці ў школьныя гады, або пазней — па службовай неабходнасці. Потым дарога кіравалася часцей у Мінск. Вёска ж ці мястэчка Прынёмання заставаліся ззаду, адгукаючыся ў жыцці і творчасці паэтычным рэхам.

Так, у Лідзе ў 1946-1948 гг. працаваў дырэктарам цвікавага завода Уладзімір Корбан. На Навагрудчыне (у Любчы і Нягневічах) настаўнічаў у 1949-1952 гг. Уладзімір Казбярук. Таксама ў школе працаваў у 1944-1953 гг. (у Наваельні Дзятлаўскага р-на і Навагрудку) Сцяпан Александровіч. У 1948 г. скончыў Лідскае педвучылішча Віктар Каваленка. Карэспандэнтам Беларускага радыё па Гродзенскай вобласці быў у 1951-1954 гг. Уладзімір Дадзіёмаў. Беларускую і рускую мову і літаратуру выкладаў у Дзятлаўскім і Воранаўскім раёнах (у 1951-1959 гг.) Георгій Юрчанка. Настаўнікам у Дзятлаве ў 1951-1953 гг. быў Кузьма Хромчанка. У вёсцы Палецішкі Воранаўскага р-на вучыў дзяцеў у 1974-1977 гг. Іван Чарота. Жыў у Гродне ў 1959-1964 гг., працуючы карэспандэнтам газеты «Звязда» па Гродзенскай вобласці, Павел Місько. З 1950 г. у Гродне — Міхась Дуброўскі (1897-1983), які выкладаў тут на кафедры літаратуры педінстытута (1950-1957), друкаваў у абласной газеце байкі, гумарыстычныя вершы, пераклады з Шэкспіра, А. Міцкевіча, любіў выступаць з публічнымі лекцыямі. З 1945 г. жыў з бацькамі ў вёсцы Бербашы Карэліцкага р-на Серафім Андраюк. Тут прабеглі яго школьныя зімы і студэнцкія леты. У вёсцы Войстам Смаргонскага р-на прайшло дзяцінства і празвінеў апошні школьны званок (1966 г.) Генадзя Пашкова. Навагрудак стаўся калыскаю школьных гадоў

(1945-1955) Алы Сямёнавай. У вёсцы Варонча Карэліцкага р-на развіваўся і сталей паэтычны талент Генадзя Дзмітрыева, які пражыў тут 20 гадоў (1967-1987). Са Слоніма пайшоў у літаратуру Уладзімір Бутрамееў. У першай палове 80-х гадоў ён працаваў тут на папяровай фабрыцы, настаўнічаў, быў загадчыкам літаратурнай часткі Слонімскага драмтэатра. У Гродзенскім педінстытуце з 1968 г. да сваёй заўчаснай смерці выкладала беларускую літаратуру кандыдат філалагічных навук Аліна Халянюкова (1940-1979), якая родам была з вёскі Дубчаны Лідскага р-на. Апошнія 10 гадоў свайго нядоўгага жыцця выкладала ў Гродзенскім універсітэце беларускі літаратуразнавец, кандыдат філалагічных навук Ніна Тарэлкіна (1958-1992).

У 60-я — першай палове 80-х гадоў шмат хто з пісьменнікаў пабываў на Гродзеншчыне падчас дэкадаў, тыдняў, дзён літаратуры. Нягледзячы на заідзалагізаванасць такіх імпрэз, сустрэчы і гутаркі з людзьмі, знаёмства з цікавымі мясцінамі краю, вядома, былі карыснымі і адпавядалі духоўным патрэбам пісьменнікаў. Ды і паездкі па лініі бюро прапаганды Саюза пісьменнікаў не маглі не спрыяць узбагачэнню душы, бо зноў жа рыхтавалі новыя ўражанні, знаёмствы, будзілі думку.

У 60-я гады штогод у Гродне праводзіліся абласныя літаратурныя семінары. Асабліва плённа праходзіў 5-ты (1965 г.), які напружана працаваў некалькі дзён і на якім грунтоўна разглядалася творчасць пачаткоўцаў і больш сталых літаратараў Гродзеншчыны. Іх творы аналізавалі тады Піліп Пястрак, Рыгор Бярозкін, Міхась Ткачоў, Андрэй Макаёнак, Нічыпар Пашкевіч, Аляксей Русецкі, Мікола Аўрамчык, Ніл Гілевіч, Віктар Каваленка, Вячаслаў Адамчык, Міхась Стральцоў.

Толькі ў 70-я гады з чытачамі Гродзеншчыны сустракаліся Анатоль Астрэйка, Станіслаў Шушкевіч, Алясь Бажко, Мікола Татур, Міхась Скрыпка, Раман Тармола, Макар Паслядовіч, Хведар Чэрня, Алясь Ставер, Пятрусь Макаль, Аляксей Гардзіцкі, Алясь Махнач, Мікола Сергіевіч, Пятро Прыходзька, Іосіф Васілеўскі, Алег Лойка, Вячаслаў Адамчык, Алясь Есакоў, Анатоль Вярцінскі, Павел Кавалёў, Янка Брыль, Алясь Шашкоў, Аляксей Слесарэнка, Пятрусь Броўка, Сяргей Грахоўскі, Уладзімір Караткевіч, Адам Мальдзіс, Павел Дзюбайла, Аркадзь Маўзон, Якуб Усікаў, Мікола Арочка, Юльян Пшыркоў, Навум Перкін, Мікола Маляўка, Валянцін Мыслівец, Максім Танк, Мікола Аўрамчык, Іван Шамякін, Рыгор Барадулін, Ніл Гілевіч, Мікола Грынчык, Аляксей Пысін, Аляксей Зарыцкі, Павел Місько, Казімір Камейша, Зоська Верас, Генадзь Бураўкін, Васіль Зуёнак, Яўгенія Янішчыц, Сяргей Пані знік, Генадзь Каханоўскі, Іван Курбека,

Сцяпан Александровіч, Лідзія Арабей, Ванкарэм Нікіфаровіч, Анатоль Грачанікаў, Юрась Свірка, Кузьма Хромчанка.

У 80-я пабывалі ў Прынёманні Пятрусь Макаль, Вольга Іпатава, Артур Вольскі, Генадзь Пашкоў, Сямён Букчын, Станіслаў Шушкевіч, Васіль Вітка, Сяргей Панізнік, Уладзімір Скарынкін, Васіль Супрунчук, Адам Мальдзіс, Янка Шпакоўскі, Іван Чыгрынаў, Вячаслаў Чамярыцкі, Анатоль Верабей, Мікола Пракаповіч, Янка Скрыган, Анатоль Астрэйка, Вадзім Спрычан, Аляксей Слесарэнка, Янка Брыль, Васіль Зуёнак, Казімір Камейша, Хрысціна Лялько, Уладзімір Ягоўдзік, Пятро Прыходзька, Віктар Шымук, Ніл Гілевіч, Уладзімір Арлоў, Сяргей Законнікаў, Валянціна Коўтун, Мікола Маляўка, Уладзімір Анісковіч, Анатоль Вярцінскі, Генрых Далідовіч, Яўген Лецка, Ніна Маеўская, Ала Канапелька, Рыгор Барадулін, Віктар Казько, Вячаслаў Адамчык, Міхась Стральцоў, Уладзіслаў Рубанаў, Аляксандр Капусцін, Пятро Сушко, Уладзімір Някляеў, Анатоль Сью, Уладзімір Дамашэвіч, Сяржук Сокалаў-Воюш, Георгі Колас, Фёдар Яфімаў.

Дарогі, сцежкі прынёманскага краю... На іх засталіся адбіткі пражытага і перажытага нашымі землякамі. Зберагліся сляды таленавітых душ, якія жылі высакароднымі ідэямі сваёй зямлі. Захавалася маральная памяць і ў саміх людзей літаратуры. Дынамічны, усюдыісны Макар Краўцоў цешыўся:

Ізноў я тут, цябе вітаю,
Мой родны Горадзен стары,
Ізноў па вуліцах лятаю
Да самай позняе пары...

Рыгор Барадулін вяртаўся ў маладосць, у асабістае з нотаю светлага смутку.

Мой сарамлівы верасень
На вулачцы ціхай Гародні,
Ты да мяне не вернешся,
Мне без цябе гаротна...

Палітыка чужынцаў на гэтай зямлі настойліва і мэтанакіравана вынішчала памяць пра нацыянальную духоўную спадчыну. Сёння ж, хаця і вельмі марудна, грамадства паварочваецца да ўласных каштоўнасцяў. У 1986 г. у доме на вуліцы М. Багдановіча ў Гродне, дзе жыла калісьці сям'я паэта, адкрыты літаратурны аддзел абласнога гісторыка-археалагічнага музея. Стараннямі кіраўніка аддзела Д. Бічэль разгорнута змястоўная экспазіцыя, якая адлюстроўвае жыццё і творчы лёс класіка беларускай літаратуры. У 1994 г. у выніку пашырэння плошчаў Дома-музея, стварэння новых экспазіцый ён набыў ранг самастойнай культурна-асветнай установы. Сюды ідуць

людзі, каб схіліць галаву перад паэтам, далучыцца да мясцовай культурнай градацыі. Пра яе нагадваюць і назвы гродзенскіх вуліц, праўда, вельмі нешматлікія — А. Міцкевіча, К. Каліноўскага, Э. Ажэшкі, Я. Купалы (паэт быў у Гродне ў 1913, 1939, 1940, 1941 гг.), Цёткі, А. Найдуса, Я. Карскага, М. Васілька, П. Петрака, В. Таўлая. У планах гарадской тапанімічнай камісіі — вуліцы Ф. Багушэвіча, В. Касцялкоўскай, Б. Тарашкевіча, І. Дварчаніна.

У пасляваенны час з'явілася, хоць і на кароткі час, рэгіянальнае літаратурнае выданне — альманах «Нёман». Два яго выпускі выйшлі ў 1956 і 1958 гг. і змяшчалі твары розных жанраў мясцовых аўтараў. Сярод іх — Міхася Васілька, Аляксея Карпюка, Васіля Быкава, Дануты Бічэль, Пётруся Макаля, Гаўрыіла Шутэнкі, Міхася Дуброўскага, Аўгінні Сідаровіч (пазней — Кавалюк) і інш. Палітычныя «замаразкі» ў савецкім жыцці наступных гадоў спынілі хаду гэтага альманаха.

У сярэдзіне 60-х гадоў літаратуразнаўцы з Гродзенскага педінстытута падрыхтавалі зборнік літаратурна-краязнаўчых артыкулаў і нарысаў «Наднёманскія былі», які ўбачыў свет у Мінску ў 1968 г. Кнігу склалі, акрамя аглядных раздзелаў, артыкулы пра А. Міцкевіча, Э. Ажэшку, Я. Карскага, М. Васілька, В. Быкава, А. Карпюка (матэрыял пра А. Геніюш цэнзура выкасавала з карэктуры).

Новая спроба выдання рэгіянальнага літаратурнага альманаха была зроблена ў 1986 г., калі выйшаў у Мінску зборнік твораў «Краю мой — Нёман». У ім досыць шырока і рознабакова паказаны тагачасныя літаратурныя здабыткі Гродзеншчыны. Дастаткова сказаць, што ў альманаху прадстаўлены творамі паэзіі, прозы, крытыкі, мемуараў 56 аўтараў. Падахвочаныя ўдалым пачынам, гродзенскія літаратары падрыхтавалі да выдання 2-гі і 3-ці выпускі альманаха. Але выхад беларускай літаратуры пачаў ужо даваць збоі па прычынах фінансава-эканамічных, і новы рэгіянальны перыёдзек не адбыўся.

Па ініцыятыве абласной арганізацыі Саюза пісьменнікаў і Таварыства аматараў кнігі быў апрацаваны краязнаўчы буклет «Пісьменнікі прынёманскага краю». Выданне, адрасаванае школам і бібліятэкам, разлічанае на візуальнае выкарыстанне, тэхнічна было складзена як блок з асобных аркушаў. Выйшла ў Гродне ў 1986 г. і ўключала агляды-характарыстыкі 21 пісьменніка з рэгіёну Гродзеншчыны.

У 1993 г. выйшаў у Гродне першы выпуск альманаха «Гарадзенскія запісы (старонкі гісторыі і культуры)», падрыхтаваны на факультэце беларускай філалогіі і культуры Гродзенскага ўніверсітэта. А з 1994 года выдаецца ў Гродне «гісторыка-культурны часопіс» «Свіцязь», які плануецца як штоквартальнік (выпушчаны 2 нумары). Выдавец часопіса Гродзенскі аддзел Беларускага фонду культуры і

галоўны рэдактар Сяргей Ганусевіч (прафесар кафедры беларускай культуры Гродзенскага ўніверсітэта) арыентуецца на гродзенскі матэрыял і мясцовых аўтараў, але цікавяцца беларусістыкай і Беласточыны, Балтыі, іншых рэгіёнаў.

Свой альманах «Золак над Шчарай» (1994) выпусцілі ў Слоніме тутэйшыя літаратары, змясціўшы творы 14 аўтараў. Цёплую прадмову да кніжкі напісаў па-зямляцку зацікаўлены Янка Саламевіч.

Пэўныя выдавецкія традыцыі складваюцца ў літаратурным аб'яднанні Гродзенскага ўніверсітэта імя Я. Купалы. Яшчэ ў 1980 г. тагачасны кіраўнік літаратараў-пачаткоўцаў ўніверсітэта М. Губернатараву склаў, праўда, досыць сціплы зборнік вершаў маладых «Наднёманскія галасы», выдадзены ў Мінску. Праз гады новы кіраўнік літаб'яднання М. Мікуліч выдаў у Гродне калектыўныя кніжкі паэтаў-студэнтаў «Шлях» (1991), «Кола» (1993). Шырокі дыяпазон мастацкіх інтарэсаў, прыметны эстэтычны пошук, бясспрэчная творчая арыгінальнасць асобных аўтараў не могуць не прыцягнуць увагі да гэтых паэтычных кніг.

У 1964 г. было створана ў Гродне абласное аддзяленне Саюза пісьменнікаў БССР, якім кіравалі А. Карпюк (1965-1972, 1978-1992) і В. Быкаў (1972-1978). У 1994 годзе ў склад аддзялення ўваходзілі 14 сяброў Саюза пісьменнікаў Беларусі, што жывуць у Гродзенскай вобласці. Гэта Данута Бічэль (сакратар), Юрка Голуб, Мар'ян Дукса, Алесь Жамойцін, Ігар Жук, Анатоль Іверс, Віктар Кудлачоў, Аляксей Пяткевіч, Алена Руцкая, Алесь Чобат, Марыя Шаўчонак, Гаўрыіл Шутэнка, Лідзія Ялоўчык, Аляксей Якімовіч. Праўда, гэтаму літаратурнаму гуртку яўна не хапае маладых. Але ў Гродне жывуць і вучацца Юрась Пацюпа, Юры Гумянюк, Анатоль Брусевіч. У апошнія гады ў цэнтральнай нашай літаратурнай перыёдыцы цікава выступілі як паэты Анатоль Валюк, Жана Пахадня, Галіна Самойла, Андрэй Пяткевіч, Анжэліна Дабравольская, Сяргей Вераціла, Тамара Мазур, Галіна Калтунова, Анатоль Вішнеўскі, Пётр Сямінскі, Юры Кісялеўскі, празаікі Віктар Шалкевіч, Лявон Вашко, Уладзімір Калкоўскі. Усе яны — з вясковых палеткаў ці местачковых-гарадскіх вулак Гродзеншчыны і ўвабралі ў сябе яе маральна-гістарычны вопыт, законы народнай культуры. Не ўсе, вядома, выйдучы на дарогу прафесійнай творчасці, але літаратурная традыцыя гэтых мясцін не перарвецца. Неўзабаве прыйдуць і іншыя маладыя, незнаёмыя, каб стаць сваімі, блізкімі сэрцу.

Яны будуць пісаць ужо ў XXI стагоддзі, будуць бачыць свет праз прызму новых навуковых адкрыццяў і тэхнічных вынаходстваў. Будуць тварыць у сваёй, сапраўды незалежнай Беларускай дзяржаве.

І тым больш застанеца нязменным штосьці вельмі істотнае ў іх духоўнай асабовасці. Бо гэтак жа будуць пазіраць на іх з мінулага Адам Міцкевіч і Ян Чачот, Макар Краўцоў і Зоська Верас. Гэтак жа будуць свяціць высокія зоры над старымі мястэчкамі — Поразавым, Ражанкаю, Россю, Парэччам, Ліпнішкамі, Забалаццем. І па-ранейшаму будзе пахнуць прывялая атава на беразе Гаўі ці Зяльвянкі. А мяккае, меладычнае наша слова, як і спрадвеку, будзе выказваць уцеху і гаркату жыцця на звілістых сцежках старажытнай прынёманскай зямлі.

© OCR: Камунікат.org, 2013

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2013

© PDF: Камунікат.org, 2013

Навукова-папулярнае выданне ПЯТКЕВІЧ Аляксей Міхайлавіч
ЛІТАРАТУРНАЯ ГРОДЗЕНШЧ БІНА

Адказы за выпуск Яўген Лецка Вокладка Ігара Гардзіёнка

Падпісана да друку 20.04.96. Здадзена ў набор 11.05.95. Фармат
84X108'/з2. Афсетны друк. Ум. друк. арк. 5,04+вкл. 1,26. Тыраж 5000
экз. Зак. 2032. Выдавецкі цэнтр «Бацькаўшчына». Ліцэнзія J1B № 804
220005, г. Мінск, Даўгінаўскі -тракт, 52-9. Мінскі ордэна Працоўнага
Чырвонага Сцяга паліграфкамбінат МВПА імя Я. Коласа. 220005,
Мінск, Чырвоная, 23.